

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ОДЕСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра фінансів

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

«____» _____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності «Управління публічними фінансами»
за темою:
«Державний фінансовий контроль в Україні»

Виконавець:
студентка 61Ф факультету
фінансів та банківської справи
Андросова Марія Олександрівна
/підпис/

Науковий керівник:
д.е.н., проф., завідувач кафедри фінансів
Слатвінська Марина Олександрівна
/підпис/

Одеса 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ОСВІТИ	9
1.1. Поняття та види державного фінансового контролю	9
1.2. Суб'єкти державного фінансового контролю та їхні повноваження	26
1.3. Критерії та показники оцінювання ефективності державного фінансового контролю.....	44
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СИСТЕМИ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ	52
2.1. Характеристика та діяльність основних органів державного фінансового контролю в Україні	52
2.2. Дослідження організації та результативності діяльності Державної аудиторської служби України	72
2.3. Аналіз результатів фінансового контролю Державної аудиторської служби України у сфері освіти (на прикладі Одеської області).....	99
РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ	109
3.1. Міжнародна практика щодо підвищення ефективності державного фінансового контролю	109
3.2. Напрями впровадження зарубіжних практик для підвищення ефективності державного фінансового контролю в Україні	129
ВИСНОВКИ	139
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	142
ДОДАТКИ	149

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Державний фінансовий контроль є ключовим елементом системи управління публічними фінансами, від ефективності якого залежить прозорість, законність та результативність використання бюджетних ресурсів. В умовах зростаючих бюджетних потреб, воєнного стану та необхідності забезпечення стабільності державних фінансів, значення державного фінансового контролю істотно підвищується. Він є важливим інструментом забезпечення фінансової дисципліни, попередження нецільового використання коштів, мінімізації втрат бюджету та підвищення довіри громадян до органів влади.

Сучасні виклики — цифровізація, структурні реформи, інтеграція України до Європейського Союзу та потреба у відновленні країни після воєнних руйнувань — вимагають оновлення підходів до контролю, зокрема впровадження ризик-орієнтованих моделей, використання аналітичних інструментів і підвищення рівня відкритості державних інституцій. Ефективний фінансовий контроль сприяє раціональному використанню ресурсів, що особливо важливо в умовах дефіциту бюджету та залежності від міжнародної фінансової допомоги.

Важливим аспектом актуальності є також забезпечення публічної підзвітності та прозорості, адже суспільство очікує, що кожна гривня бюджетних коштів буде використана ефективно та відповідально. Як і у сфері освіти, де ефективність фінансування прямо впливає на людський капітал, якісний державний фінансовий контроль забезпечує стабільність функціонування усіх секторів економіки.

Проблематика підвищення ефективності державного фінансового контролю активно досліджується зарубіжними науковцями, зокрема роботи Майкла Пауера розкривають концепцію «аудиторського суспільства» та роль державного аудиту у забезпеченні підзвітності. Крістофер Пол та Річард Маллетт досліджували ефективність публічних фінансів у країнах із розвиненими системами державного контролю, акцентуючи на ризик-орієнтованих підходах та оцінці результативності державних програм. Марек Грудзевський та Йоахім

Вальтер вивчали моделі функціонування вищих органів аудиту у країнах ЄС. У сфері міжнародних стандартів важливими є напрацювання експертів INTOSAI (International Organization of Supreme Audit Institutions), серед яких Джон Фрідман, Террі Хант та Клаус-Торстен Фішер, які досліджували розвиток системи IFPP (INTOSAI Framework of Professional Pronouncements) та впровадження принципів прозорості й підзвітності. У вітчизняній науці значний внесок у формування теоретичних засад та підходів до організації фінансового контролю зробили В.М. Іваненко, котрий аналізував інструменти підвищення ефективності контролю; а також Л.О. Кравченко та П.Т. Сидоренко, чиї роботи присвячені удосконаленню механізмів фінансової звітності та контролю за використанням бюджетних ресурсів. Їхні дослідження формують наукову базу для подальшого розвитку державного фінансового контролю в Україні та підтверджують актуальність теми роботи.

Для України тема є особливо актуальною, оскільки забезпечення прозорості й ефективності публічних фінансів є не лише внутрішнім завданням держави, а й ключовою умовою інтеграції до ЄС, підвищення інвестиційної привабливості країни та зміцнення її економічної безпеки.

Метою кваліфікаційної роботи є: комплексне дослідження теоретико-методичних засад, сучасного стану та результативності системи державного фінансового контролю в Україні, а також аналіз діяльності її ключових органів — зокрема Державної аудиторської служби України — з подальшим узагальненням зарубіжного досвіду та визначенням напрямів підвищення ефективності державного фінансового контролю в Україні. Для досягнення поставленої мети у роботі були поставлені та вирішені наступні **завдання:**

- визначено поняття, сутність та основні види державного фінансового контролю;
- розглянуто систему суб'єктів державного фінансового контролю та описано їхні повноваження;
- розкрито критерії та показники, що застосовуються для оцінювання ефективності державного фінансового контролю;

- проаналізовано діяльність основних органів державного фінансового контролю в Україні;
- досліджено організацію та результативність діяльності Державної аудиторської служби України;
- проаналізовано результати фінансового контролю Держаудитслужби у сфері освіти на прикладі Одеської області;
- побудовано та інтерпретовано регресійну модель для визначення впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на обсяг виявлених порушень законодавства, що призводять до втрат фінансових і матеріальних ресурсів;
- розглянуто міжнародну практику щодо підвищення ефективності державного фінансового контролю;
- надано пропозиції щодо впровадження зарубіжних практик з метою підвищення прозорості та ефективності державного фінансового контролю в Україні.

Об’єкт дослідження – процес організації та здійснення державного фінансового контролю в Україні.

Предмет дослідження – комплекс теоретичних, організаційних та методичних аспектів здійснення державного фінансового контролю в Україні, зокрема його механізмів, інструментів, критеріїв результативності та практики функціонування органів контролю.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у кваліфікаційній роботі були використані загальнонаукові, спеціальні та емпіричні методи дослідження. Під час вивчення теоретико-методичних засад державного фінансового контролю застосовано **методи індукції та дедукції, системний та структурний аналіз**, які дозволили розкрити сутність державного фінансового контролю, уточнити його понятійний апарат, визначити основні види та функції. Метод абстрагування дав можливість відійти від другорядних характеристик і зосередитися на ключових закономірностях розвитку системи фінансового контролю, а узагальнення забезпечило формування теоретичних висновків про структуру суб’єктів ДФК та їхні повноваження.

Для дослідження фактичних тенденцій та результатів діяльності органів фінансового контролю застосовано статистичні методи. Зокрема, метод порівняння використовувався для аналізу динаміки виявлених та усунутих порушень у сфері освіти, зіставлення показників діяльності ДАСУ на державному та регіональному рівнях, оцінки результатів ревізій і моніторингів закупівель. Групування статистичних даних дозволило систематизувати інформацію за роками, видами перевірок та обсягами фінансових порушень, тоді як аналіз динаміки забезпечив визначення зростання чи зниження обсягів порушень у різні роки. Структурний аналіз допоміг оцінити питому вагу різних видів порушень, зокрема у сфері закупівель, та виявити, у які роки домінували ті чи інші форми відхилень.

Особливе місце в методології дослідження займав економетричний інструментарій. Для встановлення впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на обсяг виявлених порушень було застосовано кореляційно-регресійний аналіз, на основі якого побудовано регресійну модель залежності обсягів порушень від показників, що характеризують масштаби контрольних заходів, стан державних фінансів та макроекономічну ситуацію. Стандартизація даних дозволила коректно порівняти значущість факторів між собою незалежно від їхніх одиниць вимірювання та масштабів, а використання t-статистики забезпечило оцінку їхньої статистичної достовірності.

Під час вивчення міжнародного досвіду організації державного фінансового контролю та визначення можливостей його адаптації до українських умов використано метод порівняння, метод аналогій та елементів бенчмаркінгу, що дало змогу виокремити зарубіжні практики, релевантні для підвищення ефективності вітчизняної системи контролю.

Інформаційною базою кваліфікаційної роботи є: законодавчі та нормативно-правові акти, зокрема Бюджетний кодекс України, закони про Рахункову палату, про основні засади здійснення державного фінансового контролю, акти Кабінету Міністрів України, нормативні документи Міністерства фінансів, монографічні дослідження і наукові публікації вчених-економістів; статистичні матеріали

Державної аудиторської служби, аналітичні доповіді; електронні ресурси світової мережі Internet.

Наукова новизна одержаних результатів: результати досліджень мають наукову новизну та можуть сприяти удосконаленню системи державного фінансового контролю в Україні, зокрема підвищенню прозорості, результативності та якості управління публічними фінансами.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження мають теоретичне значення для удосконалення системи державного фінансового контролю в Україні, підвищення прозорості, результативності та обґрунтованості управлінських рішень у сфері використання публічних фінансів. Запропоновані у роботі підходи, узагальнення та висновки можуть бути використані у діяльності органів державного фінансового контролю, органів виконавчої влади, а також у процесі удосконалення методичного забезпечення фінансового контролю та розроблення нових інструментів оцінювання його ефективності.

Результати дослідження, що були отримані у кваліфікаційній роботі, викладені у журналі «Бізнес Інформ» шляхом публікації статті «Тенденції у фінансуванні освіти, науки та спорту в бюджетній політиці України», а також представлені на X Міжнародній науковій конференції «Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень» у формі тез «Дослідження організації та результативності діяльності Державної аудиторської служби України».

Структура кваліфікаційної роботи. складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальна кількість сторінок - 158, кількість таблиць – 19, малюнків - 9. Список використаних джерел нараховує 59 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ОСВІТИ

1.1. Поняття та види державного фінансового контролю

У системі державного управління особливе місце належить фінансовому контролю, адже саме він забезпечує прозорість та законність у використанні публічних ресурсів. У сучасних умовах, коли зростають вимоги до ефективності витрачання бюджетних коштів, контрольна функція держави стає не лише інструментом перевірки, а й важливим чинником запобігання фінансовим порушенням, формування довіри суспільства до влади та забезпечення сталого розвитку.

У наукових і практичних роботах все частіше звертають увагу на те, що державний фінансовий контроль набуває особливої ваги в умовах сучасних викликів — економічної нестабільності, цифровізації, внутрішніх й зовнішніх загроз. Перш ніж перейти до категорій контролю, доцільно зафіксувати, як це поняття трактується на законодавчому рівні, а потім — як його розуміють у науковій літературі.

У проєкті Закону України «Про основні засади діяльності органів державного фінансового контролю» державний фінансовий контроль визначається як урядовий контроль, який здійснюють уповноважені державні органи з метою гарантувати законність, ефективність, економність та результативність при формуванні, розподілі, управлінні й використанні державних або місцевих ресурсів. Контроль спрямований не лише на виявлення і виправлення порушень бюджетної чи фінансової дисципліни, але й на запобігання їхньому виникненню. У межах цього контролю застосовуються такі основні заходи, як державний аудит, інспектування, перевірки закупівель, моніторинг закупівель та моніторинг окремих господарських операцій[2].

Тим часом у науковій літературі державний фінансовий контроль трактується ширше, як сукупність спеціалізованих заходів, що реалізуються

державними, місцевими або підвідомчими органами задля оцінки законності, доцільності та результативності управління державними фінансовими ресурсами. Він передбачає з'ясування фактичного стану використання активів і коштів, перевірку дотримання фінансової дисципліни та виявлення відхилень від вимог законодавства. Кінцевим завданням такого контролю є забезпечення реалізації фінансової політики держави, оптимального використання ресурсів, підвищення прозорості фінансових потоків і зміцнення економічної й фінансової стабільності [1].

Отже, державний фінансовий контроль можна визначити як цілеспрямовану діяльність уповноважених органів державної влади, спрямовану на забезпечення законності, ефективності, економності та результативності у процесі формування, розподілу, використання й управління державними та місцевими фінансовими ресурсами. Його сутність полягає у системному спостереженні, аналізі та оцінці фінансових процесів з метою виявлення і запобігання порушенням фінансової дисципліни, забезпечення раціонального використання бюджетних коштів, підвищення прозорості фінансових потоків і зміцнення фінансової стабільності держави.

В умовах воєнного стану роль державного фінансового контролю істотно посилюється, адже ефективне управління фінансовими ресурсами стає визначальним чинником забезпечення обороноздатності, стійкості економіки та соціальної безпеки[3].

Таким чином, державний фінансовий контроль є невід'ємним елементом системи управління державними фінансами, покликаним забезпечувати дотримання принципів законності, ефективності та прозорості у використанні бюджетних ресурсів. Для реалізації покладених на нього завдань цей контроль має різноманітні форми та напрями здійснення, які відображають зміст, обсяг і специфіку контрольних дій.

Система державного фінансового контролю є складним багаторівневим утворенням, у межах якого реалізуються різні форми та методи перевірки законності, ефективності та цільового використання державних фінансових

ресурсів. Для забезпечення належного функціонування контрольної діяльності важливо чітко класифікувати її види за певними ознаками. Така класифікація дає змогу визначити специфіку контролю на кожному етапі бюджетного процесу, уточнити повноваження суб'єктів контролю та оптимізувати управлінські рішення у сфері державних фінансів.

На рисунку 1.1. представлено класифікацію видів державного фінансового контролю за основними критеріями, зокрема: за часом проведення, характером взаємовідносин суб'єктів та об'єктів контролю, типом державної влади, галузевою спрямованістю, характером компетенції, методами та інформаційним забезпеченням.

Дана класифікація дозволяє систематизувати різноманіття форм і видів контролю, що здійснюються державними органами у фінансовій сфері. Вона відображає комплексний підхід до організації контролю, який враховує як часові, так і функціональні аспекти діяльності контролюючих суб'єктів. Завдяки такому підходу можна більш чітко визначити межі повноважень органів контролю та оптимізувати процеси перевірок. Класифікація також сприяє підвищенню ефективності управління державними фінансами, оскільки забезпечує можливість виявлення прогалин і дублювання функцій між різними установами. Отже, систематизація видів державного фінансового контролю є важливою теоретичною та практичною основою для вдосконалення контрольної діяльності в Україні.

Рис. 1.1. Класифікаційні ознаки видів державного фінансового контролю (Джерело: сформовано автором за матеріалами [4])

За часом проведення державний фінансовий контроль поділяється на попередній, поточний та наступний. Такий поділ дозволяє забезпечити

безперервність контролю за використанням державних фінансових ресурсів на всіх етапах їх руху.

Попередній фінансовий контроль здійснюється до моменту проведення господарських або фінансових операцій. Його метою є запобігання нераціональному чи незаконному використанню бюджетних коштів, фінансових ресурсів підприємств та організацій. Такий контроль проводиться на стадії складання, розгляду й затвердження фінансових планів, кошторисів, бюджетних запитів та інших документів, що визначають напрями майбутнього використання коштів. Фактично попередній контроль має профілактичний характер і спрямований на недопущення фінансових порушень ще до їх виникнення.

Поточний контроль (оперативний) здійснюється безпосередньо в процесі виконання фінансових операцій. Його головним завданням є забезпечення дотримання фінансової дисципліни під час надходження, розподілу та витрачання грошових ресурсів, а також при виконанні підприємствами, установами та організаціями своїх зобов'язань перед державним бюджетом. Такий контроль є систематичним і дозволяє своєчасно виявляти та усувати відхилення від затверджених фінансових планів, норм і нормативів.

Наступний фінансовий контроль проводиться після здійснення фінансових і господарських операцій. Його мета — оцінити ефективність використання бюджетних коштів, перевірити дотримання законодавства та внутрішніх регламентів, а також виявити факти порушень фінансової дисципліни. Результати наступного контролю слугують підставою для прийняття управлінських рішень, удосконалення системи внутрішнього контролю та запровадження заходів щодо запобігання аналогічним порушенням у майбутньому.

За характером взаємовідносин суб'єктів та об'єктів контролю державний фінансовий контроль поділяють на **внутрішній** та **зовнішній**. Така класифікація відображає організаційно-правову залежність між контролюючим органом і підконтрольним суб'єктом, а також рівень їхньої підпорядкованості.

Внутрішній фінансовий контроль є складовою системи управління організацією та спрямований на самоконтроль за правильністю і доцільністю використання фінансових ресурсів. Він проводиться власними структурними підрозділами підприємств, установ чи органів влади і сприяє своєчасному виявленню внутрішніх недоліків у фінансово-господарській діяльності. Метою внутрішнього контролю є не лише дотримання фінансової дисципліни, а й підвищення ефективності управлінських рішень, раціональне використання ресурсів, запобігання ризикам і зловживанням. Таким чином, внутрішній контроль виступає важливою частиною системи корпоративного управління та гарантує стабільність фінансового стану організації.

Зовнішній фінансовий контроль здійснюється незалежними або спеціально уповноваженими державними органами, які не перебувають у підпорядкуванні об'єкта контролю. Його головне завдання — перевірка дотримання законодавства у сфері фінансово-бюджетних відносин, забезпечення прозорості використання державних коштів і захист інтересів держави. Такий контроль охоплює діяльність підприємств, організацій, установ незалежно від форми власності, якщо вони отримують або використовують бюджетні кошти. Результати зовнішнього контролю є підставою для застосування заходів впливу, притягнення винних осіб до відповідальності та вдосконалення системи управління державними фінансами[5].

За гілками державної влади державний фінансовий контроль поділяється на **законодавчий** та **виконавчий**. Такий поділ ґрунтується на розмежуванні повноважень між органами, які формують державну фінансову політику, і тими, що безпосередньо забезпечують її реалізацію.

Законодавчий контроль здійснюється Верховною Радою України та Рахунковою палатою. Верховна Рада через механізми парламентського нагляду контролює процес формування, розподілу й використання державних фінансів, ухвалює закони у сфері бюджетної та фінансової політики, а також заслуховує звіти уряду про виконання Державного бюджету. Рахункова палата, діючи від імені парламенту, виконує функції зовнішнього державного фінансового

контролю — перевіряє законність, ефективність та результативність використання бюджетних коштів, а також оцінює управління державними активами. Її діяльність регулюється Законом України «Про Рахункову палату» та статтями 98 і 85 Конституції України, що гарантують незалежність цього органу у здійсненні контрольних повноважень[6,7].

Виконавчий контроль, у свою чергу, здійснюється органами виконавчої влади — Міністерством фінансів України, Державною аудиторською службою, Державною податковою службою, Державним казначейством та іншими уповноваженими структурами. Цей вид контролю має оперативний характер і спрямований на забезпечення дотримання фінансової дисципліни, законності та раціональності використання бюджетних ресурсів під час виконання фінансових операцій. Відповідно до Бюджетного кодексу України (статті 111–113), органи виконавчої влади здійснюють внутрішній контроль за виконанням бюджету, правильністю обліку, звітності та цільовим використанням коштів. Завдяки виконавчому контролю держава може оперативно виявляти порушення, коригувати бюджетні процеси та підвищувати ефективність управління фінансовими ресурсами.

Таким чином, законодавчий і виконавчий контроль взаємодоповнюють один одного: перший забезпечує незалежний зовнішній нагляд і стратегічну оцінку ефективності державних фінансів, а другий — безперервний моніторинг та контроль за їх використанням у поточній діяльності. Поєднання цих двох рівнів контролю створює збалансовану систему фінансової підзвітності та підвищує прозорість державного управління.

За характером компетенції державний фінансовий контроль в Україні поділяється на кілька рівнів, кожен з яких має свої функції та повноваження. Це забезпечує ефективний нагляд за використанням державних фінансів та підвищує рівень підзвітності органів влади.

Вищий орган державного фінансового контролю здійснює нагляд за законністю та ефективністю використання державних коштів на національному рівні. Він є центральним елементом системи контролю, відповідальним за

координацію діяльності інших підконтрольних структур. До його завдань входить визначення стратегічних напрямів контролю, встановлення єдиних методологічних підходів та стандартів перевірок. До таких органів належать Рахункова палата України та Державна аудиторська служба України. Вони мають право проводити аудити, перевірки та оцінки фінансової діяльності органів виконавчої влади, державних підприємств та інших підконтрольних установ. Ці органи формують загальну стратегію фінансового контролю та забезпечують його координацію на державному рівні.

Органи загальної компетенції виконують контрольні функції в межах своїх повноважень, визначених законодавством. До них належать Міністерство фінансів України, Державна казначейська служба України та інші центральні органи виконавчої влади. Вони здійснюють контроль за виконанням бюджетів, правильністю обліку та звітності, а також за дотриманням фінансової дисципліни у державних установах.

Служби внутрішнього контролю розпорядників бюджетних коштів діють безпосередньо в органах, які отримують фінансування з державного бюджету. Їх завдання полягає у забезпеченні дотримання внутрішніх фінансових процедур, контролі за цільовим використанням коштів та попередженні порушень фінансової дисципліни. Ці служби проводять регулярні перевірки, складають внутрішні звіти та надають рекомендації щодо покращення фінансової діяльності.

Незалежний аудиторський контроль здійснюється зовнішніми аудиторами, які не є частиною державної системи управління. Цей контроль спрямований на оцінку достовірності фінансової звітності, ефективності використання ресурсів та відповідності фінансової діяльності встановленим стандартам і нормативам. Незалежні аудитори надають об'єктивну оцінку фінансової діяльності органів влади та державних установ, що сприяє підвищенню прозорості та довіри до державного управління.

Кожен з цих рівнів контролю має свої особливості та функції, але разом вони утворюють єдину систему, яка забезпечує ефективний нагляд за

використанням державних фінансів, сприяє підвищенню фінансової дисципліни та забезпечує підзвітність органів влади перед суспільством[4].

За **частотою та періодичністю проведення** державний фінансовий контроль поділяється на **постійний, систематичний та епізодичний**. Така класифікація дозволяє регламентувати періодичність перевірок і визначати, наскільки ретельно та безперервно здійснюється нагляд за фінансовими операціями.

Постійний контроль здійснюється безперервно та охоплює процеси, які потребують щоденного або регулярного моніторингу. Його завдання — оперативне виявлення відхилень від фінансової дисципліни, запобігання порушенням та забезпечення дотримання законодавства в реальному часі. Прикладами постійного контролю є внутрішні перевірки у розпорядників бюджетних коштів або автоматизований контроль фінансових операцій у системах Державного казначейства.

Систематичний контроль проводиться регулярно за встановленим графіком — щоквартально, щопівріччя або щорічно. Він має плановий характер і спрямований на оцінку ефективності використання ресурсів, законності фінансових операцій та відповідності встановленим нормам. Такі перевірки дозволяють виявляти тенденції порушень, контролювати виконання бюджетних програм і прогнозувати можливі ризики.

Епізодичний контроль здійснюється у випадках, визначених особливими обставинами або за необхідністю. Він може проводитися на підставі скарг, сигналів про можливі порушення, звернень громадян чи виявлених фінансових ризиків. Метою епізодичного контролю є швидке реагування на конкретні проблеми та усунення порушень, які загрожують законності і ефективності використання державних коштів[7].

За **інформаційним забезпеченням** державний фінансовий контроль поділяється на документальний, фактичний та зворотній (хронометражний). Така класифікація визначає джерела інформації, на основі яких проводиться контроль, та методи її збору й аналізу. Вона дозволяє комплексно оцінювати законність,

ефективність і доцільність використання державних фінансових ресурсів на всіх рівнях управління.

Документальний контроль здійснюється шляхом перевірки фінансових, бухгалтерських та інших супровідних документів, які підтверджують правильність і законність здійснених операцій. До них належать платіжні доручення, накладні, договори, акти виконаних робіт, звіти про виконання бюджетних програм, а також інші фінансові та бухгалтерські документи. Цей вид контролю дозволяє виявляти невідповідності між плановими та фактичними витратами, неправильне оформлення документів або порушення процедур, встановлених законодавством. Документальний контроль є основою для подальших перевірок, оскільки дає можливість оцінити діяльність органів влади та розпорядників коштів на підставі офіційної звітності.

Фактичний контроль передбачає безпосередню перевірку стану справ на місці. Він включає інвентаризацію майна, перевірку наявності матеріальних цінностей, обладнання, виконання робіт або надання послуг, на які були витрачені кошти. Такий контроль дозволяє співставити дані з документами і виявити порушення, які не відображені у звітності, наприклад, нецільове використання коштів або відсутність матеріальних цінностей. Фактичний контроль дає можливість оцінити реальний стан виконання фінансових зобов'язань, дотримання фінансової дисципліни та ефективність використання ресурсів.

Зворотній (хронометражний) контроль полягає у спостереженні та оцінці виконання фінансових або робочих процесів у реальному часі. Він дозволяє визначити ефективність роботи відповідальних осіб, своєчасність виконання фінансових операцій і дотримання встановлених процедур. Хронометражний контроль часто застосовується для перевірки швидкості обробки фінансових документів, оперативності проведення платежів, а також дотримання термінів виконання бюджетних програм.

Поєднання документального, фактичного та хронометражного контролю забезпечує всебічний нагляд за фінансовою діяльністю. Документальний

контроль дає інформацію на основі офіційних документів, фактичний — на основі реального стану справ, а хронометражний — на основі спостереження за процесом виконання операцій. Разом вони створюють систему, яка дозволяє виявляти порушення на всіх рівнях, оцінювати ефективність використання бюджетних коштів та підвищувати прозорість діяльності державних органів.

Також такий підхід сприяє прогнозуванню можливих ризиків і запобіганню порушень у майбутньому. Він дозволяє розробляти рекомендації для оптимізації процесів, підвищення фінансової дисципліни та покращення управління ресурсами. Крім того, застосування всіх трьох видів контролю створює основу для підзвітності перед громадськістю, парламентом та іншими органами державної влади. В результаті система інформаційного забезпечення державного фінансового контролю стає ефективним інструментом контролю за цільовим і законним використанням державних фінансів[8].

За галуззю проведення державний фінансовий контроль поділяється на **бюджетний, податковий, валютний, контроль за грошовою масою, контроль фінансово-господарської діяльності державних установ та аудит адміністративної діяльності**. Такий поділ зумовлений різноманітністю об'єктів контролю, специфікою фінансових відносин та особливостями їх правового регулювання. Кожен із зазначених напрямів має власну мету, методи здійснення, суб'єктів реалізації та правові наслідки.

Бюджетний контроль посідає центральне місце у системі державного фінансового контролю, оскільки саме через бюджет реалізується фінансова політика держави. Основним його завданням є забезпечення законності, ефективності, результативності та цільового використання бюджетних коштів. Предметом бюджетного контролю є процеси складання, розгляду, затвердження, виконання бюджету, а також складання та затвердження звітності про його виконання. Суб'єктами бюджетного контролю виступають Рахункова палата України, Міністерство фінансів, Державна аудиторська служба, органи місцевого самоврядування та їх фінансові підрозділи. Зокрема, Рахункова палата здійснює зовнішній аудит державних фінансів, тоді як Держаудитслужба проводить

внутрішній державний фінансовий контроль у формі ревізій, перевірок та аудитів ефективності.

Податковий контроль охоплює сферу мобілізації доходів держави та має на меті перевірку дотримання платниками податків вимог податкового законодавства. Основними напрямками цього контролю є перевірка правильності визначення об'єктів оподаткування, повноти нарахування податкових зобов'язань, своєчасності сплати податків і зборів до бюджетів усіх рівнів. Податковий контроль також включає роботу з ризик-орієнтованими системами, електронними реєстрами податкових накладних та аналіз податкових розбіжностей. Його здійснює Державна податкова служба України, а також у межах своїх повноважень — Державна митна служба. Розвиток цифрових технологій у податковому адмініструванні значно підвищив ефективність цього виду контролю, забезпечивши прозорість операцій і зменшення рівня тіньових схем.

Валютний контроль є важливим елементом забезпечення стабільності національної грошової системи та дотримання валютного законодавства. Його основною метою є перевірка законності проведення валютних операцій, дотримання встановленого порядку використання іноземної валюти у розрахунках, а також контролю за переміщенням капіталу через кордон. Суб'єктами валютного контролю виступають Національний банк України, Державна податкова служба, Державна митна служба, а також уповноважені банки, які здійснюють первинний контроль за валютними операціями своїх клієнтів. Ефективний валютний контроль сприяє запобіганню відтоку капіталу, протидії відмиванню коштів та забезпеченню стабільності платіжного балансу держави.

Контроль за грошовою масою спрямований на моніторинг процесів грошового обігу, дотримання принципів грошово-кредитної політики та забезпечення стабільності національної валюти. Головним суб'єктом такого контролю є Національний банк України, який регулює обсяги емісії грошей, контролює рівень інфляції, а також здійснює нагляд за діяльністю банківських

установ. Додатково контроль за грошовою масою має превентивний характер, адже дає змогу запобігати кризовим явищам у фінансовій системі через своєчасне реагування на інфляційні чи дефляційні тенденції.

Контроль фінансово-господарської діяльності державних установ має комплексний характер і передбачає аналіз ефективності використання державного майна, матеріальних та фінансових ресурсів, оцінку економності, результативності та доцільності управлінських рішень. Такий контроль здійснюється шляхом проведення ревізій, перевірок, фінансових аудитів, інвентаризацій та аналізу фінансової звітності. Його мета полягає не лише у виявленні порушень фінансової дисципліни, а й у підвищенні якості управління державними ресурсами, запровадженні механізмів фінансової відповідальності керівників установ [10].

Аудит адміністративної діяльності є відносно новим напрямом державного фінансового контролю, який зорієнтований на оцінку результативності управлінських процесів у діяльності органів державної влади. Його завдання полягає у визначенні ступеня досягнення стратегічних цілей, ефективності управління людськими, фінансовими та інформаційними ресурсами, а також відповідності діяльності органів державного управління принципам прозорості, підзвітності та належного врядування. Результати такого аудиту сприяють удосконаленню організаційної структури, оптимізації бюджетних програм і підвищенню довіри громадськості до державних інституцій.

Окрім того, аудит адміністративної діяльності охоплює оцінку системи внутрішнього контролю в органах державної влади. Він передбачає перевірку того, чи створені належні умови для запобігання корупції, забезпечення прозорості управлінських процесів, контролю за досягненням стратегічних і програмних цілей. Важливо, що під час такого аудиту аналізуються не лише документи, а й процеси прийняття рішень, управлінські процедури, система звітності та комунікації між структурними підрозділами.

З методологічної точки зору, аудит адміністративної діяльності здійснюється за принципами, визначеними Міжнародними стандартами вищих органів фінансового контролю (ISSAI). У світовій практиці його ще називають *performance audit* — аудит ефективності. Згідно з міжнародними підходами, він має три ключові критерії оцінювання: економність (*economy*), ефективність (*efficiency*) та результативність (*effectiveness*). Саме ці принципи поступово впроваджуються в українську систему державного аудиту.

Результати аудиту адміністративної діяльності мають аналітичний і рекомендаційний характер. Вони не лише фіксують порушення, але й містять пропозиції щодо вдосконалення структури управління, оптимізації бюджетних програм, підвищення рівня прозорості й відкритості державних інституцій. За підсумками таких аудитів розробляються плани усунення виявлених недоліків, рекомендації щодо зміни нормативно-правової бази, а також пропозиції щодо покращення міжвідомчої координації.

Важливо зазначити, що аудит адміністративної діяльності має не лише контролювальну, а й превентивну функцію. Він спрямований на формування культури управлінської відповідальності, розвиток внутрішнього аудиту у міністерствах і відомствах, а також на запобігання повторенню помилок у майбутньому. У перспективі цей вид контролю сприятиме переходу від каральної моделі до аналітично-консультативної, що відповідає європейським принципам *good governance*.

Таким чином, аудит адміністративної діяльності є важливим інструментом підвищення ефективності публічного управління та удосконалення державної фінансової політики. Його проведення сприяє посиленню підзвітності органів влади, підвищенню якості управлінських рішень і зміцненню фінансової дисципліни в державному секторі.

Отже, класифікація державного фінансового контролю за галуззю проведення забезпечує системність та комплексність контролювальної діяльності держави. Вона дозволяє більш чітко визначити об'єкти, методи та суб'єкти контролю, що, своєю чергою, підвищує ефективність управління

державними фінансами. Розмежування видів контролю за галузевим принципом створює умови для формування цілісної системи фінансової безпеки держави, де кожен напрям має власне функціональне призначення, але водночас взаємопов'язаний із загальною стратегією фінансової стабільності та розвитку економіки України[9].

Система державного фінансового контролю характеризується не лише багатоманітністю об'єктів і суб'єктів, але й різноманіттям методів його реалізації. Методи контролю — це інструментарій, за допомогою якого органи державного фінансового контролю отримують, перевіряють та оцінюють інформацію про фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання, установ і організацій. Від вибору методу залежить глибина перевірки, достовірність висновків і можливість прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Залежно від методів проведення контрольних заходів, державний фінансовий контроль поділяється на **ревізію, аудит, перевірку та аналіз**. Кожен із цих методів має власну специфіку, правове регулювання, інформаційне забезпечення та характер використання отриманих результатів.

Ревізія є класичним і найбільш повним методом державного фінансового контролю, який передбачає комплексне документальне та фактичне дослідження фінансово-господарської діяльності об'єкта контролю з метою виявлення порушень законодавства, недочетів, зловживань і нецільового використання бюджетних коштів. Ревізія охоплює як аналіз бухгалтерських документів, так і фактичну перевірку стану матеріальних цінностей, касової готівки, майна тощо.

Результатом ревізії є **акт ревізії**, який містить перелік виявлених порушень, їхню суму, правову оцінку та рекомендації щодо усунення недоліків. Ревізії можуть бути плановими, позаплановими, комплексними або тематичними, залежно від мети та обсягу перевірки. В Україні ревізії здійснює насамперед **Державна аудиторська служба України** та її територіальні органи відповідно до Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні».

Ревізія є **ретроспективним методом контролю**, тобто таким, що спрямований на аналіз уже здійснених фінансово-господарських операцій. Її головною метою є виявлення фактів порушення фінансової дисципліни, встановлення винних осіб та визначення розміру заподіяної шкоди. Водночас, сучасна методологія державного контролю передбачає поступовий перехід від виключно каральної функції ревізії до її аналітичного й попереджувального призначення[10].

Аудит у системі державного фінансового контролю виступає інструментом аналітичного оцінювання ефективності, результативності та економності використання бюджетних ресурсів. На відміну від ревізії, яка має на меті фіксацію порушень, аудит орієнтований на оцінку досягнення цілей державних програм, управлінських рішень і політик.

Відповідно до методичних рекомендацій Держаудитслужби, розрізняють фінансовий аудит (спрямований на достовірність звітності та правильність ведення обліку) та аудит ефективності (оцінює результативність управління бюджетними коштами). Проведення аудиту передбачає системний підхід: планування, збір доказів, аналітичне узагальнення, формування висновків і рекомендацій.

Результатом аудиту є звіт про результати аудиту, який має рекомендаційний характер і використовується для удосконалення управління державними фінансами. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам ISSAI (International Standards of Supreme Audit Institutions), які визначають аудит державного сектору як діяльність, спрямовану на підвищення довіри суспільства до державного управління [11].

В українській практиці прикладами аудитів є перевірка ефективності використання коштів освітньої субвенції, аудит державних програм енергоефективності чи оборонних закупівель. Аудит, на відміну від ревізії, має превентивний характер та сприяє запобіганню фінансовим порушенням у майбутньому [12].

Перевірка є більш вузьким і оперативним методом фінансового контролю, який застосовується для **оцінки окремих питань фінансово-господарської діяльності** або для підтвердження конкретних фактів. Її метою є з'ясування стану виконання окремих бюджетних завдань, законності окремих операцій чи дотримання встановлених нормативів.

Перевірки бувають документальні, камеральні або виїзні. Вони можуть здійснюватися як самостійно, так і на підготовчому етапі перед проведенням ревізії чи аудиту. На відміну від ревізії, перевірка не має комплексного характеру і зазвичай охоплює лише окремий напрям діяльності — наприклад, правильність обліку коштів, нарахування заробітної плати, розрахунки з постачальниками тощо.

Результати перевірки оформлюються **довідкою або актом перевірки**, на підставі яких можуть прийматися управлінські рішення або призначатися подальші контрольні заходи.

Аналіз є узагальненим науково-аналітичним методом державного фінансового контролю, який використовується для **вивчення тенденцій, закономірностей і причинно-наслідкових зв'язків** у сфері державних фінансів. Його головною метою є вироблення стратегічних висновків щодо стану бюджетної дисципліни, фінансової стабільності та ефективності використання публічних ресурсів.

Аналіз здійснюється як на макрорівні (оцінка динаміки доходів і видатків бюджету, ефективності міжбюджетних трансфертів, рівня державного боргу), так і на мікрорівні (дослідження фінансово-господарської діяльності окремих бюджетних установ). Він може бути попереднім, поточним або підсумковим, залежно від етапу бюджетного процесу.

Застосування методу аналізу дає змогу органам фінансового контролю виявляти ризикові напрями використання коштів, формувати аналітичні бази для подальших ревізій чи аудитів, а також розробляти пропозиції щодо вдосконалення державної фінансової політики [13].

Отже, поділ державного фінансового контролю за методами здійснення — на ревізію, аудит, перевірку та аналіз — відображає **еволюцію підходів до контролю від карального до превентивно-аналітичного**. Ревізія забезпечує фіксацію порушень і відновлення фінансової дисципліни; аудит — підвищення ефективності управління публічними ресурсами; перевірка — оперативний моніторинг окремих питань; аналіз — науково-аналітичне осмислення стану фінансової системи. Комплексне застосування цих методів створює умови для функціонування ефективної системи державного фінансового контролю, яка відповідає європейським принципам підзвітності, прозорості та належного врядування.

1.2. Суб'єкти державного фінансового контролю та їхні повноваження

Система державного фінансового контролю України є складною багаторівневою структурою, до якої входять органи різного рівня підпорядкування, що реалізують свої контрольні функції у визначених законом межах. Кожен із суб'єктів державного фінансового контролю наділений власними завданнями, компетенцією та інструментарієм впливу на процеси формування, розподілу й використання публічних фінансів. Ефективна взаємодія між ними є запорукою забезпечення фінансової дисципліни, підвищення результативності використання бюджетних коштів та дотримання принципів законності, доцільності й прозорості в управлінні державними ресурсами.

Суб'єкти державного фінансового контролю — це уповноважені органи державної влади та місцевого самоврядування, а також окремі контрольні підрозділи, що реалізують свої повноваження у сфері перевірки, аудиту, аналізу та моніторингу фінансових ресурсів держави. Їхня діяльність спрямована на виявлення, попередження й усунення фінансових порушень, підвищення ефективності управління бюджетними коштами, державним і комунальним майном, а також на забезпечення фінансової дисципліни в державному секторі економіки[18].

У таблиці 1.2., можна побачити організаційну структуру суб'єктів державного фінансового контролю в Україні, яка має ієрархічний характер і охоплює як **зовнішній**, так і **внутрішній** контроль. Окрім цього, виділяють суб'єкти з **окремими специфічними функціями контролю та відомчі контрольні підрозділи**, які здійснюють контроль у межах конкретних міністерств чи відомств.

Таблиця 1.1

Класифікація суб'єктів державного фінансового контролю

Категорія суб'єктів контролю	Основні органи	Характеристика
Органи зовнішнього державного фінансового контролю	Рахункова палата України, Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України	Здійснюють незалежний аудит та моніторинг використання коштів державного бюджету, контролюють ефективність державних програм і політик.
Органи внутрішнього державного фінансового контролю	Державна аудиторська служба України (ДАСУ), місцеві державні адміністрації	Реалізують ревізії, перевірки, аудити ефективності, контроль за фінансово-господарською діяльністю розпорядників бюджетних коштів.
Органи зі специфічними функціями фінансового контролю	Міністерство фінансів України, Державна податкова служба України, Державна митна служба України, Державна казначейська служба України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Фонд державного майна України	Виконують галузеві контрольні функції — у сфері податків, митних платежів, обігу цінних паперів, управління державною власністю тощо.
Органи відомчого (внутрішнього) контролю	Відділи, департаменти, служби контролю у складі міністерств, державних комітетів та агентств	Здійснюють перевірку внутрішніх фінансових операцій, моніторинг використання коштів у підвідомчих установах, контроль за дотриманням фінансової дисципліни.

(Джерело: сформовано автором за матеріалами [14])

Органи зовнішнього державного фінансового контролю мають особливе значення, оскільки вони здійснюють незалежний нагляд за фінансовою

діяльністю держави від імені Верховної Ради України та забезпечують комплексну оцінку ефективності використання державного бюджету.

До цих органів належать **Рахункова палата України, Верховна Рада України, Президент України та Кабінет Міністрів України**. Їхня діяльність спрямована на контроль за законністю фінансових операцій, відповідністю бюджетних витрат затвердженим нормам та планам, а також на оцінку результативності використання державних коштів. Таке поєднання парламентського, виконавчого та незалежного аудиторського контролю забезпечує системність перевірки на всіх етапах бюджетного процесу — від планування і формування бюджету до його виконання та фінансової звітності.

Рахункова палата України займає центральне місце у системі зовнішнього державного фінансового контролю, забезпечуючи прозорість, підзвітність і ефективність використання державних фінансових ресурсів. Її діяльність ґрунтується на положеннях **Конституції України (статті 85, 98)** та **Закону України «Про Рахункову палату»**, що визначають її як **незалежний орган парламентського контролю**, який діє від імені Верховної Ради України. Основна місія Рахункової палати полягає у здійсненні **зовнішнього державного аудиту (контролю)** щодо формування, виконання та звітності про виконання Державного бюджету України.

Рахункова палата виконує **аудит ефективності, аудит відповідності та аудит фінансової звітності**.

- **Аудит ефективності** спрямований на оцінку економності, результативності та продуктивності використання бюджетних коштів.
- **Аудит відповідності** визначає, наскільки діяльність розпорядників бюджетних коштів узгоджується із чинним законодавством, нормативними актами та затвердженими процедурами.
- **Аудит фінансової звітності** забезпечує перевірку достовірності бухгалтерських даних та фінансових звітів.

Відповідно до **статті 110 Бюджетного кодексу України**, до повноважень Рахункової палати належить проведення контрольних заходів:

- за використанням коштів Державного бюджету відповідно до закону про Державний бюджет України;
- за утворенням, обслуговуванням і погашенням державного боргу України;
- за ефективністю управління бюджетними коштами центральних і місцевих органів влади;
- за використанням бюджетних коштів у частині фінансування повноважень місцевих державних адміністрацій і делегованих органам місцевого самоврядування функцій;
- за дотриманням принципів законності, прозорості та результативності бюджетного процесу.

Крім того, Рахункова палата готує **висновки щодо проекту Державного бюджету**, аналізує **звіт про його виконання** та надає **інформацію Верховній Раді України** про результати проведених аудитів. Її звіти мають публічний характер і є важливим інструментом **громадського контролю**, оскільки забезпечують суспільну довіру до процесів управління державними фінансами.

Організаційна структура Рахункової палати включає **колегію, департаменти та контрольно-аналітичні підрозділи**, що спеціалізуються на окремих сферах державного управління (соціальній політиці, економіці, обороні, міжнародній діяльності тощо). Такий поділ забезпечує системність і комплексність у здійсненні аудиту державного сектору.

Таким чином, Рахункова палата є невід'ємним елементом системи державного фінансового контролю, який забезпечує **парламентський, незалежний і професійний нагляд** за управлінням публічними фінансами. Її діяльність не лише сприяє зменшенню фінансових порушень, а й формує передумови для **раціонального використання бюджетних ресурсів і зміцнення фінансової дисципліни** в державі[15-17].

Верховна Рада України є основним органом парламентського нагляду за державними фінансами, проте **ключову роль у здійсненні незалежного зовнішнього фінансового контролю відіграє Рахункова палата**, яка діє від

імені Верховної Ради та забезпечує професійний аудит використання коштів державного бюджету. Роль парламенту полягає у визначенні загальної політики контролю, прийнятті рішень щодо бюджету та оцінці ефективності його виконання, а Рахункова палата надає експертну та аналітичну підтримку, здійснюючи незалежну перевірку фінансових операцій, аудит ефективності та відповідності бюджетних видатків законодавству.

Верховна Рада здійснює контроль за бюджетним процесом на всіх його етапах — від підготовки та затвердження Державного бюджету до моніторингу його виконання та оцінки результативності державних програм. Зокрема, парламент заслуховує звіти Кабінету Міністрів, контролює використання коштів резервного фонду та аналізує виконання делегованих повноважень органів виконавчої влади на місцевому рівні.

Співпраця Верховної Ради з Рахунковою палатою реалізується через надання останньою звітів про результати аудиту, висновків щодо ефективності витрачання бюджетних коштів та пропозицій щодо удосконалення фінансового контролю. Завдяки цій взаємодії Верховна Рада отримує об'єктивну, незалежну та детально аргументовану інформацію про стан виконання бюджету, що дозволяє приймати обґрунтовані рішення щодо фінансової політики та вдосконалення управління державними ресурсами.

Регламент Верховної Ради визначає, що парламент може здійснювати контроль як безпосередньо, заслуховуючи доповіді уряду та керівників органів влади, так і через постійнодіючі комісії або тимчасові контрольні та слідчі комісії, створені для розгляду конкретних питань. Таке поєднання постійного та спеціалізованого контролю, підтримане незалежними висновками Рахункової палати, забезпечує системність, прозорість та результативність парламентського нагляду за державними фінансами.

Таким чином, Верховна Рада України виконує функції стратегічного та політичного контролю за державними фінансами, тоді як Рахункова палата забезпечує експертний і аудиторський компонент, що робить їхню взаємодію

критично важливою для ефективності зовнішнього фінансового контролю в Україні[19].

Президент України посідає особливе місце в системі зовнішнього державного фінансового контролю, оскільки його діяльність спрямована на забезпечення узгодженості дій усіх гілок влади у сфері фінансової політики та контролю за використанням бюджетних коштів. Хоча Президент безпосередньо не здійснює фінансовий аудит чи ревізію, він визначає стратегічні напрями розвитку фінансово-контрольної системи держави, формує загальні засади фінансової дисципліни та забезпечує реалізацію державної політики у сфері управління публічними фінансами.

Контрольна функція Президента реалізується через видання указів, розпоряджень та доручень, які мають нормативно-правовий характер і спрямовані на посилення фінансової дисципліни, підвищення ефективності управління бюджетними ресурсами, а також удосконалення контрольно-ревізійних механізмів. Зокрема, у різні роки були прийняті низка указів, які суттєво вплинули на розвиток системи державного фінансового контролю, серед них:

- Указ Президента України «Про посилення контролю за надходженням податків та інших обов'язкових платежів до Державного бюджету України і внесків до державних цільових фондів»,
- «Про заходи щодо зміцнення фінансової дисципліни при виконанні Державного бюджету України»,
- «Про зміцнення фінансової дисципліни та запобігання правопорушенням у бюджетній сфері»,

Завдяки цим документам було систематизовано підходи до проведення ревізій, підвищено роль фінансового аналізу у процесі державного контролю, а також посилено координацію між органами, що відповідають за збір, розподіл і використання бюджетних коштів.

У сучасних умовах 2025 року роль Президента у сфері державного фінансового контролю посилюється завдяки переходу до електронних систем

моніторингу бюджетних потоків, розвитку цифрового аудиту та впровадженню європейських стандартів доброчесності в управлінні публічними фінансами. Таким чином, Президент виступає не лише політичним гарантом збалансованості бюджетної системи, а й інституційним координатором фінансового контролю, забезпечуючи стратегічну єдність дій усіх органів державної влади у сфері фінансового нагляду.

Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію державної політики у сфері фінансів, бюджету, аудиту та контролю. Його діяльність спрямована на **ефективне управління державними фінансовими ресурсами**, дотримання фінансової дисципліни та законності у процесі використання бюджетних коштів.

Відповідно до Конституції України (статті 113–117) та Закону України «Про Кабінет Міністрів України», уряд здійснює загальний контроль за виконанням державного бюджету, координує діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади у сфері фінансів, а також забезпечує контроль за цільовим і ефективним використанням коштів державного та місцевих бюджетів.

До контрольних функцій Кабінету Міністрів належать:

- розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради проекту Закону про Державний бюджет України та контроль за його виконанням;
- затвердження нормативно-правових актів, які визначають порядок здійснення державного фінансового аудиту, ревізій та внутрішнього контролю;
- організація діяльності Державної аудиторської служби, Міністерства фінансів, Державної казначейської служби, які здійснюють внутрішній державний фінансовий контроль;
- аналіз звітів про виконання бюджетів усіх рівнів і реагування на виявлені порушення фінансової дисципліни;
- забезпечення взаємодії з Рахунковою палатою України у частині обміну інформацією про результати контролю, узгодження підходів до аудиту ефективності бюджетних програм.

На відміну від Верховної Ради України, яка здійснює зовнішній стратегічний контроль за виконанням бюджету та політичну оцінку діяльності уряду, Кабінет Міністрів виконує безпосередній, адміністративно-виконавчий контроль — тобто реалізує прийняті парламентом рішення, контролює виконання державних програм, координує діяльність контрольних органів і несе відповідальність за фінансові результати їх роботи[20].

Таким чином, взаємодія між Верховною Радою та Кабінетом Міністрів у сфері фінансового контролю має ієрархічний та координаційний характер: парламент здійснює нагляд за діяльністю уряду через заслуховування звітів і аудит Рахункової палати, а уряд, у свою чергу, забезпечує ефективне виконання бюджету та реалізацію контрольних механізмів у підвідомчих структурах.

Внутрішній державний фінансовий контроль є ключовою складовою системи управління державними фінансами, спрямованою на забезпечення законності, ефективності, результативності та цільового використання бюджетних коштів усередині органів виконавчої влади. На відміну від зовнішнього контролю, який має наглядово-аудиторський характер і здійснюється незалежними органами, внутрішній контроль охоплює безпосередню перевірку фінансово-господарських операцій у процесі їх виконання.

Основна мета внутрішнього фінансового контролю полягає у запобіганні фінансовим порушенням, своєчасному виявленні ризиків і підвищенні ефективності управління державними ресурсами. Він забезпечує зворотний зв'язок між політичними рішеннями, реалізованими урядом, і фактичними результатами використання бюджетних коштів.

Міністерство фінансів України є ключовою ланкою у системі державного управління фінансами, яке формує, реалізує та координує фінансову політику держави. Воно поєднує функції стратегічного планування бюджету, методологічного керівництва фінансовим контролем і координації діяльності підвідомчих органів, таких як Державна аудиторська служба, Державна казначейська служба, Державна податкова служба та інші. Діяльність

Міністерства фінансів регулюється Положенням про Міністерство фінансів України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 375 (зі змінами станом на 2025 рік), а також Бюджетним кодексом України.

Міністерство фінансів не є політичним органом, як Верховна Рада чи Президент, а виступає виконавчим і аналітичним центром у сфері управління державними фінансами. Його завдання полягає не в ухваленні політичних рішень, а у забезпеченні їх практичної реалізації та контролі за ефективністю. На відміну від парламенту, який здійснює зовнішній контроль через Рахункову палату, або Президента, який визначає стратегічні напрями фінансової політики, Міністерство фінансів забезпечує реалізацію цих рішень у межах виконавчої влади, здійснюючи внутрішній фінансовий контроль.

Основними функціями Міністерства фінансів є бюджетно-планова, контрольна, методологічна, координаційна, аналітична та звітна. У межах бюджетно-планової функції Мінфін готує проект Державного бюджету України, проводить макроекономічний аналіз, визначає граничні обсяги видатків і доходів, а також прогнозує фінансові показники на середньострокову перспективу. Крім того, Міністерство розробляє методичні рекомендації для складання місцевих бюджетів, що забезпечує єдність бюджетної політики на всіх рівнях.

Контрольна функція Міністерства полягає у здійсненні внутрішнього фінансового контролю за діяльністю підвідомчих органів, координації проведення аудитів і ревізій, а також у впровадженні внутрішнього аудиту в міністерствах і бюджетних установах. Ця функція має превентивний характер, оскільки спрямована на запобігання фінансовим порушенням, а не лише на їх виявлення.

Методологічна функція Міністерства фінансів полягає у визначенні єдиних правил ведення бухгалтерського обліку в державному секторі, встановленні стандартів фінансової звітності та вимог до проведення фінансового аудиту. Саме Мінфін затверджує державні стандарти внутрішнього контролю та аудиту,

розроблені відповідно до міжнародних принципів INTOSAI (Міжнародна організація вищих органів аудиту).

Координаційна функція полягає у спрямуванні та контролі діяльності підвідомчих органів — Держаудитслужби, Держказначейства, ДПС тощо. Міністерство затверджує плани контрольно-ревізійної роботи, аналізує результати перевірок і вносить пропозиції до Кабінету Міністрів щодо підвищення ефективності фінансової дисципліни.

Аналітична та звітна функції Мінфіну полягають у здійсненні оцінки ефективності бюджетних програм, аналізі стану державних фінансів і підготовці щорічного звіту про виконання Державного бюджету України. Цей звіт подається Кабінету Міністрів, а потім — Верховній Раді для затвердження, що забезпечує взаємозв'язок між урядом і парламентом у сфері контролю за фінансовими потоками.

Міністерство фінансів України займає центральне місце у вертикалі внутрішнього державного фінансового контролю. Якщо Верховна Рада встановлює принципи бюджетної політики, а Кабінет Міністрів організовує її виконання, то саме Мінфін забезпечує дотримання цих принципів на практиці, створюючи систему попереднього, поточного та подальшого контролю.

У сучасних умовах Міністерство фінансів активно впроваджує цифрові інструменти контролю, такі як система електронного аудиту (е-аудит), використання аналітики Big Data для виявлення фінансових ризиків, створення єдиної бази внутрішніх аудитів у публічному секторі. Ці інновації підвищують прозорість фінансових операцій, оперативність реагування на порушення та ефективність прийняття управлінських рішень.

Таким чином, Міністерство фінансів України є основою системи внутрішнього державного фінансового контролю, що забезпечує фінансову стабільність, прозорість бюджетного процесу, раціональне використання коштів і підзвітність органів виконавчої влади. Його діяльність спрямована на формування ефективної системи управління державними ресурсами та зміцнення фінансової дисципліни в Україні[21].

Державна аудиторська служба України (Держаудитслужба) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство фінансів. Її головна мета — забезпечення ефективного, цільового та законного використання державних фінансових ресурсів, попередження і виявлення фінансових порушень у сфері державних фінансів. Правові засади діяльності Держаудитслужби визначені Положенням про Державну аудиторську службу України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2016 року № 43 (зі змінами станом на 2025 рік), а також Бюджетним кодексом України та Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні».

Основним завданням Держаудитслужби є реалізація державної політики у сфері державного фінансового контролю. Вона здійснює державний фінансовий аудит, інспектування (ревізії), перевірки державних закупівель, а також моніторинг ефективності управління державними ресурсами. Головна мета цих заходів — не лише виявлення фактів порушень, але й аналіз причин їх виникнення, оцінка ризиків та підготовка рекомендацій для усунення недоліків і вдосконалення системи управління державними фінансами.

На відміну від Рахункової палати, яка здійснює зовнішній аудит від імені Верховної Ради України, Держаудитслужба належить до системи внутрішнього державного фінансового контролю і підзвітна уряду. Її діяльність є оперативною та безпосередньо спрямованою на забезпечення фінансової дисципліни в органах державної влади, місцевого самоврядування, бюджетних установах і на підприємствах державного сектору економіки.

Основні напрями діяльності Держаудитслужби включають:

- Проведення державного фінансового аудиту ефективності використання бюджетних коштів, державного та комунального майна;
- Проведення ревізій (інспектувань) — документальних і фактичних перевірок фінансово-господарської діяльності підконтрольних установ з метою виявлення порушень законодавства;

- Перевірки державних закупівель на предмет їх відповідності вимогам законодавства, ефективності використання державних коштів та дотримання принципів відкритості і добросовісної конкуренції;
- Моніторинг ризиків у бюджетному процесі та надання пропозицій щодо підвищення ефективності управління державними фінансами;
- Здійснення попереднього контролю за операціями з бюджетними коштами з метою запобігання незаконним витратам або нецільовому використанню ресурсів.

Важливою функцією служби є реагування на виявлені порушення — складання протоколів, вимог щодо усунення порушень, передачу матеріалів до правоохоронних органів у випадку виявлення ознак злочину. Крім того, служба готує узагальнені звіти про стан фінансової дисципліни, які надсилаються Міністерству фінансів та Кабінету Міністрів України для врахування у бюджетній політиці[22].

Місцеві державні адміністрації посідають важливе місце у системі внутрішнього державного фінансового контролю, адже саме на цьому рівні реалізуються більшість рішень, пов'язаних із використанням бюджетних ресурсів, реалізацією державних програм і забезпеченням фінансової дисципліни в регіонах. Їхня діяльність ґрунтується на положеннях Конституції України, Закону України “Про місцеві державні адміністрації”, Бюджетного кодексу України, а також на низці підзаконних нормативно-правових актів Міністерства фінансів і Кабінету Міністрів України, що регламентують порядок контролю за використанням бюджетних коштів.

Основне завдання місцевих державних адміністрацій у сфері фінансового контролю — це забезпечення ефективного, законного та цільового використання коштів місцевих і державних бюджетів, які надходять у розпорядження регіону. Вони контролюють дотримання фінансової дисципліни розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, підприємствами, установами та організаціями, що отримують державну підтримку або реалізують програми соціально-економічного розвитку.

Ключові функції місцевих державних адміністрацій у цій сфері включають:

- Здійснення попереднього контролю за правильністю формування місцевих бюджетів, узгодженням показників із державним бюджетом;
- Поточний моніторинг стану виконання дохідної та видаткової частини бюджету, а також оцінку ефективності використання субвенцій і дотацій;
- Контроль за фінансовою дисципліною у підпорядкованих бюджетних установах, включно з перевіркою цільового використання бюджетних коштів, законності укладання договорів та проведення закупівель;
- Аналіз ефективності місцевих програм розвитку (освітніх, соціальних, екологічних тощо) з точки зору їх фінансового забезпечення і результативності;
- Взаємодія з органами Державної аудиторської служби у межах проведення планових і позапланових контрольних заходів.

На практиці місцеві державні адміністрації діють як проміжна ланка між центральними органами виконавчої влади (зокрема Мінфіном і Держаудитслужбою) та органами місцевого самоврядування. Вони не лише виконують контрольні функції, а й координують діяльність фінансових управлінь районного та міського рівнів, забезпечуючи єдність підходів до планування, виконання й звітування про використання бюджетних коштів.

У структурі місцевих адміністрацій створюються фінансові управління або департаменти фінансів, які здійснюють безпосередній фінансовий контроль, включно з ревізіями, аналізом бюджетного виконання та підготовкою аналітичних звітів. У своїй діяльності вони керуються планами контрольно-ревізійної роботи, погодженими з Міністерством фінансів України та Держаудитслужбою.

Особливістю діяльності місцевих державних адміністрацій є також те, що вони мають повноваження щодо контролю за використанням державних трансфертів — субвенцій, що надаються місцевим бюджетам для виконання делегованих державою повноважень. Зокрема, це стосується фінансування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунальної сфери. У

разі виявлення фактів нецільового або неефективного використання таких коштів адміністрації мають право ініціювати перевірки спільно з Держаудитслужбою чи інформувати Міністерство фінансів.

У сучасних умовах цифровізації фінансового контролю (2023–2025 роки) місцеві державні адміністрації поступово впроваджують електронні системи управління бюджетом, автоматизовані модулі фінансової звітності та інструменти ризик-менеджменту. Це сприяє підвищенню прозорості, оперативності контролю та зменшенню корупційних ризиків.

Отже, місцеві державні адміністрації є важливими суб'єктами внутрішнього державного фінансового контролю, які забезпечують ефективну реалізацію фінансової політики держави на регіональному рівні. Вони виступають гарантом фінансової дисципліни, підзвітності та прозорості у використанні публічних ресурсів, а також формують основу для довіри громадян до системи управління державними фінансами в цілому [23].

Після розгляду системи органів внутрішнього державного фінансового контролю, таких як Міністерство фінансів України, Державна аудиторська служба та місцеві державні адміністрації, варто звернути увагу на ще одну важливу складову механізму контролю — **органи зі специфічними функціями фінансового контролю**.

На відміну від центральних органів, що здійснюють загальний або комплексний контроль за бюджетними коштами, ці установи мають **вузькоспеціалізовані завдання**, пов'язані з контролем у певних сферах фінансової діяльності держави. Їхня діяльність спрямована не стільки на перевірку використання бюджетних ресурсів, скільки на **забезпечення законності, прозорості та стабільності фінансових процесів** у межах податкової, митної, казначейської, інвестиційної або майнової політики держави.

Міністерство фінансів України відіграє центральну роль у формуванні, реалізації та координації державної фінансової політики, а також забезпечує методологічне керівництво системою державного фінансового контролю. Воно визначає бюджетну стратегію держави, готує проект Державного бюджету,

здійснює аналіз доходів і видатків, а також прогнозує фінансово-економічні показники на середньострокову перспективу. Мінфін також встановлює стандарти бухгалтерського обліку в державному секторі, нормативи ведення внутрішнього контролю й аудиту у бюджетних установах, що дозволяє уніфікувати підходи до контролю та звітності. Завдяки цьому він створює основу для системного внутрішнього контролю у державному секторі. Крім того, міністерство координує діяльність підпорядкованих або пов'язаних структур — таких як Державна казначейська служба, Державна податкова служба, Державна митна служба — з метою забезпечення цілісності фінансової системи та взаємодії між різними ланками контролю. Мінфін займається впровадженням цифрових систем моніторингу, автоматизованої звітності та аналітики, що особливо важливо в умовах 2020-х років і інтеграції до європейських стандартів. Одним із ключових його завдань є забезпечення прозорості фінансових потоків, раціонального використання бюджетних ресурсів та мінімізації ризиків нецільового використання коштів. Його функції охоплюють також міжнародне співробітництво у фінансовій сфері, управління державним боргом і взаємодію з міжнародними фінансовими інституціями [24].

Державна податкова служба України є центральним органом у сфері адміністрування податків і зборів та забезпечення надходжень до державного і місцевих бюджетів. Вона відповідає за організацію контролю за своєчасністю подання податкової звітності, правильністю нарахування податків, зборів і платежів, а також за повнотою сплати податкових зобов'язань платниками. Структура ДПС включає територіальні підрозділи (області, міста) та міжрегіональні управління для великих платників податків, що дозволяє ефективно охоплювати всю територію України. У 2025 році ДПС активно впроваджує електронні сервіси, ризик-орієнтований підхід до перевірок, а також централізовану систему підтримки платників податків, що підвищує ефективність і прозорість її роботи. Однією з важливих функцій є аналітика податкових ризиків та співпраця з іншими контролюючими органами для виявлення схем ухилення від оподаткування. ДПС також здійснює освітню та

консультаційну роботу з платниками, публікує роз'яснення щодо застосування законодавства й активно модернізує власну організацію відповідно до міжнародних стандартів [25].

Державна казначейська служба України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство фінансів, і здійснює казначейське обслуговування державного та місцевих бюджетів, контроль за виконанням бюджетних програм і касовими операціями. За Положенням, затвердженим постановою КМУ від 15 квітня 2015 р. № 215, ДКСУ відповідає за ведення обліку виконання бюджетів, відкриття та обслуговування рахунків бюджетних коштів, контроль за цільовим використанням асигнувань та підготовку звітності про виконання бюджетів. Однією з її ключових функцій є попередній контроль — перед здійсненням платежу вона перевіряє наявність бюджетного асигнування та відповідність операції бюджетному законодавству. Це дозволяє запобігати нецільовим витратам ще на етапі витрачання коштів. ДКСУ також здійснює моніторинг залишків на бюджетних рахунках, формує дані для аналізу ефективності використання коштів та підзвітна Мінфіну щодо стану виконання бюджетів. У сучасних умовах вона впроваджує електронний облік, автоматизовані системи контролю та звітності, що підвищує прозорість і оперативність реагування на фінансові ризики [26].

Державна митна служба України відповідає за реалізацію державної митної політики, регулювання товарних потоків через державний кордон, забезпечення дотримання митного законодавства та боротьбу із контрабандою і порушеннями митних правил. Її діяльність спрямована на адміністрування митних платежів, контроль за правильністю митного декларування, визначенням класифікації товарів, а також на забезпечення національних інтересів у сфері торгівлі й безпеки. У структурі ДМС діють регіональні митниці, зони митного контролю, «єдине вікно» для міжнародної торгівлі та інфраструктура, оптимізована для зменшення корупційних ризиків. У 2025 році в умовах воєнного стану та посиленої уваги до контролю імпорту-експорту ДМС активно

модернізує свої процеси, впроваджує цифрові системи митного оформлення та співпрацює з міжнародними партнерами для обміну інформацією. Крім того, служба виконує превентивну функцію — попередження порушень через аналіз ризиків, автоматизовані сповіщення та моніторинг товарних потоків. Завдяки цьому вона є важливою складовою контролю державних фінансових надходжень і захисту економічних інтересів України [27].

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку є державним колегіальним органом зі спеціальним статусом, що підпорядковується Президентові України та підзвітна Верховній Раді. Основною її місією є регулювання та нагляд за ринком цінних паперів, створення умов для ефективного функціонування фондового ринку, захисту прав інвесторів та забезпечення фінансової стабільності. У структурі комісії діють комітети з економічного аналізу, корпоративного управління, розвитку деривативних контрактів тощо, що свідчить про її спеціалізований характер контролю. Вона затверджує правила випуску цінних паперів, контролює їх обіг, здійснює нагляд за інформацією, що надають емітенти, і сприяє інтеграції українського ринку капіталу до міжнародних стандартів. У 2025 році комісія реалізує стратегію розвитку ринку капіталу до 2025 року, що включає напрями фінансової інклюзії, інноваційного розвитку, макроекономічної стійкості. Діяльність НКЦПФР має значення не лише для ринку цінних паперів, але й для формування довіри до фінансової системи, залучення інвестицій та підвищення ефективності використання ресурсів [28].

Фонд державного майна України є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, що відповідає за управління державним майном, процеси приватизації, оренди державного майна, оцінювання активів та реалізацію державно-майнової політики. Історично ФДМУ був створений у 1991 році як орган, який реалізує політику приватизації державного майна. Служба здійснює аналіз ефективності використання об'єктів державної власності, проводить інвентаризацію, виявляє збиткові чи неефективно працюючі підприємства, які підлягають приватизації або змінам управління. ФДМУ також

відповідає за розвиток ринку оцінювачів майна та регулювання їхньої діяльності, що сприяє прозорому проведенню приватизацій та орендних процесів. У 2024-2025 роках Фонд автоматизував ключові процеси, створив централізований реєстр державного майна, що дозволяє підвищити ефективність управління активами та мінімізувати корупційні ризики. Діяльність ФДМУ має прямий вплив на фінансовий контроль держави, оскільки управління активами державної власності є важливою складовою державних фінансів і бюджетного процесу[29].

Отже, розглянувши органи зі специфічними функціями фінансового контролю, можна побачити, що система державного нагляду за фінансовими потоками в Україні є багаторівневою та взаємопов'язаною. Вона охоплює як зовнішній контроль — з боку парламенту, Рахункової палати чи Президента, — так і внутрішній, який реалізується через Міністерство фінансів, Державну аудиторську службу та інші спеціалізовані структури.

Однак ефективність фінансового контролю залежить не лише від роботи центральних чи галузевих органів. Важливе місце у цій системі займають **органи відомчого (внутрішнього) контролю**, які діють **безпосередньо всередині міністерств, відомств, державних підприємств та установ**. Їх головне завдання — забезпечити фінансову дисципліну на рівні конкретного розпорядника бюджетних коштів, своєчасно виявляти порушення, недоліки у фінансово-господарській діяльності та запобігати їх повторенню.

Таким чином, наступним логічним етапом є розгляд **органів відомчого (внутрішнього) контролю**, їхньої ролі, завдань і взаємозв'язку з іншими ланками системи державного фінансового контролю України.

Органи відомчого (внутрішнього) фінансового контролю — це структурні підрозділи, які діють усередині державних міністерств, комітетів, агентств та інших органів виконавчої влади. До таких підрозділів належать відділи, департаменти, служби або управління внутрішнього аудиту та фінансового контролю, які створюються для забезпечення законності, ефективності й результативності використання бюджетних коштів.

Їх головна мета полягає не лише у виявленні порушень, а насамперед у попередженні нецільового використання коштів, запобіганні корупційним проявам, покращенні управлінських рішень та підвищенні фінансової дисципліни. Такі служби допомагають керівництву міністерств або відомств об'єктивно оцінювати стан фінансово-господарської діяльності, ефективність виконання державних програм, використання матеріальних і людських ресурсів.

У структурі великих центральних органів влади — наприклад, Міністерства фінансів, Міністерства освіти і науки, Міністерства оборони, Міністерства інфраструктури — функціонують департаменти внутрішнього аудиту, які мають повноваження проводити ревізії, тематичні перевірки, оцінки ефективності діяльності підпорядкованих підприємств, установ чи організацій.

Важливо, що ці підрозділи не є зовнішніми контролерами — вони працюють “всередині системи”, мають глибоке розуміння специфіки діяльності органу, у якому функціонують, і сприяють внутрішньому вдосконаленню управління. Тобто, їхня діяльність спрямована не стільки на покарання, скільки на удосконалення процесів планування, звітності, ризик-менеджменту та контролю.

Таким чином, відділи, департаменти й служби контролю у складі міністерств та державних агентств відіграють роль “першої лінії захисту” у системі фінансового контролю держави. Вони забезпечують прозорість фінансових процесів, підвищують рівень довіри до державних інституцій і створюють основу для ефективного управління державними ресурсами[30].

1.3. Критерії та показники оцінювання ефективності державного фінансового контролю

У сучасних умовах бюджетної децентралізації, цифровізації фінансових процесів та зростання ролі антикорупційних механізмів особливого значення набуває оцінювання ефективності системи державного фінансового контролю. Така оцінка дозволяє не лише визначити рівень результативності діяльності

контролюючих органів, а й виявити слабкі місця у процесі управління державними фінансами, спрогнозувати ризики та розробити заходи для їх мінімізації.

Ефективність державного фінансового контролю розглядається як сукупність результатів, досягнутих під час здійснення контрольних заходів, порівняно з витратами ресурсів на їх реалізацію. Це означає, що державний контроль повинен бути не лише формально спрямованим на виявлення порушень, а й забезпечувати відновлення фінансової дисципліни, підвищення прозорості бюджетного процесу та раціональне використання державних коштів.

Критерії ефективності фінансового контролю мають відображати рівень досягнення поставлених цілей контролю, а також його вплив на стан публічних фінансів, законність, достовірність звітності та результативність управлінських рішень. Водночас оцінювання має базуватися на системі кількісних та якісних показників, які відображають як безпосередні результати контрольних дій (кількість перевірок, виявлені порушення, обсяг відшкодованих коштів), так і довгострокові наслідки — наприклад, покращення фінансової дисципліни, зменшення обсягів нецільового використання коштів, зміцнення довіри до державних інституцій.

Таким чином, дослідження критеріїв та показників оцінювання ефективності державного фінансового контролю має фундаментальне значення для вдосконалення всієї системи управління державними фінансами. Адже лише за наявності об'єктивної та вимірюваної системи оцінки можливо досягти головної мети фінансового контролю — забезпечення законності, результативності та прозорості використання публічних ресурсів.

Перш ніж переходити до аналізу критеріїв та показників оцінювання ефективності державного фінансового контролю, доцільно з'ясувати саму сутність поняття “ефективність” та розібратися, як його трактують у сучасній економічній та фінансовій науці. Це дозволить закласти міцну теоретичну основу для подальшого формування системи оцінки роботи контролюючих органів, зокрема Державної аудиторської служби України. Розуміння економічної

ефективності допомагає правильно визначити цілі контролю, критерії оцінювання та індикатори результативності, що забезпечує комплексний підхід до вдосконалення системи державного фінансового контролю.

Проблема оцінки ефективності державного фінансового контролю привертає увагу багатьох дослідників, проте підходи до її визначення суттєво відрізняються.

Таблиця 1.2

Підходи науковців до трактування ефективності державного фінансового контролю

Науковець	Основне визначення ефективності	Ключові показники/аспекти
В.М. Іваненко	Здатність виявляти порушення та запобігати нецільовому використанню коштів	Кількість порушень, обсяг відшкодованих коштів
Л.О. Кравченко	Врахування довгострокових результатів контролю	Стан фінансової дисципліни, прозорість бюджетних процесів
П.Т. Сидоренко	Вплив на якість управлінських рішень	Поліпшення управлінських процесів, результативність рішень

(Джерело: сформовано автором за матеріалами [31])

Проблема оцінки ефективності державного фінансового контролю залишається однією з найбільш дискусійних у фінансовій науці. Різні дослідники підходять до її визначення з різних позицій, акцентуючи увагу на окремих аспектах — економічних, організаційних, соціальних або управлінських.

В.М.Іваненко пропонує розглядати ефективність крізь призму запобігання нецільовому використанню бюджетних коштів та мінімізації фінансових ризиків. Це більш практичний підхід, який фокусується на конкретних завданнях контрольних органів, зокрема Державної аудиторської служби України.

На думку Л.О. Кравченко, ефективність державного фінансового контролю слід оцінювати не лише за короткостроковими показниками результативності, а за довгостроковими наслідками — ступенем зміцнення фінансової дисципліни,

поліпшенням системи управління державними фінансами, підвищенням прозорості бюджетного процесу.

П.С. Сидоренко робить акцент на якісних аспектах діяльності контролюючих органів, стверджуючи, що ефективність слід оцінювати через вплив контрольних заходів на якість управлінських рішень у сфері державних фінансів. Тобто результатом ефективного контролю має бути не лише виявлення порушень, а й формування обґрунтованих рішень, які сприяють запобіганню повторним помилкам.

Аналізуючи наведені підходи, можна зробити висновок, що жоден із них окремо не дає повного уявлення про сутність ефективності державного фінансового контролю. Найбільш оптимальним є комплексний підхід, який поєднує економічні, організаційні та соціальні аспекти. Економічний ефект відображає співвідношення виявлених порушень і повернених до бюджету коштів до витрат на проведення контролю; організаційний — ступінь удосконалення структури управління, внутрішніх процедур і механізмів контролю; соціальний — рівень довіри суспільства до органів влади, підвищення прозорості та підзвітності державних інституцій.

Таким чином, ефективність державного фінансового контролю можна визначити як здатність органів фінансового контролю раціонально та результативно використовувати наявні ресурси для забезпечення законності, прозорості й ефективного використання бюджетних коштів, запобігання фінансовим порушенням, удосконалення організаційних процесів та підвищення довіри суспільства до державних інституцій.

У сучасних умовах цей показник має вимірюватися не лише у грошовому еквіваленті, а й у якісних змінах системи державного управління, зокрема — у підвищенні фінансової дисципліни, зменшенні рівня порушень, поліпшенні ефективності використання бюджетних ресурсів і посиленні ролі державного контролю як інструменту стратегічного розвитку держави.

Узагальнюючи результати аналізу наукових досліджень та концептуальних підходів до оцінювання ефективності державного фінансового контролю, можна

стверджувати, що універсальної системи показників не існує. Різні автори пропонують різні моделі, акцентуючи увагу на результативності, економічності чи впливі контрольних заходів на стан фінансової дисципліни. Проте спільним для всіх підходів є те, що ефективність контролю має оцінюватися комплексно, з урахуванням як кількісних, так і якісних параметрів, а також динаміки їх змін у часі.

Тому, узагальнюючи наявні напрацювання, доцільно виділити систему критеріїв, яка дозволяє всебічно оцінити роботу органів державного фінансового контролю. До такої системи, на наш погляд, належать п'ять ключових критеріїв: результативність, дієвість, економічність, інтенсивність та динамічність, які наведені у таблиці 1.3. Розглянемо їх зміст та відповідні показники.

Таблиця 1.3

Критерії ефективності державного фінансового контролю та їх показники

Критерій	Розширене визначення	Приклади показників
Результативність	Відображає ступінь досягнення контрольним органом поставлених цілей, спрямованих на забезпечення законності, прозорості та раціонального управління державними фінансами. Показує реальний вплив контрольних заходів на стан бюджетної дисципліни та відновлення законного використання ресурсів. Оцінює кінцевий ефект контрольної діяльності, а не лише формальні дії.	Обсяг фінансових порушень, установлених під час контрольних заходів. Частка усунених порушень від загального обсягу виявлених. Сума коштів, повернутих до бюджету. Частка виконаних рекомендацій органу контролю. Кількість впроваджених управлінських рішень, що усувають недоліки. Частка завершених заходів з відновлення фінансової дисципліни.
Дієвість	Характеризує вплив контрольної діяльності на стан управління фінансами у довгостроковій перспективі. Показує, наскільки реалізовані рекомендації сприяють запобіганню повторним порушенням, оптимізації процесів та зміцненню системи внутрішнього контролю.	Частка рекомендацій, виконаних у встановлені строки. Зменшення кількості повторних порушень у підконтрольних установах. Покращення якості внутрішнього контролю за результатами повторних аудитів. Кількість змінених нормативних документів після рекомендацій контролерів. Зниження рівня ризиковості об'єктів контролю.

		Частка порушень, попереджених завдяки моніторингу закупівель.
Економічність	Визначає, наскільки раціонально використовуються ресурси органу контролю. Дозволяє порівняти отримані результати з витратами на здійснення контрольних заходів. Визначає продуктивність роботи, оптимальність витрат і здатність забезпечувати результат за мінімального використання ресурсів.	Співвідношення суми виявлених порушень до витрат на утримання органу. Витрати на один контрольний захід. Рівень економії бюджетних коштів, досягнутий унаслідок рекомендацій. Частка витрат, прямо пов'язаних із проведенням контролю. Економічний ефект від попередженої шкоди (закупівлі, субвенції тощо).
Інтенсивність	Показує масштаб і напруженість контрольної діяльності органу: кількість заходів, охоплення об'єктів, розподіл навантаження між аудиторами. Відображає, наскільки активно орган реалізує свої повноваження та наскільки ефективно використовує пропускну здатність.	Кількість проведених аудитів, ревізій, перевірок. Середня кількість контрольних заходів на одного аудитора. Кількість заходів у розрізі сфер: освіта, медицина, культура тощо.
Динамічність	Характеризує зміни ефективності роботи органу контролю в часі. Дозволяє оцінити тенденції покращення (або погіршення) результатів, адаптацію до нових умов, цифровізацію процедур та нарощування інституційної спроможності.	Динаміка обсягу виявлених порушень у порівнянні з попередніми роками. Динаміка відшкодованих до бюджету коштів. Динаміка повторних порушень. Збільшення частки впроваджених рекомендацій у довгостроковому періоді. Тendenції цифровізації (скорочення часу на перевірку, застосування ІТ-аналітики). Динаміка внутрішніх процесів: продуктивність, точність, швидкість обробки даних.

(Джерело: сформовано автором за матеріалами [31])

Проаналізована таблиця демонструє, що ефективність державного фінансового контролю є багатовимірною характеристикою, яка потребує комплексного вимірювання через систему різних критеріїв. Кожен із наведених критеріїв – результативність, дієвість, економічність, інтенсивність та

динамічність – відображає окремий аспект діяльності контрольних органів та дозволяє оцінити як окремі процеси контролю, так і загальну ефективність їх роботи.

По-перше, критерій результативності дає змогу оцінити фактичні досягнення контролюючих органів через вимірювання конкретних результатів та наслідків контрольних заходів. Він показує, наскільки виявлені порушення та суми збитків перетворюються на реальні управлінські рішення, усунені недоліки та відшкодовані втрати.

По-друге, критерій дієвості дозволяє оцінити практичний вплив контролю на покращення систем управління, фінансової дисципліни та процесів використання бюджетних коштів. Показники дієвості характеризують якість реакції об'єктів контролю на рекомендації та їх здатність змінювати власні процеси.

По-третє, критерій економічності забезпечує розуміння того, наскільки раціонально використовуються ресурси самого органу контролю. Він дозволяє порівняти витрати на здійснення контрольних заходів із досягнутими результатами, визначити рівень оптимальності організаційних рішень.

По-четверте, інтенсивність контролю відображає навантаження на аудиторів, масштаб діяльності та глибину охоплення контрольних процедур. Цей критерій є важливим для визначення здатності органу вчасно реагувати на ризики та виконувати свої функції.

І нарешті, критерій динамічності показує здатність контрольного органу до розвитку, адаптації та підвищення власної ефективності в умовах змін бюджетної, економічної та управлінської системи. Показники цього критерію дозволяють оцінити прогрес у підвищенні якості контролю, цифровізації, автоматизації та оновленні методичного підходу.

У сукупності ці критерії формують цілісну систему оцінювання ефективності, яка дає змогу всебічно та об'єктивно виміряти результативність державного фінансового контролю. Такий підхід дозволяє не лише оцінювати поточний стан, а й визначати напрями удосконалення діяльності органів, таких

як Державна аудиторська служба України, підвищуючи прозорість, підзвітність та раціональність використання державних ресурсів.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СИСТЕМИ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

2.1. Характеристика та діяльність основних органів державного фінансового контролю в Україні

Ефективне функціонування системи державного фінансового контролю в Україні забезпечується діяльністю низки спеціалізованих органів, кожен із яких виконує власні контрольні повноваження в окремих сферах публічних фінансів. Комплексна оцінка результативності таких органів дає можливість встановити рівень забезпечення фінансової дисципліни, виявити поширені порушення, оцінити обсяги відшкодованих втрат та визначити напрями підвищення ефективності контрольних процедур.

У цьому підпункті здійснюється детальний аналіз роботи ключових органів державного фінансового контролю, зокрема Рахункової палати, Державної митної служби, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), органів Державної казначейської служби України та Державної податкової служби. Для кожного органу наведені узагальнені статистичні показники за останні роки, що дають змогу відстежити масштаби контрольної діяльності, ефективність усунення порушень і вплив контрольних заходів на наповнення бюджету.

Так, щодо Рахункової палати України буде подано інформацію про кількість проведених аудитів і перевірок, обсяги виявлених порушень, а також частку та суму відшкодованих фінансових порушень. Це дозволить оцінити внесок органу у забезпечення законного й результативного використання коштів державного бюджету.

У частині аналізу роботи Державної митної служби України розглядатимуться показники контролю за правильністю визначення митної вартості, зокрема:

- суми збільшення бази оподаткування за результатами контролю;

- додаткові надходження до бюджету, отримані завдяки контрольним заходам;
- кількість запитів на перевірку документів, пов'язаних із визначенням митної вартості.

Це дасть змогу оцінити ефективність митного контролю як одного з важливих джерел забезпечення бюджетних доходів.

Подальший аналіз стосуватиметься НКЦПФР, для якої буде наведено дані щодо кількості розглянутих справ, накладених фінансових санкцій та їх загальної суми. Окремо буде подано таблицю (назва: «Результати регуляторного нагляду НКЦПФР у сфері ліцензування»), у якій буде проаналізовано кількість анульованих ліцензій та інші заходи впливу, що характеризують рівень дотримання учасниками ринку вимог законодавства.

Значну увагу буде приділено Державній казначейській службі України, яка виконує функції превентивного фінансового контролю. У роботі буде досліджено показники, що характеризують:

- кількість порушень бюджетного законодавства, виявлених щодо державного та місцевих бюджетів;
- кількість і суми попереджених порушень;
- інші випадки порушення бюджетного законодавства, їх обсяги, усунення та частку усунених порушень (таблиця з рекомендованою назвою «Результати превентивного контролю органів Казначейства у процесі виконання бюджетів»).

Такі дані дають змогу оцінити роль казначейського контролю у мінімізації ризиків нецільового або неефективного використання бюджетних ресурсів.

Завершуватиме підпункт аналіз діяльності Державної податкової служби України щодо контрольно-перевірочної роботи з фізичними та юридичними особами, у тому числі:

- правильність обчислення та сплати ПДФО, військового збору та ЄСВ;
- динаміка кількості перевірок;
- суми донарахувань і забезпечених надходжень.

У сукупності наведена статистика дозволить комплексно охарактеризувати стан державного фінансового контролю в Україні, виявити

ключові тенденції та визначити рівень ефективності кожного органу з позицій забезпечення законності, прозорості та результативності управління публічними фінансами.

У межах державного фінансового контролю особливе місце посідає діяльність Рахункової палати України — вищого органу зовнішнього державного аудиту, який здійснює незалежну оцінку використання публічних коштів, ефективності бюджетних програм та дотримання фінансової дисципліни. Саме результати її роботи дозволяють визначити ступінь прозорості та законності управління державними ресурсами.

Для оцінки масштабів та результативності діяльності Рахункової палати проаналізуємо ключові статистичні показники за 2020–2024 роки, що відображають кількість перевірених об’єктів, обсяги охоплених контролем публічних коштів та суми виявлених порушень. Узагальнені дані подано у рисунку 2.1.

Рис. 2.1 Динаміка результатів зовнішнього державного аудиту Рахункової палати України, 2020–2024 рр.

(Джерело: сформовано автором за матеріалами[58])

Дані, наведені у рисунку 2.1, «Динаміка результатів зовнішнього державного аудиту Рахункової палати України у 2020–2024 роках», дозволяють комплексно оцінити ефективність діяльності цього органу в умовах суттєвих соціально-економічних трансформацій, пандемічних обмежень та

повномасштабної війни. Упродовж досліджуваного періоду спостерігається помітна нерівномірність як у кількості перевірених об'єктів, так і в обсягах публічних коштів, охоплених контролем. У 2020 році Рахункова палата перевірила 285 об'єктів та охопила контролем понад 1,18 трлн грн, виявивши порушення на суму 26,26 млрд грн. У 2021 році відбулося суттєве розширення контрольної діяльності: кількість перевірених об'єктів зросла до 490, а обсяг охоплених коштів перевищив 2,59 трлн грн. Саме в цей рік було зафіксовано надзвичайно високий рівень виявлених порушень — 179,9 млрд грн, що пояснюється масштабними аудитами великих бюджетних програм та необхідністю оцінки ефективності антикризових заходів держави.

У 2022 році, в умовах початку повномасштабної агресії Росії проти України, спостерігається скорочення контрольної діяльності: кількість перевірених об'єктів знизилася до 355, обсяг охоплених контролем коштів зменшився майже у вісім разів — до 351,3 млрд грн. Таке падіння є об'єктивним наслідком воєнних дій, зміни бюджетних пріоритетів, обмеженого доступу до частини об'єктів контролю та перенаправлення ресурсів на оперативні потреби оборони. Сума виявлених порушень також суттєво зменшилась — до 58,6 млрд грн, що корелює зі скороченням масштабів аудиторської діяльності.

У 2023 році відбувається часткова стабілізація: Рахункова палата перевірила 399 об'єктів, а обсяг охоплених контролем коштів зріс до 771,1 млрд грн. Сума виявлених порушень становила 60,8 млрд грн, що свідчить про збереження значного рівня ризиків у сфері управління державними фінансами та необхідність подальшого посилення контролю за реалізацією бюджетних програм, особливо у сферах оборони, соціального захисту та відновлення інфраструктури.

Найбільш показовим є 2024 рік, коли обсяг охоплених контролем публічних коштів зріс до рекордних 3,686 трлн грн, що майже у п'ять разів перевищує довоєнні показники. Це свідчить про розширення масштабів аудиторської діяльності та посилення контролю над стратегічними напрямками використання бюджетних ресурсів у період війни. Водночас сума виявлених

порушень досягла 217,5 млрд грн — найвищого рівня за п'ятирічний період. Така динаміка свідчить як про поглиблення фінансових ризиків у сфері управління публічними коштами, так і про зростання ефективності контрольних процедур, здатних виявляти великі та системні порушення.

Узагальнюючи результати аналізу, можна констатувати, що діяльність Рахункової палати у 2020–2024 роках характеризується високою адаптивністю до зовнішніх викликів та пріоритетним фокусом на підвищенні прозорості й раціональності використання державних ресурсів. Значні коливання обсягів перевірок і виявлених порушень пояснюються як об'єктивними обставинами воєнного часу, так і посиленням уваги до найбільш ризикових напрямів бюджетної політики. Зростання масштабів контролю у 2024 році та рекордні суми виявлених порушень підтверджують актуальність підвищення дієвості зовнішнього аудиту як одного з ключових інструментів забезпечення фінансової стабільності та прозорості публічного сектору в Україні.

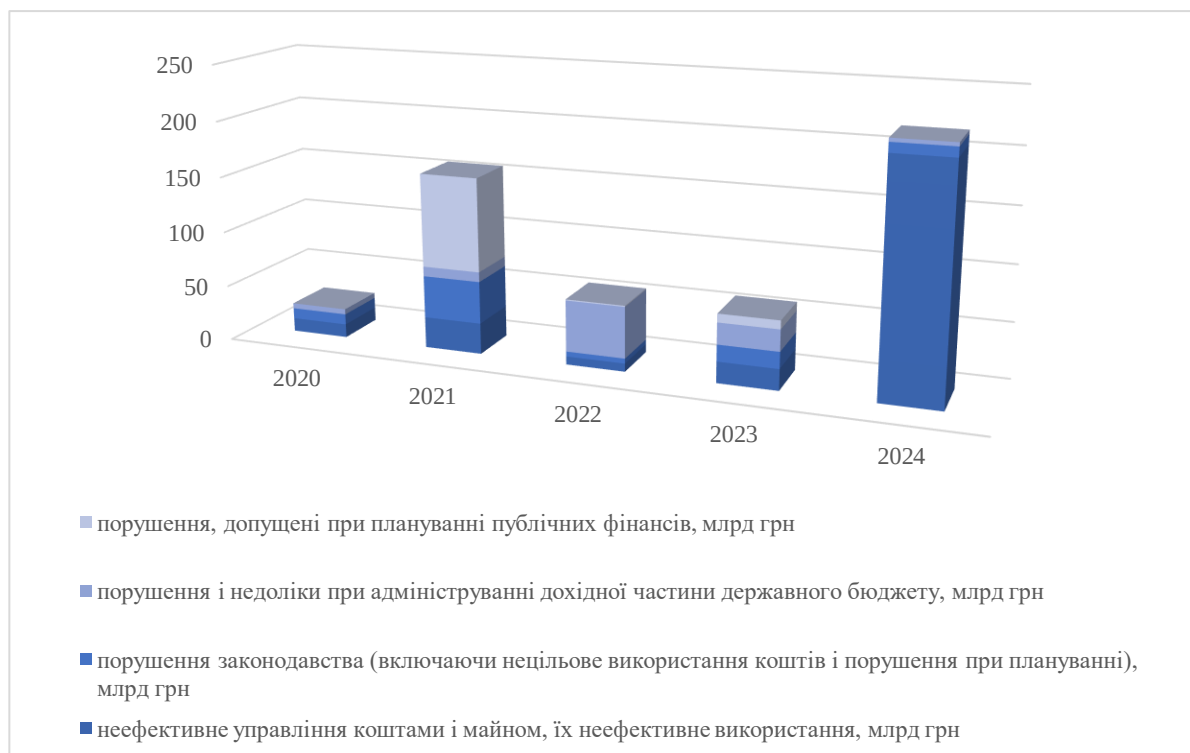

Рис. 2.2 Динаміка структури виявлених порушень у сфері використання публічних фінансів за їх видами, 2020–2024 рр.

(Джерело: сформовано автором за матеріалами [58])

Аналіз структури виявлених порушень за їх видами наведений у рисунку 2.2., засвідчує істотні зміни у розподілі фінансових порушень, що відображають як трансформацію бюджетних процесів, так і загальноекономічні умови, у яких функціонує система державного фінансового контролю. У 2020 році найбільша частка порушень припадала на неефективне управління коштами і майном (11,93 млрд грн), що свідчило про системні недоліки у використанні ресурсів державного сектору. Значними були також порушення законодавства (9,56 млрд грн) та недоліки при адмініструванні доходів державного бюджету (4,77 млрд грн). У 2021 році структура порушень суттєво змінилася: найвищим показником стали порушення при плануванні публічних фінансів — 83,8 млрд грн, що відображає складнощі формування бюджету у постпандемічний період, коли держава реалізовувала низку антикризових програм та змінювала підходи до бюджетного прогнозування. Також значними залишалися порушення законодавства (38 млрд грн) і неефективне управління коштами та майном (27,7 млрд грн). У 2022 році, першому році повномасштабної війни, структура порушень суттєво змінилася: найбільші обсяги були зафіксовані у сфері адміністрування доходів бюджету (45,9 млрд грн), що пояснюється різкою зміною податкових надходжень, запровадженням пільг для бізнесу, спрощенням процедур імпорту та складністю контролю за доходами у період активних бойових дій. Водночас порушення законодавства (4,5 млрд грн) та неефективне управління (7,2 млрд грн) суттєво зменшилися, що пов'язано зі звуженням сфер контролю, пріоритизацією оборонних видатків та обмеженими можливостями проведення комплексних аудитів. У 2023 році структура порушень знову змінилася: зростання неефективного управління коштами (18,9 млрд грн) та збільшення недоліків у адмініструванні доходів бюджету (19,2 млрд грн) свідчать про поступове відновлення діяльності бюджетних програм, зокрема в соціальній та інфраструктурній сферах, де ризики неефективного використання залишаються суттєвими. Порушення при плануванні публічних фінансів у 2023 році (7,7 млрд грн) також вказують на труднощі стратегічного планування в

умовах тривалої війни. Найбільш показовим є 2024 рік, де структура порушень кардинально змістилася в бік неефективного управління коштами та майном — 205,5 млрд грн, що є найвищим значенням за весь досліджуваний період. Такий різкий стрибок пояснюється масштабним збільшенням обсягів бюджетних ресурсів, спрямованих на оборонні та відновлювальні програми, розширенням державних закупівель та складністю забезпечення ефективного контролю над значними державними активами у воєнний час. Інші види порушень — порушення законодавства (8,7 млрд грн), недоліки при адмініструванні доходів (3,3 млрд грн) та порушення при плануванні публічних фінансів (0 млрд грн) — навпаки, демонструють відносне зменшення, що свідчить про перерозподіл акцентів контролю та зосередження уваги аудиторів саме на використанні великих обсягів бюджетних ресурсів. Загалом аналіз показує, що за п'ять років структура порушень суттєво трансформувалася: якщо у 2020–2021 роках найбільші ризики були пов'язані з неефективністю та порушеннями при плануванні, то з 2022 року ключові проблеми перемістилися у сферу адміністрування доходів та управління значними державними ресурсами. Особливої уваги заслуговує 2024 рік, де різке зростання неефективного управління коштами відображає масштабність бюджетних потоків воєнного періоду та актуальність посилення державного аудиту як інструмента запобігання фінансовим втратам.

Отже, результати аналізу структури виявлених порушень Рахунковою палатою України свідчать про значну змінюваність фінансових ризиків у системі публічних фінансів залежно від зовнішніх умов, масштабів бюджетних операцій та пріоритетів державної політики. У воєнні роки ключовою проблемою стає неефективне управління значними обсягами бюджетних ресурсів, тоді як у періоди відносної стабільності більш помітними є порушення при плануванні та адмініструванні бюджету. Водночас важливо підкреслити, що ефективність державного фінансового контролю визначається не лише зовнішнім аудитом, а й функціонуванням інших органів, що забезпечують належність і прозорість бюджетного процесу на різних його етапах. Одним із таких органів є Державна

митна служба України, діяльність якої має безпосередній вплив на формування дохідної частини бюджету та запобігання втратам, пов'язаним із заниженням митної вартості імпортованих товарів.

Саме тому далі доцільно розглянути динаміку результатів контролю за правильністю визначення митної вартості, що є одним із найбільш фінансово відчутних напрямів державного контролю. Узагальнені дані щодо суми збільшення бази оподаткування, додаткових надходжень до бюджету та кількості запитів на перевірку документів наведено у таблиці 2.1.

Таблиця. 2.1

Динаміка результатів контролю митної вартості та впливу на бюджетні надходження

Рік	Сума збільшення бази оподаткування за рахунок перевірок, млрд грн	Додаткові надходження до Державного бюджету України завдяки проведеним заходам контролю, млрд грн	Кількість запитів на перевірку правильності документів
2020	27,84	7,48	873
2021	30,43	9,75	835
2022	219,7	6,3	565
2023	49,3	9,3	576
2024	272,0	13,6	498

(Джерело: сформовано автором за матеріалами [27])

Контроль за правильністю визначення митної вартості є одним із ключових напрямів діяльності Державної митної служби, адже саме він забезпечує недопущення штучного заниження бази оподаткування та формує значну частину доходів державного бюджету. *База оподаткування* — це вартісний показник, від якого обчислюється сума податку. У митній сфері вона визначається як митна вартість товару, що включає його фактичну ціну, транспортні витрати, страхування, навантаження та інші пов'язані витрати. Якщо імпортер занижує митну вартість, це автоматично зменшує базу оподаткування і, відповідно, суму податку, яку він має сплатити. Саме тому

правильність визначення митної вартості є критично важливою для наповнення бюджету.

Для оцінки результативності цього напрямку проаналізовано динаміку основних показників за 2020–2024 роки. У 2020–2021 роках сума збільшення бази оподаткування залишалася стабільною на рівні 27,84–30,43 млрд грн, що свідчить про відносно передбачувану структуру імпорту та стабільну роботу митниці в довоєнний період. Проте у 2022 році спостерігається різке зростання цього показника — до 219,7 млрд грн, що більш ніж у сім разів перевищує рівень попереднього року.

Це зростання безпосередньо пов'язане з початком повномасштабної збройної агресії Росії проти України у лютому 2022 року, що кардинально змінило структуру товарних потоків і створило передумови для масового зростання ризиків в митній сфері. Внаслідок закриття портів, перенаправлення логістичних маршрутів, суттєвого збільшення військового та гуманітарного імпорту, зростання частки товарів із високими митними ризиками, а також хаотизації ринку окремі імпортери намагалися занижувати митну вартість з метою мінімізації платежів.

Наприклад: уявімо імпорт техніки, яка до війни постачалася великими партіями з відпрацьованою логістикою та прогнозованими цінами. У 2022 році через дефіцит товарів і зміну постачальників її реальна ринкова вартість зросла, але частина імпортерів могла декларувати старі, довоєнні ціни. Під час перевірок митниця здійснила коригування, підвищивши митну вартість таких товарів до ринкового рівня. Це призвело до суттєвого збільшення бази оподаткування та, відповідно, значних донарахувань. Масштабність таких випадків і пояснює різкий стрибок у 2022 році.

У 2023 році показник зменшився до 49,3 млрд грн, що пов'язано із частковою стабілізацією ринків, адаптацією імпортерів до воєнних умов та удосконаленням процедури визначення митної вартості. Водночас у 2024 році сума збільшення бази оподаткування зросла до рекордних 272 млрд грн. Це свідчить про посилення аналітичних можливостей митних органів, ефективнішу

роботу системи управління ризиками та зростання кількості операцій, які потребували коригування митної вартості.

Динаміка додаткових надходжень до державного бюджету також демонструє загальну позитивну тенденцію. У 2020–2021 роках вони поступово зростали (7,48 → 9,75 млрд грн), тоді як у 2022 році відбулося тимчасове зниження до 6,3 млрд грн через руйнування логістичних шляхів та загальні економічні потрясіння. Уже у 2023 році надходження відновилися до 9,3 млрд грн, а 2024 рік став найбільш результативним — 13,6 млрд грн.

Кількість запитів на перевірку документів поступово зменшується (від 873 у 2020 році до 498 у 2024 році). Це свідчить про перехід до якісніших методів контролю: менше запитів — але більше виявлених порушень і значно більші суми коригувань. Така динаміка вказує на ефективне функціонування ризик-орієнтованих систем та здатність митниці більш точно визначати операції з підвищеним ризиком.

Загалом аналіз показників за 2020–2024 роки демонструє суттєве зростання ефективності контролю за митною вартістю. Незважаючи на зменшення кількості перевірочних запитів, обсяги збільшення бази оподаткування та додаткові надходження до бюджету значно зросли. Це підтверджує, що в умовах війни митниця стала одним із ключових стабілізаторів бюджетних надходжень, а її контрольна діяльність — важливим інструментом забезпечення фінансової стійкості держави.

Оцінка результативності контролю за правильністю визначення митної вартості засвідчує, що митниця відіграє ключову роль у забезпеченні стабільних бюджетних надходжень, особливо в умовах воєнного стану. Водночас система державного фінансового контролю охоплює й інші сфери, де важливим елементом фінансової стабільності є прозорість та належне функціонування ринків капіталу. Саме тому важливо проаналізувати результати роботи Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), яка здійснює регуляторний нагляд за діяльністю учасників фондового ринку та застосовує заходи впливу у разі порушень фінансового законодавства.

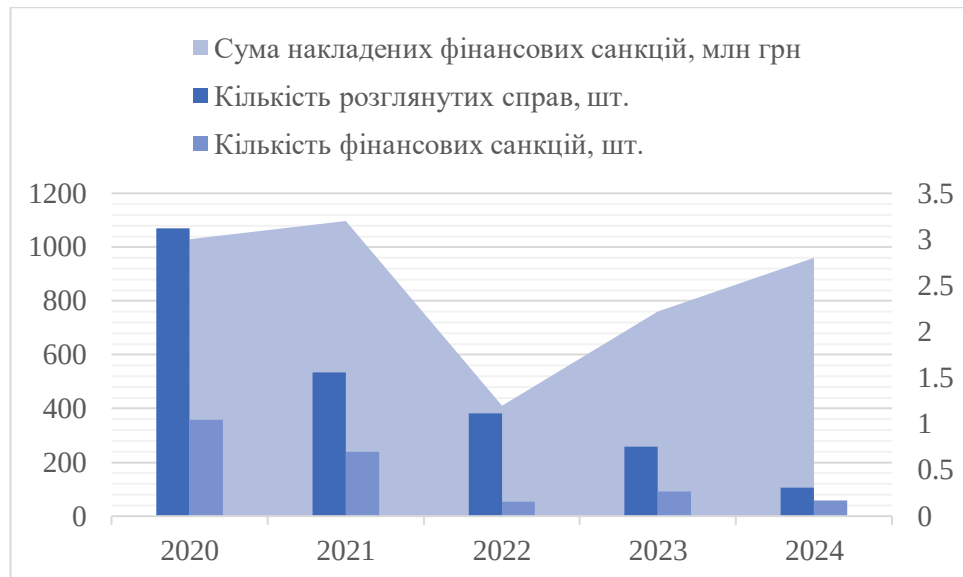

Рис. 2.3 Динаміка результатів регуляторного нагляду НКЦПФР та застосування фінансових санкцій у 2020–2024 роках

(Джерело: сформовано автором за матеріалами[59])

У рисунку 2.3., подано аналіз динаміки контрольних заходів НКЦПФР у 2020–2024 роках свідчить про суттєві зміни як в обсягах розглянутих справ, так і в характері застосованих фінансових санкцій. У 2020 році Комісія розглянула 1069 справ і застосувала 359 фінансових санкцій на загальну суму 3 млн грн. Це був період активної регуляторної діяльності, що відображало відносну стабільність фінансових ринків та більшу кількість учасників, задіяних у ринкових операціях.

У 2021 році кількість розглянутих справ зменшилася майже вдвічі — до 535. Попри це, кількість фінансових санкцій залишилася значною (240), а їх сума навіть дещо збільшилася — до 3,2 млн грн. Це може свідчити про підвищення інтенсивності регуляторного контролю та більш прицільний характер перевірок, які зосереджувалися на суттєвих порушеннях.

Воєнний 2022 рік істотно вплинув на діяльність НКЦПФР. Кількість розглянутих справ скоротилася до 381, а кількість накладених санкцій — до 53. Сума накладених штрафів також зменшилася до 1,2 млн грн. Таке падіння пов'язане з загальним зупиненням активності фондового ринку через війну, переміщенням учасників ринку, зміною юрисдикцій, обмеженням окремих операцій та пріоритезацією державою критично важливих сфер економіки.

У 2023 році кількість справ продовжила зменшуватися (258), натомість кількість фінансових санкцій зросла до 92, а їх сума — до 2,22 млн грн. Це свідчить про відновлення ринкових процесів та поступову стабілізацію регуляторного середовища. Комісія зосередила увагу на найбільш ризикових та системних порушеннях, що дозволило підвищити ефективність застосування санкцій.

У 2024 році спостерігається подальше зниження кількості розглянутих справ — до 107, однак кількість фінансових санкцій (58) і особливо їх загальна сума (2,8 млн грн) свідчать про посилення акценту на значущих порушеннях та високоризикових операціях. Збільшення середнього розміру санкцій означає, що регулятор фокусується на серйозних порушеннях, які несуть загрозу для прозорості ринку та інтересів інвесторів.

Узагальнено динаміка показників свідчить про поступову трансформацію регуляторного нагляду НКЦПФР: від масового кількісного контролю в довоєнний період — до більш точкового та високоякісного регулювання у воєнних умовах. Зменшення кількості справ відображає скорочення активності учасників ринку, тоді як зростання сум фінансових санкцій демонструє посилення заходів впливу щодо системних порушників. Це важливо для підтримання прозорості фондового ринку та мінімізації ризиків у фінансовому секторі, особливо в умовах загострених фінансових і макроекономічних викликів.

Таблиця.2.2

Динаміка результатів превентивного фінансового контролю органів
Казначейства щодо попередження порушень бюджетного законодавства у
державному та місцевих бюджетах, 2020–2024 рр.

Рік	Кількість попереджених порушень (державний бюджет), од.	Сума попереджених порушень (державний бюджет), млрд грн	Кількість попереджених порушень (місцеві бюджети), од.	Сума попереджених порушень (місцеві бюджети), млрд грн
2020	5486	14,41	25285	13,17
2021	5932	32,39	34385	12,74
2022	5003	8,09	27616	8,47

2023	5186	10,9	29725	15,9
2024	7147	11,66	40685	18,97

(Джерело: сформовано автором за матеріалами [26])

Аналіз динаміки попередження порушень бюджетного законодавства органами Державної казначейської служби України у 2020–2024 роках у таблиці 2.2., свідчить про високий рівень активності казначейського фінансового контролю та його здатність реагувати на зміни у бюджетному процесі в умовах пандемії та повномасштабної війни. Превентивний контроль Казначейства є ключовим механізмом недопущення нецільового, неефективного або незаконного використання бюджетних коштів ще на етапі формування та реєстрації бюджетних зобов'язань. У 2020 році кількість попереджених порушень у державному бюджеті становила 5486 випадків, а обсяг попереджених порушень — 14,41 млрд грн. Це свідчить про суттєве навантаження на казначейську систему у період пандемії, коли значна частина видатків здійснювалася за прискореними процедурами, а ризики неякісної підготовки документів зростали. У місцевих бюджетах також було попереджено значну кількість порушень — 25 285 випадків на суму 13,17 млрд грн, що демонструє масштабність казначейського контролю на місцевому рівні та різноманітність помилок, допущених органами місцевого самоврядування.

У 2021 році показники зросли: у державному бюджеті було попереджено 5932 порушення на суму 32,39 млрд грн, що майже вдвічі перевищує рівень 2020 року. Це може бути пов'язано зі збільшенням обсягів державних програм, активним фінансуванням соціально-економічних заходів і розширенням бюджетних зобов'язань у післякризовий період. У місцевих бюджетах кількість попереджених порушень зросла до 34 385 випадків, а їх сума становила 12,74 млрд грн, що відображає збереження значних ризиків у сфері місцевих бюджетних операцій, насамперед у частині планування та реєстрації видатків.

У 2022 році, у перший рік повномасштабної війни, відбулося помітне зниження показників: у державному бюджеті кількість попереджених порушень скоротилася до 5003, а їх сума — до 8,09 млрд грн. Це пояснюється значним

зменшенням загальної кількості бюджетних операцій на початку війни, спрощенням окремих процедур, концентрацією видатків на оборону та невизначеністю бюджетного процесу під час воєнних дій. На місцевому рівні кількість попереджених порушень становила 27 616 випадків, а їх сума — 8,47 млрд грн, що підтверджує, що органи місцевого самоврядування також працювали в умовах істотного стресу, зміни пріоритетів та обмежених ресурсів.

У 2023 році відбулося часткове відновлення бюджетного процесу: у державному бюджеті було попереджено 5186 порушень на суму 10,9 млрд грн, а у місцевих бюджетах — 29 725 порушень на суму 15,9 млрд грн. Таке зростання на місцевому рівні вказує на активізацію відбудовних проєктів, збільшення кількості договорів і видатків, що підвищило ризики порушень, а відповідно — і навантаження на казначейський контроль.

У 2024 році всі показники зросли найбільш суттєво за п'ять років. У державному бюджеті кількість попереджених порушень досягла 7147 випадків, а їх сума становила 11,66 млрд грн. На місцевому рівні зафіксовано 40 685 попереджених порушень на суму 18,97 млрд грн, що є найвищим показником за весь період. Така динаміка свідчить про надзвичайно високу інтенсивність бюджетних процесів у воєнний час, розширення обсягів видатків місцевих бюджетів на інфраструктурні, гуманітарні та соціальні потреби, а також про важливу роль казначейського контролю у попередженні фінансових втрат у цих умовах.

Загалом результати свідчать, що Казначейство є ключовою ланкою системи державного фінансового контролю, оскільки значна частина порушень виявляється та усувається ще до моменту здійснення платежів. Зростання кількості попереджених порушень у 2023–2024 роках демонструє адаптивність казначейської системи до умов війни та її здатність ефективно виконувати превентивну функцію у період надзвичайного навантаження на публічні фінанси.

Аналіз динаміки таблиці 2.3., демонструє суттєві коливання як у кількісних, так і у фінансових показниках, що відображає зміну умов виконання бюджетів, рівень управлінської дисципліни розпорядників коштів та

ефективність роботи органів Казначейства щодо виявлення і подальшого усунення таких порушень. До цієї категорії належать порушення, допущені під час подання кошторисів, фінансової та бюджетної звітності, несвоєчасного або неправильного відкриття та закриття рахунків, а також інші випадки, що не входять до основних груп порушень, але впливають на прозорість і законність бюджетного процесу.

Таблиця.2.3.

Динаміка інших випадків порушення бюджетного законодавства та рівень їх усунення у державному та місцевих бюджетах, 2020–2024 рр.

Рік	Кількість інших випадків порушення бюджетного законодавства, од.	Сума інших випадків порушення бюджетного законодавства, млрд грн	Сума усунутих порушень, млрд грн	Рівень усунення порушень, %
2020	13380	139,06	6,59	4,74%
2021	12219	33,25	7,97	23,97%
2022	8644	247,29	11,22	4,54%
2023	8931	216,95	14,67	6,76%
2024	12233	436,37	77,11	17,67%

(Джерело: сформовано автором за матеріалами[26])

У 2020 році було зафіксовано 13 380 таких випадків на суму 139,06 млрд грн, з яких усунуто 6,59 млрд грн, що становило лише 4,74 %. Низький рівень усунення порушень на початку досліджуваного періоду пояснюється складністю бюджетних процесів у період пандемії COVID-19, коли значна частина коштів спрямовувалася на оперативні потреби, а контрольні процедури виконувалися у прискореному режимі, що створювало додаткові ризики та обмежувало можливості повного усунення порушень у короткі строки.

У 2021 році кількість інших порушень зменшилася до 12 219 випадків, а їх фінансовий обсяг різко скоротився — до 33,25 млрд грн. Це може свідчити про повернення частини бюджетних процесів до більш стабільного режиму та підвищення дисципліни при поданні бюджетної звітності. Водночас рівень усунення порушень зріс до 23,97 %, що є найвищим показником за весь період.

Підвищення ефективності усунення порушень пов'язане з активізацією контрольної роботи Казначейства після пандемічного періоду та вдосконаленням механізмів взаємодії з розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів.

У 2022 році, першому році війни, спостерігається як різке зменшення кількості порушень — до 8644 випадків, так і суттєве зростання їх фінансового обсягу — до 247,29 млрд грн. Це демонструє, що хоча кількість операцій, у яких допускалися порушення, зменшилася, масштаби таких порушень значно зросли. Це зумовлено збільшенням обсягів критичних видатків, терміновістю фінансування, зміною порядку здійснення бюджетних операцій та концентрацією ресурсів на оборонних потребах. Рівень усунення порушень залишився низьким — 4,54 %, що логічно пояснюється складністю роботи в умовах повномасштабної війни та обмеженою здатністю розпорядників оперативно виправляти помилки при значному обсязі та темпах витрачання коштів.

У 2023 році кількість таких порушень становила 8931 випадок, а їх фінансова сума — 216,95 млрд грн. Деяке зростання порівняно з 2022 роком відображає активізацію бюджетної діяльності у період стабілізації, проте рівень усунення порушень зріс лише до 6,76 %, що свідчить про збереження системних проблем у сфері виконання бюджетів та високий рівень складності усунення помилок, які здебільшого пов'язані з великими і терміновими видатками.

Найбільші значення показників спостерігаються у 2024 році: кількість інших порушень становила 12 233 випадки, а їх сума — 436,37 млрд грн, що є найвищим показником за весь період і демонструє масштаб бюджетних операцій у воєнний час. Водночас сума усунутих порушень — 77,11 млрд грн — також є найбільшою за п'ять років, що забезпечило рівень усунення 17,67 %. Хоча цей показник нижчий, ніж у 2021 році, він значно перевищує рівень 2020–2023 років, що свідчить про посилення контрольної роботи Казначейства, підвищення вимог до бюджетної дисципліни та удосконалення процедур відновлення правомірності бюджетних операцій.

Загалом динаміка інших випадків порушення бюджетного законодавства свідчить про те, що обсяг таких порушень значною мірою залежить від зовнішніх умов, масштабів бюджетних операцій та рівня організаційної спроможності розпорядників коштів. Значне зростання їх суми у 2022–2024 роках підкреслює складність фінансових процесів у період війни, тоді як підвищення рівня усунення порушень у 2024 році демонструє адаптивність контролюючих органів та зростання уваги до підвищення фінансової дисципліни в державному секторі.

Таблиця.2.4

Динаміка контрольно-перевірочної діяльності Державної податкової служби щодо юридичних і фізичних осіб у частині правильності обчислення, повноти та своєчасності сплати ПДФО, військового збору та єдиного внеску, 2020–2024 рр.

Рік	Кількість планових перевірок юридичних осіб, од.	Загальна сума донарахувань за результатами перевірок юридичних осіб, млн грн	Кількість планових перевірок фізичних осіб, од.	Загальна сума донарахувань за результатами перевірок фізичних осіб, млн грн
2020	4178	295,34	16128	628,89
2021	8136	733,12	30711	797,21
2022	1288	171,59	6038	91,55
2023	2335	7677,16	7016	1175,8
2024	3288	1489,97	9882	1626,72

(Джерело: сформовано автором за матеріалами[25])

Аналіз таблиці 2.4, свідчить про значну нерівномірність показників, що зумовлена як зовнішніми обставинами (пандемія, війна), так і змінами у політиці податкового контролю та пріоритетах держави у різні періоди. У 2020 році податкові органи провели 4178 планових перевірок юридичних осіб, за результатами яких було донараховано 295,34 млн грн. У той же час серед фізичних осіб було здійснено 16 128 перевірок, за результатами яких донараховано 628,89 млн грн. Таке співвідношення пояснюється ширшим колом фізичних платників, а також контролем за своєчасністю сплати ЄСВ, військового збору та ПДФО, що є високоризиковими напрямками.

У 2021 році, після послаблення карантинних обмежень та повернення до більш системної роботи, кількість перевірок юридичних осіб зросла майже вдвічі — до 8136. Обсяг донарахувань також збільшився — до 733,12 млн грн. Зростання активності податкового контролю відзначається і серед фізичних осіб: кількість перевірок становила 30 711, а сума донарахувань — 797,21 млн грн. Це свідчить про посилення уваги податкових органів до забезпечення бюджетних надходжень, а також про ефективність виявлення порушень, пов'язаних із приховуванням або заниженням доходів.

У 2022 році, першому році повномасштабної війни, спостерігається істотне скорочення кількості перевірок як юридичних, так і фізичних осіб: відповідно 1288 та 6038 випадків. Це пояснюється законодавчими обмеженнями на проведення податкових перевірок у період дії воєнного стану, спрощенням процедур для бізнесу, переміщенням великої кількості підприємств, а також загальними пріоритетами держави, спрямованими на підтримку економічної стійкості. Сума донарахувань при цьому суттєво зменшилася — до 171,59 млн грн серед юридичних осіб та 91,55 млн грн серед фізичних, що є мінімальним значенням за п'ять років.

У 2023 році податкова служба відновила активну контрольню-перевірочну діяльність. Кількість перевірок юридичних осіб зросла до 2335, але найбільш показовим є стрімке збільшення суми донарахувань — до 7 677,16 млн грн. Такий різкий стрибок свідчить про те, що у 2023 році податкові органи зосередилися на роботі з великими платниками податків, складними схемами ухилення та галузями з високими ризиками тіньового обороту. Аналогічні тенденції спостерігаються і серед фізичних осіб: 7016 перевірок та 1175,8 млн грн донарахованих сум, що також перевищує довоєнні показники.

У 2024 році спостерігається подальше зростання активності податкової служби. Юридичним особам проведено 3288 планових перевірок, а сума донарахувань становила 1489,97 млн грн. Серед фізичних осіб кількість перевірок зросла до 9882, а сума донарахувань — до 1626,72 млн грн. Такі показники свідчать про посилення державного контролю за виконанням

податкових зобов'язань у воєнний час, коли стабільність бюджетних надходжень є критично важливою. Ріст сум донарахувань вказує на значний масштаб виявлених порушень та зусиль держави, спрямованих на боротьбу з ухиленням від оподаткування.

Узагальнюючи результати, можна зробити висновок, що контрольно-перевірочна діяльність податкової служби України є динамічним та адаптивним інструментом забезпечення податкової дисципліни. Після падіння активності у 2022 році система швидко відновила здатність виявляти значні обсяги порушень та забезпечувати додаткові бюджетні надходження. Особливо показовим є різке зростання фінансового ефекту перевірок у 2023–2024 роках, що відображає підвищений ризик ухилення від сплати податків та необхідність посилення контролю в умовах воєнного стану.

Комплексний аналіз діяльності ключових органів державного фінансового контролю України за 2020–2024 роки свідчить про суттєву трансформацію контрольних процесів, зумовлену як внутрішніми реформами, так і зовнішніми економічними та безпековими чинниками. Рахункова палата, Державна митна служба, НКЦПФР, Державна казначейська служба та ДПС здійснюють різні за спрямованістю, але взаємопов'язані контрольні функції, що забезпечують законність, прозорість і ефективність управління публічними фінансами. Водночас порівняльний аналіз їх результатів дозволяє виявити низку спільних тенденцій та закономірностей, характерних для всього механізму державного фінансового контролю.

У період 2020–2021 років діяльність контрольних органів характеризувалася поступовим відновленням після пандемічних обмежень, що проявлялося в зростанні кількості перевірок, масштабів охоплених контролем коштів та сум виявлених порушень. Для Рахункової палати та Казначейства цей період характеризувався збільшенням кількості аудиторських заходів, зростанням кількості попереджених порушень та активізацією контролю за виконанням бюджетів. Податкові органи також нарощували контрольно-перевірочну діяльність, що проявлялося у збільшенні кількості перевірок і суми

донарахувань як для юридичних, так і для фізичних осіб. Митниця продемонструвала стабільні показники зростання бази оподаткування та додаткових бюджетних надходжень, що свідчило про посилення боротьби з маніпуляціями при декларуванні митної вартості.

2022 рік став переломним для всієї системи державного фінансового контролю, що підтверджується даними всіх контрольних органів. Початок повномасштабної агресії РФ спричинив різке скорочення кількості перевірок (особливо у ДПС, НКЦПФР та Рахункової палати), обмеження аудиторської діяльності через воєнні ризики та зміщення пріоритетів держави у бік фінансування оборони, гуманітарних та критично важливих видатків. Незважаючи на меншу кількість контрольних заходів, окремі показники порушень у 2022 році суттєво зросли, що є спільною тенденцією для всіх органів. Це насамперед стосується:

- митниці, де у 2022 році різко збільшилась сума коригування бази оподаткування (219,7 млрд грн) через масові спроби заниження митної вартості;
- Казначейства, яке зафіксувало значне зростання фінансових порушень в інших випадках (247,29 млрд грн) через високий обсяг термінових видатків;
- Рахункової палати, яка хоч і скоротила кількість перевірок, але виявила масштабні ризики при адмініструванні доходів і реалізації бюджетних програм;
- ДПС, де активність перевірок зменшилася, але ризики недоплат і помилок у сплаті податків зберігалися.

Спільним для всіх органів є те, що 2022 рік характеризувався одночасним зменшенням кількості перевірок та зростанням обсягів порушень, що свідчить про підвищення системних ризиків у сфері управління державними фінансами в умовах війни. Це одна з найяскравіших міжінституційних закономірностей.

У 2023–2024 роках контрольні органи демонструють тенденцію до відновлення та адаптації. Рахункова палата збільшує обсяги охоплених коштів, а

у 2024 році досягає рекордного значення — понад 3,6 трлн грн. Казначейство значно посилює превентивний контроль: зростає кількість попереджених порушень, обсяг усунутих порушень та рівень їх виправлення. Митниця продовжує нарощувати суми додаткових надходжень і коригувань митної вартості, що особливо проявилось у 2024 році, коли ці показники стали найвищими за досліджуваний період. ДПС після критичного спаду у 2022 році суттєво посилила контрольну-перевірочну роботу, а суми донарахувань у 2023–2024 роках досягли найбільших значень за весь період, що свідчить про масштабні виявлені порушення серед як юридичних, так і фізичних осіб.

Загальною тенденцією останніх двох років є посилення аналітичної складової контролю, що проявляється у зменшенні кількості перевірок, але різкому зростанні результативності кожної окремої перевірки. Митниця, НКЦПФР та ДПС демонструють однакову логіку переходу від кількісного до ризик-орієнтованого контролю. Казначейство та Рахункова палата також використовують ризик-орієнтований підхід, що дозволяє концентрувати ресурси на найбільш проблемних напрямках.

2.2 Дослідження організації та результативності діяльності Державної аудиторської служби України

Ефективність роботи Державної аудиторської служби України є ключовим показником результативності системи державного фінансового контролю. В умовах реформування державного управління та переходу до європейських стандартів прозорості особливого значення набуває аналіз того, наскільки успішно служба виконує покладені на неї завдання. Основна мета цього підрозділу полягає у дослідженні рівня ефективності діяльності Держаудитслужби, оцінці результатів контрольних заходів і визначенні напрямів підвищення їх результативності.

Державна аудиторська служба України здійснює контроль за використанням державних фінансових ресурсів, збереженням державного і

комунального майна, дотриманням законодавства при виконанні бюджетних програм. Вона проводить державні фінансові аудити, інспектування, перевірки закупівель та інші форми контролю, спрямовані на запобігання порушенням і підвищення ефективності управління бюджетними коштами. Аналіз діяльності служби дозволяє визначити, наскільки успішно виконуються ці функції та чи досягаються поставлені стратегічні цілі.

У межах цього підрозділу увагу зосереджено на динаміці показників ефективності роботи Держаудитслужби, зокрема обсягах виявлених фінансових порушень, сумі відшкодованих збитків, результативності контрольних заходів і впровадженні рекомендацій за їх результатами. Особливе значення має аналіз економічного ефекту від діяльності служби, що відображає співвідношення між ресурсами, витраченими на проведення контрольних заходів, і сумами коштів, поверненими до бюджету або використаними більш ефективно.

Крім кількісних показників, важливим аспектом оцінки ефективності є якісна характеристика діяльності служби: рівень координації між її територіальними органами, професійна підготовка працівників, застосування сучасних методів аудиту та інформаційних технологій у процесі контролю. Також враховується вплив проведених аудитів на удосконалення системи управління державними фінансами та підвищення довіри громадськості до державних інституцій.

Аналіз ефективності діяльності Держаудитслужби дає змогу виявити сильні сторони її роботи, окреслити проблемні питання та визначити перспективні напрями розвитку. Результати такого аналізу є основою для підвищення якості фінансового контролю, удосконалення нормативно-правового забезпечення та оптимізації внутрішніх процесів у межах служби.

Отже, дослідження ефективності роботи Державної аудиторської служби України має важливе практичне значення, адже воно дозволяє не лише оцінити поточний стан системи державного фінансового контролю, а й сформулювати рекомендації щодо підвищення її результативності, прозорості та відповідності сучасним вимогам управління державними ресурсами.

Для оцінки ефективності діяльності Державної аудиторської служби України доцільно розглянути динаміку основних кількісних показників, що характеризують масштаби контрольної роботи та рівень виявлених порушень. Зокрема, важливим аналітичним індикатором є обсяг фінансових і матеріальних ресурсів, охоплених контролем, та сума виявлених порушень законодавства, які призвели до втрат державних коштів. Ці дані дозволяють оцінити результативність контрольних заходів, визначити тенденції у використанні бюджетних ресурсів і зробити висновки щодо ефективності державного фінансового контролю в динаміці за останні роки.

Таблиця 2.5

Динаміка обсягу охоплених контролем фінансових та матеріальних ресурсів і виявлених порушень законодавства, що призвели до втрат, у 2021–2025 рр.

Рік	Обсяг охоплених контролем фінансових та матеріальних ресурсів, тис грн	Виявлено порушень законодавства, що призвели до втрат, тис грн	Частка порушень у загальному обсязі охоплених ресурсів, %
2021	779 804 799,56	14 750 562,41	1,89 %
2022	774 391 595,70	99 853 847,79	12,89 %
2023	1 306 470 985,87	210 996 761,32	16,15 %
2024	1 554 521 905,92	41 198 262,12	2,65 %
За 8 міс 2025	566 458 271,21	7 015 013,20	1,24 %

(Джерело: сформовано за матеріалами ДАСУ)

Дані за 2025 рік наведено станом на вересень

Дані, наведені у таблиці 2.5, відображають динаміку ключових показників діяльності Державної аудиторської служби України у 2021–2025 роках. Аналіз дозволяє простежити зміну масштабів контрольної роботи та результативності виявлення порушень у сфері використання державних фінансових і матеріальних ресурсів.

У 2021–2022 роках спостерігалось поступове зростання обсягу охоплених контролем ресурсів — від 779,8 млн грн до 774,4 млн грн, що супроводжувалося збільшенням виявлених порушень — з 14,75 млн грн до 99,85 млн грн. Це

свідчить про посилення якості аудиторських перевірок та розширення сфери їх охоплення.

2023 рік став піковим за результативністю контрольних заходів: виявлено порушення на суму 210,99 млн грн, що становить 16,15% від перевірених ресурсів. Такий стрибок може бути пояснений концентрацією зусиль служби на перевірках із підвищеним рівнем ризику, удосконаленням аналітичних методів відбору об'єктів контролю та активним впровадженням ризикоорієнтованого підходу.

У 2024 році відбулося зниження частки порушень до 2,65%, що супроводжувалося збільшенням обсягу контрольованих ресурсів до 1,55 млрд грн. Це може свідчити про підвищення фінансової дисципліни серед підконтрольних установ або про зменшення масштабів системних зловживань.

Показники за 2025 рік наведені станом на вересень, тому мають попередній характер. Однак уже зараз відзначається подальше скорочення як обсягу охоплених контролем ресурсів (566,46 млрд грн), так і виявлених порушень (7,02 млн грн), а частка втрат знизилася до найнижчого рівня — 1,24 %. Це може свідчити про перехід служби до більш аналітичного та превентивного формату роботи, оптимізацію бюджетних потоків та зміцнення внутрішнього контролю в органах влади.

Таким чином, у 2021–2025 роках Держаудитслужба демонструє гнучкість у реагуванні на зміни у фінансовому середовищі та здатність ефективно адаптувати свої контрольні підходи до сучасних викликів.

Суттєвий вплив на динаміку показників у 2022 році справив початок повномасштабної військової агресії Російської Федерації проти України. Воєнний стан, перерозподіл бюджетних ресурсів, поява нових державних програм та фондів гуманітарної допомоги спричинили значне зростання обсягів публічних фінансів, що потребували оперативного контролю. У цей період державні органи, зокрема й Держаудитслужба, стикнулися з новими викликами — необхідністю швидкого реагування на фінансові ризики, нестачею кадрів у

регіональних підрозділах та обмеженням доступу до первинних документів у зонах бойових дій.

Саме ці фактори частково пояснюють збільшення обсягів виявлених порушень у 2022 році — 99,85 млн грн або 12,89 % від загального обсягу перевірених ресурсів. Зростання цього показника відображає не лише реальні фінансові ризики, але й підвищену увагу служби до перевірок у сферах, пов'язаних із використанням бюджетних коштів на оборону, гуманітарну допомогу, закупівлі товарів першої необхідності та відновлення інфраструктури.

Варто зазначити, що в умовах воєнного стану було суттєво спрощено процедури державних закупівель, що, з одного боку, дозволило прискорити постачання критично важливих товарів і послуг, але з іншого — підвищило ризик неефективного або неправомірного використання бюджетних коштів. Саме внаслідок цього у звітності Держаудитслужби за 2022 рік зафіксовано більшу кількість виявлених порушень, пов'язаних із процедурою закупівель, нецільовим використанням субвенцій та недотриманням умов фінансування державних програм.

Показники 2023 року демонструють найвищий рівень виявлених фінансових порушень за аналізований період, це може бути пов'язано з багатьма факторами.

По-перше, у 2023 році Державна аудиторська служба України відновила повномасштабну діяльність після часткових обмежень, спричинених воєнним станом у 2022 році.

Завдяки стабілізації безпекової ситуації в окремих регіонах стало можливим проведення ширшого спектра контрольних заходів, зокрема повторних ревізій, поглиблених аудитів ефективності та позапланових перевірок, відкладених у попередньому році. Це, у свою чергу, дало змогу виявити низку порушень, що накопичувалися протягом 2022 року, але не були зафіксовані раніше через обмеження доступу до первинних документів.

По-друге, у цей період відбулося зміцнення аналітичного потенціалу Держаудитслужби, зокрема впровадження ризик-орієнтованого підходу до

відбору об'єктів контролю. Це дозволило більш ефективно спрямовувати ресурси служби на перевірку тих установ і напрямів, де ймовірність зловживань була найвищою — насамперед у сферах публічних закупівель, освіти, оборони та гуманітарних програм.

Крім того, у 2023 році активно проводилися аудити ефективності використання міжнародної допомоги та донорських коштів, спрямованих на відновлення критичної інфраструктури, освіти та охорони здоров'я. Ці проєкти часто реалізовувалися у стислі терміни, що збільшувало ризики процедурних порушень та нецільового використання фінансових ресурсів.

Варто також зазначити, що у 2023 році збільшився обсяг міжнародного фінансування на відбудову України, а отже, зріс і обсяг фінансових потоків, які підлягали аудиту. Значна частина цих коштів була спрямована на освітню, соціальну та інфраструктурну сфери, де часто спостерігалися недоліки у веденні бухгалтерського обліку, недотримання бюджетної дисципліни та порушення процедур використання грантових ресурсів.

Проведений аналіз свідчить про загальну позитивну динаміку у сфері державного фінансового контролю. Після пікового зростання виявлених порушень у 2023 році, що стало результатом активізації контрольної роботи, спостерігається поступове зменшення їх обсягу та питомої ваги у 2024–2025 роках. Це вказує на підвищення прозорості управління бюджетними коштами та результативність превентивних заходів, здійснених Держаудитслужбою.

Водночас, зменшення обсягів охоплених контролем ресурсів у 2025 році (станом на вересень) потребує подальшої оцінки з огляду на повний річний цикл, оскільки цей показник може змінитися до кінця року. Проте вже наявні результати свідчать про стабілізацію фінансової дисципліни, зміцнення системи внутрішнього контролю в державному секторі та підвищення ефективності управлінських рішень, що приймаються за результатами аудиторських перевірок.

У цілому, наведені дані підтверджують, що Державна аудиторська служба України залишається одним із ключових інструментів державного управління,

який забезпечує не лише виявлення порушень, а й формування сучасної культури фінансової відповідальності в органах влади та підвідомчих установах.

Після аналізу загальних результатів діяльності Держаудитслужби України доцільно окремо розглянути динаміку виявлених порушень у сфері публічних закупівель, адже саме цей напрям є одним із найбільш уразливих у системі державних фінансів та має істотний вплив на ефективність використання бюджетних коштів. З огляду на масштабність та складність процедур закупівель, Держаудитслужба традиційно приділяє їм підвищену увагу під час контрольних заходів.

Таблиця 2.6

Динаміка результатів контролю за дотриманням законодавства у сфері публічних закупівель Державної аудиторської служби України у 2021–2025 рр.

Рік	Охоплено процедур закупівель, тис грн	Виявлені порушення, тис грн	Частка, %
2021	293 494 670,25	153 173 853,80	52,19%
2022	306 833 151,14	162 882 619,60	53,09%
2023	240 881 792,92	107 911 457,25	44,80%
2024	342 243 434,11	91 757 135,41	26,81%
за 8 міс 2025	322 916 540,81	81 928 223,03	25,37%

(Джерело: сформовано за матеріалами ДАСУ)

Дані за 2025 рік наведено станом на вересень

Як свідчать дані таблиці 2.6, у 2021–2022 роках рівень виявлених порушень у сфері публічних закупівель був найвищим — понад 52–53 %, що вказує на критичний рівень ризиків у цій сфері в умовах надзвичайних ситуацій. Початок повномасштабної війни у 2022 році зумовив необхідність застосування спрощених процедур закупівель і прямих договорів, що хоч і дозволило забезпечити нагальні потреби держави, але водночас створило передумови для численних зловживань. У цей період Держаудитслужба фіксувала порушення, пов'язані з недотриманням принципів відкритості,

прозорості та конкуренції, укладенням договорів без належного обґрунтування, а також відсутністю звітності у системі «Prozorro».

У 2023 році частка виявлених порушень залишалася високою — 44,8%, однак це вже свідчить про поступову стабілізацію системи контролю. На це вплинули заходи, спрямовані на посилення моніторингу закупівель, відновлення планових аудитів та інтеграцію ризик-орієнтованого підходу до відбору об'єктів перевірки. Зокрема, Держаудитслужба почала системно застосовувати аналітичні інструменти для автоматичного виявлення ризикових процедур закупівель.

У 2024 році спостерігається суттєве зниження рівня порушень до 26,81%, що свідчить про покращення управлінських процесів, підвищення прозорості процедур та ефективність цифрових інструментів контролю. Позитивну роль відіграло удосконалення законодавчої бази у сфері закупівель, а також активна співпраця Держаудитслужби з Антимонопольним комітетом, Міністерством економіки та громадськими платформами моніторингу, зокрема DOZORRO.

Дані за 2025 рік (станом на вересень) свідчать про збереження позитивної тенденції: частка виявлених порушень становить 25,37% при зростанні загального обсягу охоплених процедур до 322,9 млн грн. Водночас слід зазначити, що цей показник є проміжним і не відображає повну картину року, адже результати можуть змінитися після завершення усіх планових і позапланових перевірок у IV кварталі.

Таким чином, аналіз показує, що у 2021–2022 роках Держаудитслужба діяла в умовах обмежень і кризових процесів, що призвело до зростання кількості виявлених порушень. Починаючи з 2023 року, завдяки цифровізації, удосконаленню методів аудиту та стабілізації законодавчих норм, спостерігається чітка тенденція до зменшення кількості порушень, що свідчить про підвищення ефективності системи державного фінансового контролю у сфері публічних закупівель.

Після аналізу результатів контролю за дотриманням законодавства у сфері публічних закупівель доцільно розглянути загальні показники діяльності Державної аудиторської служби України у частині проведення заходів

державного фінансового контролю. Цей напрям дозволяє комплексно оцінити масштаби контрольної роботи Служби, ефективність використання її ресурсів та результативність виявлення фінансових порушень на рівні підприємств, установ і організацій.

Зокрема, важливо простежити не лише динаміку кількості перевірених суб'єктів, а й частку тих, у яких виявлено порушення, що є інтегральним показником ефективності системи державного фінансового контролю. Водночас варто враховувати, що дані за 2025 рік наведено станом на вересень, тому вони мають попередній характер і можуть бути уточнені після завершення звітного року.

Таблиця 2.7

Динаміка проведення заходів державного фінансового контролю Державною аудиторською службою України у 2021–2025 рр.

Рік	Проведено заходів державного фінансового контролю, од.	Кількість підприємств, установ і організацій, охоплених контролем, од.	Кількість підприємств, установ і організацій, у яких виявлено фінансові порушення, од.	Частка порушень
2021	12 039	7 436	6 032	81,12%
2022	12 991	8 726	6 543	74,98%
2023	13 299	9 198	6 338	68,91%
2024	11 564	7 922	5 419	68,40%
за 8 міс 2025	9 323	5 835	4 231	72,51%

(Джерело: сформовано за матеріалами ДАСУ)

Дані за 2025 рік наведено станом на вересень.

Дані таблиці 2.7., відображають динаміку контрольної діяльності Державної аудиторської служби України у 2021–2025 роках, причому інформація за 2025 рік наведена **станом на вересень**, що потребує обережності під час інтерпретації результатів. У 2021–2023 роках спостерігалось поступове зростання кількості проведених заходів державного фінансового контролю — з

12 039 до 13 299, а також збільшення кількості підприємств, установ та організацій, охоплених перевітками. Таке розширення контрольного охоплення є закономірним у період зростання бюджетних ризиків та воєнних викликів. Водночас частка порушень залишалася високою, хоча й демонструвала поступове зниження — від 81,12 % у 2021 році до 68,91 % у 2023 році.

У 2024 році кількість контрольних заходів зменшилася до 11 564, а кількість охоплених контролем об'єктів — до 7 922. Попри це, частка порушень досягла найнижчого рівня за аналізований період — 68,40 %, що можна розглядати як ознаку покращення фінансової дисципліни та ефективності превентивної роботи ДАСУ.

Показники за 2025 рік (станом на вересень) демонструють подальше зменшення кількості проведених заходів та охоплених об'єктів. Однак робити однозначні висновки щодо зменшення масштабів контролю або погіршення/покращення фінансової дисципліни на основі цих даних некоректно, оскільки четвертий квартал традиційно є одним із найбільш активних у діяльності органів фінансового контролю. Зростання частки порушень у 2025 році до 72,51 % може бути пов'язане як із неповнотою періоду, так і з тим, що у першій частині року акцент міг робитися на об'єктах із підвищеним рівнем ризику.

Узагальнюючи, можна зазначити, що у 2021–2024 роках Держаудитслужба демонструвала активну та масштабну контрольну діяльність, з тенденцією до покращення фінансової дисципліни у 2024 році. Однак річні тенденції 2025 року можуть бути визначені лише після отримання повних даних за весь календарний рік, оскільки нинішні показники відображають лише частину контрольної роботи та не дозволяють робити остаточні висновки про зміну загального рівня порушень чи інтенсивності контролю.

Таблиця 2.8

Структура охоплення контролем за видами заходів Державної
аудиторської служби України у 2021–2025 рр.

Рік	Усього суб'єктів, охоплених контролем	За ревізіями (шт.)	Частка ревізій, %	За перевіркою закупівель (шт.)	Частка перевірок, %	За моніторингом закупівель (шт.)	Частка моніторингу, %
2021	7 436	1002	13,47%	466	6,27%	6161	82,85%
2022	8 726	440	5,04%	472	5,41%	7904	90,58%
2023	9 198	702	7,63%	354	3,85%	8227	89,44%
2024	7 922	744	9,39%	354	4,47%	6918	87,33%
За 8 міс 2025	5 835	535	9,17%	522	8,95%	4924	84,39%

(Джерело: сформовано за матеріалами ДАСУ)

Дані за 2025 рік наведено станом на вересень.

Аналіз показників таблиці 2.8., свідчить про поступову еволюцію підходів Держаудитслужби до проведення державного фінансового контролю. Протягом 2021–2025 років домінуючим інструментом залишався моніторинг закупівель, частка якого у загальній структурі охоплених контролем суб'єктів коливалася від 82,85 % у 2021 році до 90,58 % у 2022 році. Станом на вересень 2025 року частка моніторингу становить 84,39 %, що підтверджує стабільну орієнтацію Служби на використання дистанційних і цифрових форм контролю. Така тенденція пов'язана із цифровізацією системи публічних закупівель (зокрема, Prozorro) та необхідністю оперативного реагування на порушення у реальному часі.

Питома вага ревізій у структурі контрольних заходів протягом аналізованого періоду має чітку тенденцію до зменшення — з 13,47 % у 2021 році до 9,17 % у 2025 році (станом на вересень). Це зниження пояснюється як переходом до ризикоорієнтованого аудиту, так і практичними обмеженнями, що виникли під час воєнного стану. У 2022 році спостерігається помітне скорочення кількості проведених ревізій Державною аудиторською службою України, що безпосередньо пов'язано з початком повномасштабного вторгнення Російської

Федерації в Україну. Війна створила низку об'єктивних факторів, які суттєво обмежили можливості здійснення державного фінансового контролю в традиційній формі. Насамперед, через безпекову ситуацію ревізори не могли здійснювати виїзди до об'єктів контролю у багатьох регіонах країни, де тривали бойові дії або існувала реальна загроза життю працівників. У цих умовах урядом було запроваджено низку обмежень, спрямованих на мінімізацію адміністративного тиску на установи, що забезпечували функціонування критичної інфраструктури, обороноздатність і життєдіяльність держави. Зокрема, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України №303 від 13 березня 2022 року, було тимчасово призупинено проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю), що також поширювалося на діяльність Держаудитслужби.

Крім того, значна частина працівників служби була евакуйована або залучена до виконання інших державних завдань, зокрема в системі оборони, що зумовило тимчасове скорочення кадрового потенціалу та можливостей для формування ревізійних груп. Додатково виникли труднощі з доступом до фінансової документації у зв'язку з окупацією окремих територій, руйнуванням будівель органів влади та втратою архівів. Це унеможливило проведення повноцінних виїзних перевірок та ревізій у низці регіонів.

У цих умовах Держаудитслужба адаптувала свою діяльність, змістивши акцент із проведення традиційних ревізій на дистанційні форми контролю, зокрема на аналітичний моніторинг державних закупівель, який можна було здійснювати онлайн через електронну систему «ProZorro». Завдяки цьому служба зберегла певний рівень контролю за ефективним використанням бюджетних коштів, навіть попри обмеження, зумовлені воєнним станом. Таким чином, зменшення кількості ревізій у 2022 році є закономірним результатом воєнної ситуації, проте воно не свідчить про зниження ефективності роботи служби, а навпаки — демонструє її здатність оперативно перебудовувати форми контролю відповідно до нових реалій.

Перевірки процедур закупівель займають меншу частку у структурі (від 3,85% до 8,95 %), проте демонструють тенденцію до зростання у 2024–2025 роках. Збільшення частки таких перевірок може бути пов’язане з підвищеною увагою до дотримання законодавства при використанні коштів, спрямованих на оборонні та гуманітарні потреби, а також реалізацію проєктів відновлення. ДАСУ посилила контроль за обґрунтованістю застосування переговорних процедур, визначенням переможців та повнотою оприлюднення інформації.

Узагальнюючи наведені дані, можна зробити висновок, що протягом 2021–2025 років Державна аудиторська служба України послідовно впроваджує сучасну модель державного фінансового контролю, орієнтовану на ризикоорієнтованість, цифровізацію та підвищення аналітичної складової своєї діяльності. Домінування моніторингових форм контролю забезпечує ширше охоплення установ при менших адміністративних витратах, тоді як ревізії та перевірки закупівель зберігають свою важливість для глибинного аналізу системних проблем у сфері публічних фінансів.

Незважаючи на зниження кількості ревізій, ДАСУ вдалося утримати високий рівень ефективності контрольних заходів, що свідчить про оптимізацію ресурсів і підвищення якості аудитів. Подальший розвиток цієї тенденції, особливо з урахуванням поступового переходу до повоєнної відбудови, може стати основою для створення в Україні європейської моделі публічного аудиту, побудованої на принципах прозорості, підзвітності та управління ризиками.

Для глибшої оцінки результативності контрольної діяльності доцільно не лише розглядати кількість заходів та число виявлених порушень, а й проаналізувати **структуру охоплених фінансових та матеріальних ресурсів за видами контрольних заходів** — ревізіями, перевітками процедур закупівель і моніторингом закупівель. Така десегрегація в грошовому вираженні дозволяє зрозуміти, які інструменти контролю забезпечують механізмальну взаємодію зі значними бюджетними обсягами, де концентруються ризики нецільового використання коштів і якою мірою зміни в методології контролю впливають на розподіл ресурсів.

Таблиця 2.9

Структура охоплених фінансових ресурсів за видами контрольних заходів (тис. грн, 2021–2025)

Рік	Усього, тис грн	За ревізіями, тис грн	Частка	За перевітками закупівель, тис грн	Частка, %	За моніторингом закупівель, тис грн	Частка, %
2021	779 804 799,56	477 161 301,93	61,19%	23 008 204,85	2,95%	247 430 409,78	31,73%
2022	774 391 595,70	507 090 331,16	65,48%	5 365 049,90	0,69%	261 936 214,64	33,82%
2023	1 306 470 985,87	1 110 224 797,16	84,98%	8 264 812,39	0,63%	187 981 376,32	14,39%
2024	1 554 521,90	1 328 980 691,04	85,49%	67 398 432,79	4,34%	158 142 782,09	10,17%
2025	566 458 271,21	256 479 758,85	45,28%	170 386 880,52	30,08%	139 591 631,84	24,64%

(Джерело: сформовано за матеріалами ДАСУ)

дані за 2025 рік наведено станом на вересень 2025 року.

Аналіз таблиці 2.9, показує кілька важливих тенденцій і дає підстави для аналітичних висновків. По-перше, у 2023–2024 роках більшість охоплених ресурсів припадала на ревізії: частка ревізій у 2023 році становить близько 85%, у 2024 році — 85,49 %. Це свідчить про те, що саме ревізійні заходи у ці роки зосереджувалися на великих фінансових потоках — імовірно, на проєктах відновлення, міжнародній допомозі та пріоритетних бюджетних програмах, де потреба в глибокому, документальному аудиторському дослідженні була особливо високою. По-друге, 2022 рік вирізняється відносно високою часткою **моніторингу** (33,82%) та відносно невеликою часткою перевірок закупівель за сумами; це характерно для воєнного періоду, коли дистанційні аналітичні інструменти дозволяли контролю охоплювати великі масиви даних, а виїзні ревізії були обмежені.

По-третє, 2025 рік (станом на вересень) демонструє іншу структуру: на ревізії припадає 45,28% від загального охопленого обсягу, на перевірки закупівель — 30,08 %, на моніторинг — 24,64 %. Така зміна пояснюється щонайменше двома факторами. З одного боку, 2025 рік поки що неповний — великі планові ревізії можуть бути завершені у IV кварталі, тому проміжні дані часто відображають більшу питому вагу швидких процедурних перевірок і моніторингу. З іншого боку, зростання частки перевірок процедур закупівель свідчить про посилену увагу до процесуального боку витрачання коштів (правильність застосування винятків, обґрунтованість переговорних процедур,

дотримання прозорості), особливо у секторах з високими ризиками (відбудова, оборона, гуманітарна допомога).

Аналітично важливо підкреслити, що висока питома вага ревізій у 2023–2024 роках не обов’язково означає «гіршу» фінансову дисципліну в ті роки; скоріше, це відображає спрямування контрольних зусиль саме на великі грошові масиви, які потребували глибоких документальних перевірок. Натомість у 2022 році поєднання великого моніторингового охоплення й обмежених виїзних ревізій є прямим наслідком воєнних обмежень — моніторинг забезпечував оперативний нагляд, хоч і не завжди давав змогу виявити всі глибинні системні порушення, які вимагають ревізійного апарату.

З позиції менеджменту та політики публічного аудиту, така динаміка вимагає балансу: моніторинг і процедурні перевірки забезпечують швидке охоплення та превентивний ефект, тоді як ревізії залишаються ключовим інструментом для відновлення втрачених коштів і притягнення до відповідальності за системні порушення. Рекомендується зберегти фокус на: (1) пріоритетному плануванні ревізій для найризиковіших або найбільш витратних програм; (2) інтеграції моніторингових даних як тригерів для запуску поглиблених ревізій; (3) забезпеченні прозорих критеріїв переходу від моніторингу до ревізії (thresholds ризику).

З методичної точки зору слід також врахувати обмеження інтерпретації: показники 2025 року є проміжними (станом на вересень), тому остаточні річні співвідношення можуть змінитися після завершення планових ревізій у IV кварталі. Тому будь-які стратегічні висновки та політики потрібно формувати з урахуванням повних річних даних та аналізу економічного ефекту кожного типу заходу (сума повернень/економії на гривню перевірки).

Підсумовуючи, таблиця демонструє адаптивність ДАСУ: у воєнний період — збільшення ваги моніторингу; у період відновлення та масштабних проєктів — концентрація ресурсів на ревізіях великих програм; у 2025 році — сигнал про поступове відновлення збалансованого портфеля інструментів контролю із зростанням ролі процедурних перевірок. Така динаміка відповідає принципам

ризикоорієнтованого, цифрового та гнучкого аудиту, але потребує цілеспрямованої політики щодо поєднання швидкості реакції й глибини перевірок.

Таблиця 2.10

Структура виявлених порушень за їх видами
у грошовому вираженні (2021–2025)

Рік	Усього порушень, тис грн	Недоотримано фінансових ресурсів, тис грн	Частка	Нецільові витрати державних ресурсів, тис грн	Частка, %	Незаконні витрати, тис грн	Частка, %	Недостачі, тис грн	Частка, %
2021	14 750 562,41	5 841 374,61	39,60%	1 746 628,68	11,84%	7 124 863,70	48,30%	37 695,42	0,26%
2022	99 853 847,79	60 833 008,71	60,92%	284 957,83	0,29%	38 666 333,76	38,72%	69 547,49	0,07%
2023	210 996 761,32	134 161 898,43	63,58%	383 671,25	0,18%	73 153 870,41	34,67%	3 297 321,23	1,56%
2024	41 198 262,12	31 578 484,61	76,65%	692 971,28	1,68%	8 864 305,28	21,52%	62 500,95	0,15%
За 8 міс 2025	7 015 013,20	3 814 493,60	54,38%	203 052,53	2,89%	2 971 430,58	42,36%	26 036,49	0,37%

Джерело: сформовано за матеріалами ДАСУ
дані за 2025 рік наведено станом на вересень 2025 року.

Аналіз таблиці 2.10., демонструє динамічні зміни у складі виявлених порушень фінансового законодавства протягом 2021–2025 років. Найбільшу питому вагу у структурі традиційно становлять недоотримані фінансові ресурси — у 2025 році їх частка становить 54,38%, що свідчить про домінування проблем, пов'язаних з неефективним адмініструванням доходів, неналежним виконанням договірних зобов'язань контрагентами, невчасним стягненням дебіторської заборгованості та втратами через управлінські помилки. Аналогічна тенденція спостерігалася у 2024 (76,65%) та 2023 (63,58%) роках, що може бути пояснено підвищеною активністю аудиторів у виявленні саме порушень, які не пов'язані з прямими видатками, а з недостатніми або втраченими надходженнями.

Другим за значенням типом є незаконні витрати державних ресурсів, які у 2025 році становили 42,36% усіх виявлених порушень. Це свідчить про триваючі проблеми у сфері управління державними коштами, зокрема щодо порушення процедур використання бюджетних асигнувань, виплат без належного підтвердження або фінансування нецільових заходів. Варто відзначити, що у воєнні роки — 2022–2023 — частка незаконних витрат коливалася у межах 34–

39 %, що зумовлено швидким і часто спрощеним механізмом фінансування оборонних та гуманітарних потреб, у якому ризики нецільового чи неефективного використання коштів зростали.

Показники нецільового використання державних ресурсів залишаються порівняно незначними, однак їх наявність (1–3 % у різні роки) вказує на окремі випадки неправильного спрямування бюджетних коштів, найчастіше — через невідповідність видатків цільовим призначенням програм або помилки при бухгалтерському обліку. Особливо помітним є зменшення цього показника у 2023–2024 роках, що може бути наслідком посилення процедур контролю за етапом планування бюджетів і закупівель.

Категорія недотримань становить найменшу частку у структурі порушень (менше 1% у всі роки), що свідчить про поступове зниження випадків прямого розкрадання або втрати матеріальних цінностей. Проте навіть незначні за обсягом недотримань мають важливе індикативне значення, адже виявляють слабкі місця в системі внутрішнього контролю на рівні окремих установ. Якщо розглядати часову динаміку, можна зробити кілька важливих спостережень.

По-перше, у 2022 році, попри значні воєнні обмеження, структура порушень свідчила про зростання обсягу незаконних витрат (38,72%) і недоотриманих коштів (60,92 %), що є наслідком хаотизації фінансових потоків у перші місяці війни, руйнування логістики та ускладненого адміністрування податків. По-друге, у 2023–2024 роках, із відновленням системності у державному управлінні, зростає якість фінансового контролю — аудитори дедалі частіше фіксують недоотримання як наслідок неефективного управління або недбалого планування, а не прямого порушення законодавства.

Станом на вересень 2025 року спостерігається певне зменшення загальної суми виявлених порушень, що може бути зумовлено як неповнотою року, так і більш превентивною моделлю роботи Держаудитслужби — коли потенційні ризики відстежуються та усуваються ще на етапі планування чи моніторингу процедур. Однак, незважаючи на зниження абсолютних показників, структура

порушень залишається схожою, що свідчить про сталість типових ризиків у системі державних фінансів України.

Загалом результати таблиці відображають еволюцію контрольного середовища у період воєнних викликів: від зосередженості на фіксації очевидних порушень у 2022–2023 роках — до формування більш аналітичного, ризикоорієнтованого підходу у 2024–2025 роках. Така динаміка є позитивною тенденцією, адже свідчить про поступове зміщення державного аудиту від реактивної до превентивної моделі, орієнтованої на збереження публічних коштів ще до моменту їх втрати.

Таблиця 2.11. відображає результати державного фінансового контролю в Україні та Одеському регіоні за період 2021–2025 років. У ній подано дані про обсяг охоплення контрольними заходами (суми коштів, що перевірялися) та суми виявлених порушень, а також відсоткове співвідношення цих показників. Аналіз цих даних дозволяє оцінити динаміку ефективності контрольної діяльності та тенденції у сфері фінансової дисципліни.

У 2021 році обсяг охоплення в Україні становив 779,8 млрд грн, а виявлені порушення – 14,75 млрд грн, що свідчить про відносно низький рівень порушень (1,89%). У цей період контрольна діяльність мала стабільний, базовий характер, і кількість зафіксованих відхилень залишалася незначною. У 2022 році показники суттєво змінилися: при схожому обсязі охоплення (774,4 млрд грн) обсяг виявлених порушень зріс майже у 7 разів – до 99,85 млрд грн (12,69%). Це може пояснюватися посиленням контролю, зростанням ризиків у сфері використання бюджетних коштів або розширенням вибірки перевірок у найбільш проблемних напрямках. У 2023 році обсяг охоплення ще зріс до 1,3 трлн грн, а виявлені порушення досягли 210,99 млрд грн (16,15%), що стало піковим показником за весь період. Така тенденція може свідчити про концентрацію аудиторських зусиль на найбільш ризикових сферах, де виявляються масштабніші порушення, або про системні недоліки у фінансовому управлінні.

Таблиця 2.11

**Порівняння результатів державного фінансового контролю України
та Одеського регіону**

Рік		Україна		Одеса	
		тис. грн	Рівень виявлених порушень, %	тис. грн	Рівень виявлених порушень, %
2021	Обсяг охоплення	779 804 799,56	1,89%	6 149 757,92	0,45%
	Виявлено порушень	14 750 562,41		27 475,77	
2022	Обсяг охоплення	774 391 595,70	12,69%	4 507 365,14	0,74%
	Виявлено порушень	99 853 847,79		33 147,05	
2023	Обсяг охоплення	1 306 470 985,87	16,15%	1 563 230,02	1,15%
	Виявлено порушень	210 996 761,32		17 969,25	
2024	Обсяг охоплення	1 554 521 905,92	2,65%	2 208 533,65	0,74%
	Виявлено порушень	41 198 262,12		12 490,31	
За 8 міс 2025	Обсяг охоплення	566 458 271,21	1,24%	2 975 134,02	0,45%
	Виявлено порушень	7 015 013,20		8 406,55	

(Джерело: сформовано за матеріалами ДАСУ)

дані за 2025 рік наведено станом на вересень 2025 року

Проте вже у 2024 році показники помітно знизилися: обсяг охоплення становив 1,55 трлн грн, а виявлені порушення – лише 41,19 млрд грн (2,65%). Це

може вказувати на покращення фінансової дисципліни, посилення внутрішнього контролю або зміну пріоритетів перевірок, коли увага була зосереджена на більш стабільних установах. У 2025 році, за станом на вересень, обсяг охоплення становив 566,5 млрд грн, а виявлені порушення – 7,01 млрд грн (1,24%), що підтверджує тенденцію до зниження рівня порушень. Оскільки дані за цей рік є неповними, доцільно очікувати їх уточнення наприкінці року, проте вже зараз видно позитивну динаміку.

Порівняно з Україною в цілому, Одеський регіон має нижчі відносні показники. У 2021 році обсяг охоплення складав 6,15 млрд грн, а виявлені порушення – 27,48 млн грн (0,45%). У 2022 році частка порушень дещо зросла до 0,74%, у 2023 – до 1,15%, що збігається із загальнонаціональним трендом зростання. У 2024–2025 роках відбулося зниження рівня порушень до 0,74% та 0,45% відповідно. Це може свідчити про більш стабільну ситуацію в регіоні, зменшення кількості серйозних порушень або підвищення якості внутрішнього фінансового контролю у підвідомчих установах.

Загалом, аналіз таблиці дає підстави зробити кілька узагальнених висновків. По-перше, найвищий рівень виявлених порушень спостерігався у 2022–2023 роках, що може бути наслідком як об'єктивних труднощів у функціонуванні публічних фінансів, так і підвищеної активності Держаудитслужби. По-друге, у 2024–2025 роках спостерігається поступове зниження частки порушень, що є позитивним показником підвищення фінансової дисципліни. По-третє, Одеський регіон стабільно демонструє нижчі відсоткові значення порушень, що свідчить про ефективніше управління бюджетними ресурсами на місцевому рівні. Отже, у сукупності ці дані дозволяють стверджувати, що в останні роки державний фінансовий контроль поступово переходить від виявлення системних порушень до запобіжного характеру, з орієнтацією на підвищення ефективності використання публічних коштів.

У 2022 році ситуація в державному фінансовому контролі різко змінилася під впливом зовнішніх обставин — початку повномасштабної війни в Україні. Воєнний стан, надзвичайні умови фінансування, термінові перерозподіли

бюджетних ресурсів і спрощення процедур публічних закупівель суттєво вплинули на прозорість і дисципліну у сфері використання коштів. У таких умовах основна увага держави була спрямована на оборону, гуманітарні потреби, відновлення критичної інфраструктури, а не на контроль. Водночас значна кількість рішень приймалася оперативно, іноді без належного документального оформлення, що створювало сприятливий ґрунт для фінансових порушень або неефективного використання коштів.

У ході проведеного аналізу звітності та результатів діяльності Державної аудиторської служби України за 2021–2025 роки простежується низка важливих тенденцій, що характеризують стан, динаміку та ефективність державного фінансового контролю.

Перш за все, варто зазначити, що обсяги охоплених контролем фінансових і матеріальних ресурсів за цей період суттєво коливалися. Найбільші показники спостерігалися у 2023–2024 роках, що пояснюється активізацією контрольних заходів після адаптації Держаудитслужби до роботи в умовах воєнного стану, а також розширенням ризик-орієнтованого підходу до відбору об'єктів перевірки. У 2025 році, дані за який наведено станом на вересень, показники є нижчими, що є природним наслідком неповного звітного періоду.

Водночас спостерігається зниження частки виявлених порушень у загальному обсязі охоплених коштів, що може свідчити про підвищення дисципліни використання державних фінансів та удосконалення системи внутрішнього контролю в установах.

Динаміка процедур закупівель також демонструє поступове зменшення частки порушень, хоча у воєнний 2022 рік спостерігався стрибок до понад 50 %, що обумовлено як нагальністю проведення закупівель в умовах надзвичайної ситуації, так і спрощенням окремих процедур відповідно до постанов уряду. Уже з 2023 року ситуація стабілізувалася, що відображає процеси нормалізації контролю в післякризових умовах.

За результатами аналізу кількості контрольних заходів видно, що під час активної фази війни у 2022 році кількість ревізій зменшилася — це було

спричинено обмеженнями доступу до об'єктів контролю, евакуацією персоналу, а також концентрацією зусиль на найбільш критичних напрямках. Згодом відбулося відновлення перевірок і поступове повернення до довоєнного рівня активності.

Аналіз структури охоплення фінансових ресурсів за видами перевірок показав, що найбільшу частку традиційно становлять ревізії, тоді як частка моніторингів і перевірок закупівель змінюється залежно від року, відображаючи пріоритети служби у забезпеченні прозорості використання державних коштів.

У розрізі структури виявлених порушень основну частину становлять недоотримані фінансові ресурси та незаконні витрати, що свідчить про наявність системних проблем у сфері управління бюджетними коштами та необхідність подальшого посилення попереджувального контролю.

Порівняння загальнодержавних результатів із показниками Одеського регіону виявило, що частка регіону у загальних обсягах контрольних заходів та виявлених порушень є незначною (у межах 0,01–0,79 %), проте стабільною. Це свідчить про помірний, але сталий внесок регіонального управління у загальну діяльність Держаудитслужби.

Загалом проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що Державна аудиторська служба України демонструє стабільну динаміку ефективності своєї роботи, поступове вдосконалення методів контролю, адаптацію до нових умов діяльності під час воєнного стану та збереження спроможності забезпечувати фінансову дисципліну в державному секторі.

Після узагальнення динаміки та структури результатів державного фінансового контролю за 2022–2025 роки постає необхідність глибшого кількісного аналізу чинників, що визначають зміну ключових показників ефективності контролю. Табличні дані та загальні висновки дозволяють встановити тенденції, однак не дають відповіді на запитання, які саме фактори, у якій мірі та з яким напрямом впливу формують обсяг виявлених порушень законодавства, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів. Для

вирішення цього завдання доцільно застосувати інструментарій економіко-статистичного моделювання, зокрема **регресійний аналіз**.

Регресійна модель — це математичний інструмент, який дозволяє встановити функціональний зв'язок між результативним показником (залежною змінною) та сукупністю факторів (незалежних змінних), що впливають на його формування. На відміну від описової статистики, регресійний аналіз дає змогу не лише виявити існування залежності, а й **кількісно оцінити силу та напрям впливу кожного фактора**, визначити значущість змінних, перевірити економічні гіпотези та сформулювати прогноз щодо поведінки показника в майбутньому.

Метою побудови регресійної моделі в контексті державного фінансового контролю є з'ясування, **які фактори найбільше визначають обсяг виявлених фінансових втрат**, оцінювання впливу як внутрішніх (що залежать від діяльності органу контролю), так і зовнішніх (макроекономічних або бюджетних) чинників, оцінювання впливу як внутрішніх (що залежать від діяльності органу контролю), так і зовнішніх (макроекономічних або бюджетних) чинників.

Для побудови моделі висуваємо аналітичну гіпотезу щодо впливу різних груп факторів на результативний показник: *на обсяг виявлених порушень законодавства, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів впливають внутрішні і зовнішні фактори*.

Серед внутрішніх факторів розглядаємо: обсяг охоплених контролем фінансових та нематеріальних ресурсів (далі X1), кількість проведених заходів державного фінансового контролю (далі X2), обсяг виявлених порушень законодавства у сфері закупівель (далі X5). Серед зовнішніх факторів розглядаємо: обсяг видатків державного бюджету (далі X3), середня місячна заробітна плата по економіці (далі X4) та Індекс Споживчих Цін (далі X6).

Для аналізу та оцінки імовірносної моделі була побудована наступна таблиця із статистичними даними зібраними на основі матеріалів Державної аудиторської служби України.

Результат таблиці наведено у додатку- Г.

За допомогою програмного забезпечення підготовленого програмою MS Excel, була побудована регресійна модель, результати якої виглядають наступним чином:

Регресійна статистика		Дисперсійний аналіз					
		df	SS	MS	F	Значущість F	
Множинний R	0,731713537	Регресія	6	4,92E+16	8,19E+15	3,073	0,034
R-квадрат	0,535404701	Залишок	16	4,27E+16	2,67E+15		
Нормований R	0,361181463	Усього	22	9,18E+16			
Стандартна по	51634082,85						
Спостереженн	23						

	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	Нижні 95%	Верхні 95%	Нижні 95,0%	Верхні 95,0%
Y	-80378134,9197	1527160437,4978	-0,0526	0,9587	-3317813639,1322	3157057369,2929	-3317813639,1322	3157057369,2929
X1	0,0579	0,0425	1,3635	0,1916	-0,0321	0,1479	-0,0321	0,1479
X2	2445,1267	19618,2440	0,1246	0,9024	-39143,6927	44033,9461	-39143,6927	44033,9461
X3	26,5347	36,7964	0,7211	0,4812	-51,4702	104,5396	-51,4702	104,5396
X4	-8937,5837	5669,8993	-1,5763	0,1345	-20957,2333	3082,0659	-20957,2333	3082,0659
X5	-0,0601	0,9883	-0,0608	0,9523	-2,1552	2,0350	-2,1552	2,0350
X6	1852464,7409	14978245,8154	0,1237	0,9031	-29899997,9363	33604927,4180	-29899997,9363	33604927,4180

Рис. 2.4 Результати проміжного аналізу регресійної моделі, побудованої за допомогою MS Excel

(Джерело: власна розробка авторки)

Оцінка точності побудованої моделі: за результатами аналізу, коефіцієнт детермінації даної моделі склав 0,5354, що свідчить про те, що 53.5% загальної варіації результативної ознаки пояснюється варіацією факторів, включених у регресійну модель.

Оцінка тісноти зв'язку: за результатами аналізу, множинний коефіцієнт детермінації складає 0,7317 ($0,7317 = \sqrt{0,5354}$) та свідчить про високий рівень тісноти зв'язку (за шкалою Чеддока).

Оцінка адекватності регресійної моделі: за результатами аналізу, F-критерій Фішера для даного РКА склав 3,073. Критичне значення критерію – 2,66. Побудована модель вважається надійною з імовірністю 0,95, так як заданий рівень значущості F-критерію ($\alpha = 0,05$) є більшим, ніж отриманий розрахунковий рівень значущості ($0,05 > 0,034$)

Перевірка та аналіз коефіцієнтів регресії:

Таблиця 2.12

Порівняння значень t-статистики незалежних змінних із критичним значенням

Фактор	Отримане значення t-статистики	Критичне значення t-статистики
X1	1,3635	$t_{\text{критичне}} = 2.11$
X2	0,1246	

X3	0,7211	
X4	-1,5763	
X5	-0,0608	
X6	0,1237	

(Джерело: власна розробка авторки)

Таким чином, так як отримане t-значення факторних показників є нижчими від критичного значення, вони є ненадійними. Постає необхідність у поступовому виключенні із моделі факторів, що мають найнижчий ступінь надійності. Упродовж наступного аналізу із моделі були поступово виключені такі фактори: X5, X6 та X2, доки кожна із незалежних змінних не показала достатній рівень надійності та значущості. У результаті проведеного аналізу за допомогою програмного забезпечення MS Excel були отримані наступні результати:

Регресійна статистика		Дисперсійний аналіз					
Множини	0,730631851						
R-квадрат	0,533822902						
Нормован	0,460215992						
Стандарт	47463276,94						
Спостере:	23						

	df	SS	MS	F	Значущість F
Регресія	3	4,90135E+16	1,63378E+16	7,252347649	0,001949439
Залишок	19	4,28025E+16	2,25276E+15		
Усього	22	9,18159E+16			

	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	Нижні 95%	Верхні 95%	Нижні 95,0%	Верхні 95,0%
Y	123378382,7	52902675,79	2,332176602	0,030844777	12651809,7	234104955,7	12651809,7	234104955,7
X1	0,059896104	0,036486365	1,74160239	0,117121464	-0,016470736	0,136262944	-0,016470736	0,136262944
X3	32,00703985	16,88237328	1,895885094	0,07328938	-3,328173517	67,34225321	-3,328173517	67,34225321
X4	-9743,477717	3625,172866	-2,687727752	0,014569703	-17331,05173	-2155,903708	-17331,05173	-2155,903708

Рис. 2.5 Результати кінцевого аналізу регресійної моделі, побудованої за допомогою MS Excel

(Джерело: власна розробка авторки)

Оцінка точності побудованої моделі: за результатами аналізу, коефіцієнт детермінації даної моделі склав 0,5338, що свідчить про те, що 53,4% загальної варіації результативної ознаки пояснюється варіацією факторів, включених у регресійну модель.

Оцінка тісноти зв'язку: за результатами аналізу, множинний коефіцієнт детермінації складає 0,7306 ($0,7306 = \sqrt{0,5338}$) та свідчить про високий рівень тісноти зв'язку (за шкалою Чеддока).

Оцінка адекватності регресійної моделі: за результатами аналізу, F-критерій Фішера для даного РКА склав 3,252. Критичне значення критерію – 2,56. Побудована модель вважається надійною з імовірністю 90%, так як заданий рівень

значущості F-критерію ($\alpha = 0,1$) є більшим, ніж отриманий розрахунковий рівень значущості ($0,1 > 0,002$)

Перевірка та аналіз коефіцієнтів регресії:

Таблиця 2.13

Порівняння значень t-статистики незалежних змінних із критичним значенням

Фактор	Отримане значення t-статистики	Критичне значення t-статистики (за коефіцієнтом Стьюдента)
X1	1,7416	$t_{\text{критичне}} = 1.7200$
X3	1,8959	
X4	-2,6877	

(Джерело: власна розробка авторки)

На даному етапі можна зробити висновок, що у наведеній імовірнісній моделі залишилися лише суттєві фактори та можна продовжити аналіз здійснивши економічну інтерпретацію коефіцієнтів регресії. Перш за все, варто визначити показники еластичності та β -показники для кожного фактору, що дозволить надати економічну значущість проведеному аналізу. У таблиці 2.14 наведені результати проведених розрахунків:

Таблиця 2.14

Результати розрахунків коефіцієнтів економічної інтерпретації моделі

Фактор	Коефіцієнт еластичності	β -показник
X1	0,3984	0,7939
X3	1,6141	0,9994
X4	-0,0007	-0,0032

(Джерело: власна розробка авторки)

Таким чином, за результатами проведеного аналізу можна зробити наступний висновок: проведені розрахунки свідчать, що у середньому обсяг виявлених порушень законодавства змінюється на 0,4 % при збільшенні обсягу охоплених контролем фінансових та нематеріальних ресурсів на 1 %, а на 1,61 % — при зростанні обсягу видатків державного бюджету на 1 %. Це означає, простими словами, що чим більше коштів перевіряє Держаудитслужба або чим більший бюджет держава витрачає, тим більше порушень виявляється. Наприклад, якщо обсяг перевірених ресурсів збільшиться на 1 %, то кількість

знайдених порушень зросте приблизно на 0,4 %. Якщо ж державний бюджет збільшиться на 1 %, то порушень стане більше вже на 1,61 %. У свою чергу, зростання середньої заробітної плати на 1 % зменшує обсяг виявлених порушень лише на 0,0007 %, тобто майже непомітно — це і є зворотний слабкий зв'язок. Іншими словами, підвищення зарплат у країні практично не впливає на кількість фінансових порушень, які виявляють аудитори.

Також можна зробити висновок, що обсяг виявлених порушень законодавства у середньому зміниться на 0,7939 середніх квадратичних відхилень при збільшенні обсягу охоплених контролем ресурсів на одне своє стандартне (середнє квадратичне) відхилення, а при зміні обсягу видатків державного бюджету на одне своє відхилення — на 0,994 стандартних відхилень. Це також прямий зв'язок. У свою чергу, при зміні середньої заробітної плати на одне квадратичне відхилення виявлені порушення зміняться лише на 0,0032 своїх відхилень, тобто фактично залишаться на тому ж рівні.

Щоб пояснити це простою мовою, важливо розуміти, що таке середнє квадратичне відхилення. Це показник, який показує, наскільки значення даних у середньому відхиляються від свого середнього рівня. Наприклад, якщо середнє квадратичне відхилення зарплати — 2 000 грн, це означає, що в середньому всі зарплати відрізняються від середньої на 2 000 грн.

Тепер, якщо ми кажемо, що *зміна обсягу охоплених контролем ресурсів на одне середнє квадратичне відхилення викликає зміну порушень на 0,7939 середніх квадратичних відхилень*, то це означає, що коли показник X_1 збільшується на такий «характерний» обсяг свого коливання, то й показник Y теж змінюється майже на таке саме «характерне» коливання, тобто вплив досить сильний і близький до пропорційного.

А коли ми бачимо, що вплив середньої зарплати становить лише **0,0032 стандартних відхилень**, це означає, що навіть якщо зарплати зростуть чи впадуть на значну величину, обсяг порушень майже не зміниться.

Підбивши підсумки розрахунків, можемо дійти висновку, що рівняння регресії даної моделі виглядатиме наступним чином:

$$Y = 123\,378\,382,7 + 0,0599 \cdot X_1 + 32,0070 \cdot X_3 - 9\,743,4777 \cdot X_4$$

Рівняння регресії у стандартизованому масштабі:

$$t_y = 0,7939 \cdot t_{x1} + 0,994 \cdot t_{x3} - 0,0032 \cdot t_{x4}$$

2.3. Аналіз результатів фінансового контролю Державної аудиторської служби України у сфері освіти (на прикладі Одеської області)

Ефективність управління бюджетними коштами у сфері освіти значною мірою залежить від результативності державного фінансового контролю, який здійснює Державна аудиторська служба України та її територіальні органи. Освітня галузь традиційно належить до найбільш фінансово містких напрямів бюджетної політики, а тому потребує підвищеної уваги у частині дотримання фінансової дисципліни, цільового використання ресурсів та недопущення порушень під час реалізації програм і заходів. Особливої актуальності цей аналіз набуває в умовах воєнного стану, коли система освіти зазнала значних організаційних та фінансових навантажень, а ризики неефективного використання коштів істотно зросли.

Одеська область є одним із найбільших регіонів України за кількістю закладів освіти та обсягами фінансування, що робить її показовим прикладом для дослідження практики державного фінансового контролю у галузі. Аналіз результатів контрольних заходів, проведених Держаудитслужбою в цьому регіоні, дозволяє виявити характерні тенденції, рівень поширеності порушень, типові проблеми у фінансово-господарській діяльності освітніх установ, а також оцінити ефективність контрольних механізмів.

Для формування повної картини ефективності фінансового контролю у сфері освіти Одеської області важливо проаналізувати динаміку виявлених та усунутих порушень за результатами ревізій, що здійснюються територіальними підрозділами Держаудитслужби. Такий аналіз дозволяє оцінити реальний рівень фінансової дисципліни у закладах освіти, масштаби виявлених втрат, своєчасність реагування на встановлені порушення та інтенсивність контрольних

заходів. З огляду на це доцільно розглянути узагальнені показники діяльності за 2021–2025 роки, наведені в таблиці у рисунку 2.6.

Рис. 2.6 Динаміка виявлених та усунутих порушень законодавства у сфері освіти в Одеському регіоні та кількість проведених ревізій у 2021–2025 рр.

(Джерело: сформовано на основі даних ДАСУ)

Аналіз даних свідчить про суттєві коливання як у масштабах виявлених порушень, так і в кількості проведених ревізій протягом досліджуваного періоду. У 2021 році обсяг виявлених порушень становив 27 475,77 тис. грн, з яких усунуто 11 139,37 тис. грн (40,5 %), що свідчить про відносно ефективну роботу органів управління освітою у довоєнний період. У 2022 році, на тлі початку повномасштабної війни, кількість ревізій зменшилась удвічі — до 6, що було зумовлено обмеженням доступом до установ та зміною пріоритетів контрольної діяльності. Попри це, обсяг виявлених порушень зріс до 33 147,05 тис. грн — найвищого показника за весь період. Важливо, що у 2022 році усунуто 32 358,01 тис. грн (97,6 %), що свідчить про високий рівень мобілізації органів місцевої влади та термінове реагування на критичні порушення.

У 2023 році обсяги виявлених порушень істотно зменшилися — до 17 969,25 тис. грн, що може бути наслідком часткової стабілізації фінансових процесів після кризового 2022 року. Водночас частка усунених порушень знизилася до 41 %, що вказує на появу складніших або довготривалих порушень. У 2024 році тенденція до зменшення масштабів порушень зберігається: виявлено

12 490,31 тис. грн порушень, проте усунуто лише 3 782,38 тис. грн (30 %). Це може свідчити про збільшення структурних порушень, які потребують тривалого часу для усунення, або про обмеженість фінансових ресурсів на їх ліквідацію. У 2024 році також спостерігається зростання кількості ревізій до 10, що демонструє повернення до довоєнного рівня контрольної активності.

За результатами восьми місяців 2025 року виявлено порушень на суму 8 406,55 тис. грн, усунуто 4 031,63 тис. грн (48 %), а проведено 5 ревізій. Дані за цей неповний період свідчать про збереження тенденції до поступового зменшення обсягів виявлених порушень та стабілізацію контрольної діяльності в регіоні. Загалом аналіз показує, що 2022 рік був найскладнішим щодо рівня порушень, проте характеризувався найвищою часткою їх усунення, тоді як у 2023–2025 роках масштаби порушень зменшуються, але ефективність їхнього усунення знижується. Це вказує на необхідність посилення превентивної роботи, удосконалення внутрішнього контролю в освітніх установах та забезпечення належного фінансового супроводу для усунення вже виявлених відхилень.

Разом із загальними показниками виявлених та усунутих порушень у сфері освіти важливим є аналіз структури порушень за окремими напрямками контрольної діяльності, зокрема у сфері публічних закупівель. Саме закупівлі традиційно залишаються однією з найбільш ризикових сфер, у якій найчастіше виявляються фінансові відхилення, порушення процедур, недотримання законодавства та завищення вартості товарів і послуг.

Важливо також врахувати, що значна частина порушень, виявлених під час ревізій, пов'язана саме з неправомірними або неефективними закупівлями, тоді як моніторинг закупівель дає змогу оперативно виявляти ризикові операції ще на стадії їх здійснення. Саме тому доцільно окремо проаналізувати динаміку порушень, встановлених за результатами ревізій, моніторингів та перевірок закупівель, що дозволить виявити відмінності між видами контролю та оцінити їхню ефективність.

Таблиця 2.15

Структура виявлених порушень законодавства у сфері публічних закупівель в Одеському регіоні за результатами різних видів контрольних заходів у 2021–2025 рр., тис. грн

Рік	За результатами ревізій, тис. грн.	За результатами моніторингів та перевірок закупівель, тис. грн.
2021	8610,15	2621,39
2022	11367,43	64767,96
2023	21578,65	0,00
2024	9312,53	171,64
за 8 міс 2025	21357,24	91418,66

(Джерело: сформовано на основі даних ДАСУ)

Аналіз таюлиці 2.15, демонструє суттєві коливання між різними видами контрольних заходів, що дозволяє прослідкувати динаміку ризиків та ефективність контрольної діяльності Держаудитслужби в Одеській області протягом 2021–2025 років.

У 2021 році загальний обсяг порушень, встановлених за результатами ревізій, становив 8 610,15 тис. грн, тоді як за результатами моніторингів та перевірок закупівель — 2 621,39 тис. грн. Це свідчить про те, що у довоєнний період основні порушення виявлялися під час комплексних ревізій, а моніторинг закупівель відігравав допоміжну, але важливу роль.

У 2022 році ситуація істотно змінилася. За результатами ревізій було встановлено порушень на 11 367,43 тис. грн, однак обсяг порушень, виявлених через моніторинги та перевірки закупівель, зріс до 64 767,96 тис. грн — це один із найвищих показників за весь період. Такий різкий стрибок пояснюється специфікою воєнного часу: значна кількість закупівель проводилася за спрощеними процедурами, у стислі строки та в умовах підвищеного ризику, що створило додаткові можливості для порушень. Моніторинг закупівель у цей період став ключовим механізмом виявлення відхилень, адже охоплював найбільш ризикові процедури.

У 2023 році обсяг порушень, виявлених за результатами ревізій, стрімко зріс до 21 578,65 тис. грн — найбільше значення за весь період, що може свідчити про виявлення системних недоліків у фінансово-господарській діяльності окремих освітніх установ. Натомість за результатами моніторингів порушень не виявлено (0,00 тис. грн). Це може пояснюватися як зменшенням обсягів ризикових закупівель, так і більшою увагою до правильності їх проведення після значних порушень, встановлених у 2022 році.

У 2024 році за результатами ревізій було виявлено порушень на 9 312,53 тис. грн, що є поверненням до середніх довоєнних та післявоєнних значень. Моніторинг закупівель зафіксував лише 171,64 тис. грн порушень, що підтверджує тенденцію до поступової стабілізації процесів у сфері закупівель.

За січень–серпень 2025 року структура порушень знову демонструє суттєві контрасти: обсяг порушень, виявлених під час ревізій, становить 21 357,24 тис. грн — значення, співмірне з піковим 2023 роком. Водночас за результатами моніторингів визначено порушень на 91 418,66 тис. грн, що є абсолютним максимумом за п'ятирічний період. Така ситуація може свідчити про активізацію закупівель у сфері освіти у зв'язку з відбудовою, ремонтом шкіл, модернізацією укриттів та обладнання, що традиційно супроводжується високими закупівельними ризиками.

Таким чином, структура виявлених порушень свідчить про те, що найбільш проблемними періодами були 2022 та 2025 роки, коли обсяги ризикових закупівель суттєво зросли. Це підтверджує необхідність подальшого посилення попереднього контролю, цифрового моніторингу закупівель та ризик-орієнтованих підходів у діяльності Держаудитслужби.

Після аналізу структури виявлених порушень законодавства у сфері публічних закупівель в Одеському регіоні (табл. 2.15) доцільно перейти до вивчення більш глибоких статистичних залежностей, які дозволять зрозуміти, які саме економічні фактори можуть впливати на масштаби виявлених фінансових порушень у сфері освіти. Для цього важливо оцінити зв'язок між основним показником діяльності відділу освіти — сумою виявлених порушень у сфері

освіти по Одеському регіону (тис. грн) та такими ключовими макро- й мікроекономічними індикаторами, як видатки бюджету на освіту та середня заробітна плата працівників у сфері освіти по Одеському регіону. Саме ці показники відображають фінансове забезпечення галузі, кадровий потенціал, рівень професійності персоналу та загальні управлінські умови, у яких функціонують заклади освіти.

Дослідження їх кореляції є надзвичайно важливим, оскільки між ними можуть існувати об'єктивні статистичні зв'язки. Так, збільшення бюджетних видатків на освіту часто супроводжується розширенням обсягів закупівель, збільшенням вартості проєктів, ускладненням фінансової документації та управлінських процедур, що потенційно підвищує ризик виникнення фінансових порушень. Відповідно, між цим показником та сумою виявлених порушень може формуватися позитивний кореляційний зв'язок, коли зі зростанням видатків зростає і ризик помилок або порушень. У свою чергу, середня заробітна плата працівників освіти є важливим індикатором кадрової стабільності й професійної спроможності. Низький рівень оплати праці може призводити до кадрової плинності, нестачі компетентних бухгалтерів, неналежної уваги до фінансової дисципліни, що потенційно формує негативну кореляцію, коли зі зростанням зарплат кількість порушень зменшується. Водночас можливий і альтернативний варіант: зі зростанням зарплат зростає і загальний обсяг видатків, а разом з ним — сума потенційних порушень, що може створювати позитивний зв'язок. Саме кореляційний аналіз дозволяє визначити, який із цих сценаріїв є характерним для Одеського регіону.

Кореляція, як статистична категорія, вимірює силу та напрям зв'язку між двома змінними. Її значення коливається від -1 до $+1$. Позитивна кореляція (значення $r > 0$) означає, що обидва показники змінюються в одному напрямі — зі збільшенням одного збільшується й інший. Негативна кореляція ($r < 0$) означає, що показники змінюються у протилежних напрямках — зростання одного супроводжується зменшенням іншого. Значення кореляції, близьке до 0 , означає відсутність статистично значимого зв'язку. У наукових економічних

дослідженнях кореляцію вважають значимою, якщо її абсолютне значення перевищує 0,5, помірною — у межах 0,3–0,5, а слабкою — при значеннях нижче 0,3. Значення вище 0,7 свідчать про сильний зв'язок, що може мати практичне аналітичне значення для ухвалення управлінських рішень.

Таким чином, проведення кореляційного аналізу між сумою виявлених порушень у сфері освіти, видатками на освіту та середньою заробітною платою в освітній галузі дозволить не лише описати ситуацію, а й пояснити її, виявити можливі причинно-наслідкові фактори, визначити, чи є зростання порушень результатом збільшення фінансових потоків, кадрових ризиків чи системних управлінських проблем. Це сприятиме більш глибокому й науково обґрунтованому розумінню динаміки порушень у сфері освіти Одеського регіону та дасть змогу сформулювати практичні рекомендації щодо підвищення ефективності фінансового управління у цій галузі.

Проведене теоретичне обґрунтування доцільності кореляційного аналізу між сумою виявлених порушень у сфері освіти та зовнішніми економічними факторами дозволило визначити ключові змінні, які потенційно можуть впливати на рівень фінансової дисципліни у закладах освіти. Однією з таких змінних є середня заробітна плата працівників освіти, що характеризує кадровий та професійний потенціал галузі і може як прямо, так і опосередковано позначатися на якості управління фінансовими ресурсами. З огляду на це було виконано емпіричний аналіз залежності між зазначеними показниками, результати якого наведено на рисунку нижче.

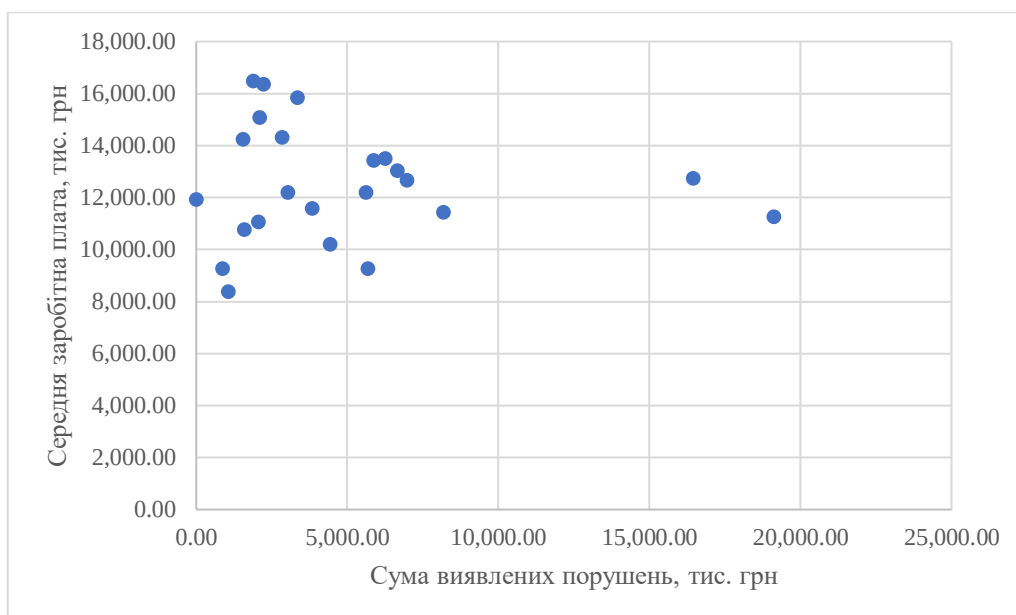

Рис. 2.7 Залежність між середньою заробітною платою у сфері освіти та сумою виявлених порушень в Одеському регіоні

(Джерело: сформовано на основі даних ДАСУ)

Рисунок 2.7., відображає співвідношення між сумою виявлених порушень у сфері освіти Одеського регіону та середнім рівнем заробітної плати працівників освіти за відповідні періоди. Візуально точки розташовані хаотично, без сформованого висхідного або низхідного тренду, що вже на етапі первинного огляду вказує на відсутність чіткої лінійної залежності між цими змінними. Це спостереження повністю підтверджується розрахованим коефіцієнтом кореляції Пірсона, який становить $-0,077822608$, що свідчить про вкрай слабкий, практично нульовий негативний зв'язок між аналізованими показниками.

З отриманого значення кореляції випливає, що рівень заробітної плати працівників освіти не має статистично значущого впливу на зміну обсягів виявлених порушень. Негативний знак коефіцієнта лише умовно свідчить про тенденцію до зменшення порушень при незначному зростанні зарплат, однак абсолютна величина $r < 0,1$ означає, що цей зв'язок є несуттєвим і може пояснюватися випадковими варіаціями, а не реальною економічною закономірністю. Тобто зміна середньої зарплати не призводить до помітних змін у кількості або сумі фінансових порушень; їхнє виникнення значно більше

залежить від управлінських рішень, організації закупівель, ефективності внутрішнього контролю та якості фінансової звітності.

Таким чином, проведений кореляційний аналіз показує, що середня заробітна плата не є суттєвим фактором впливу на фінансові порушення у сфері освіти Одеського регіону, а відтак може бути віднесена до змінних із низькою пояснювальною здатністю. Це дозволяє спрямувати подальше дослідження на інші економічні та управлінські чинники, зокрема на зв'язок між сумою порушень та обсягами бюджетних видатків на освіту, де кореляція потенційно може бути значно виразнішою та аналітично значимою.

Наступним етапом дослідження є аналіз кореляції між сумою виявлених порушень та видатками бюджету на освіту в Одеському регіоні, результати якого наведено нижче (рис.2.8.).

Рис. 2.8 Залежність між середньою заробітною платою у сфері освіти та сумою виявлених порушень в Одеському регіоні

(Джерело: сформовано на основі даних ДАСУ)

Проведений кореляційний аналіз залежності між сумою виявлених порушень у сфері освіти та обсягами бюджетних видатків на освіту в Одеському регіоні дав доволі несподіваний результат. Розрахований коефіцієнт кореляції Пірсона $r = 0,138484242$ вказує на наявність лише **дуже слабкого позитивного зв'язку**, який практично не має статистичної значущості. Візуальний огляд розсіювального графіка також демонструє хаотичне розташування точок без

вираженої тенденції та лінійної залежності. Це означає, що зміна обсягів бюджетних видатків майже не впливає на зміну сум виявлених порушень, а будь-яке збільшення чи зменшення фінансування не супроводжується відповідними закономірними змінами в показниках фінансової дисципліни.

Особисто результат такого аналізу викликає певне здивування, адже логічно було б очікувати зовсім іншу картину. Зазвичай вважається, що зі зростанням обсягів фінансування збільшується кількість фінансових операцій, складність процедур закупівель, адміністративне навантаження та ризики допущення порушень. Відповідно, мала б виникати хоча б помірна позитивна кореляція. Проте фактичні дані свідчать про те, що **обсяг фінансування не є визначальним чинником порушень**, а фінансові ризики, імовірно, формуються зовсім за іншою логікою.

Причини такого явища можуть бути різними. По-перше, порушення частіше виникають не тоді, коли збільшується фінансування, а тоді, коли змінюється структура видатків або здійснюються складні капітальні закупівлі — тобто важливим є не обсяг, а специфіка видатків. По-друге, виявлені порушення значною мірою залежать від інтенсивності та глибини контрольних заходів, що у різні періоди може змінюватися незалежно від фінансування. По-третє, в освіті порушення часто пов'язані з організаційними та кадровими проблемами, які слабо залежать від загальних сум бюджетних асигнувань. Зокрема, відсутність кваліфікованих бухгалтерів, недоліки у плануванні або порушення процедур закупівель можуть виникати як у малих школах із невеликим бюджетом, так і в потужних закладах із високим рівнем фінансування.

Таким чином, отриманий результат дозволяє зробити важливий висновок: фінансова дисципліна в освітніх установах Одеського регіону визначається не стільки обсягами фінансування, скільки якістю управління, рівнем контролю, кваліфікацією персоналу та дотриманням процедур. Видатки бюджету не є індикатором ризиковості, а масштаб порушень формується насамперед у площині управлінських рішень і механізмів контролю, а не фінансових можливостей. Тому для підвищення ефективності використання коштів важливо

не лише збільшувати фінансування освіти, а й удосконалювати систему внутрішнього контролю, професійну підготовку відповідальних осіб та процеси планування і закупівель, що мають значно більший вплив на рівень фінансових порушень, ніж абсолютні значення бюджетних асигнувань.

РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

3.1. Міжнародна практика щодо підвищення ефективності державного фінансового контролю

Ефективний державний фінансовий контроль є фундаментальною складовою належного управління публічними ресурсами, особливо в умовах демократичних держав, де прозорість та підзвітність владних структур виступають ключовими принципами їхньої діяльності. Міжнародний досвід показує, що найбільш результативні моделі державного аудиту поєднують високу інституційну незалежність, сучасні методики аудиту ефективності та активну взаємодію з парламентом і громадськістю. Однією з найбільш розвинених та авторитетних систем фінансового контролю в Європі є система Федеративної Республіки Німеччини, у центрі якої стоїть Федеральна рахункова палата (Bundesrechnungshof). Досвід цього органу є показовим для країн, що прагнуть підвищити якість публічного управління, включаючи Україну, яка перебуває у процесі глибоких інституційних реформ.

Федеральна рахункова палата має конституційно гарантований статус «вищого федерального органу», що забезпечує її повну автономію від виконавчої влади та політичного впливу. Така модель незалежності дозволяє здійснювати аудит об'єктивно й неупереджено, а також формувати власні плани перевірок без узгодження з урядом. Конституційне закріплення статусу Палати є важливим

механізмом захисту її професійної самостійності, що вирізняє Німеччину серед інших країн. Значну роль відіграє й федеративний характер держави: кожна з німецьких земель має власну рахункову палату, відповідальну за аудит регіональних бюджетів. Така децентралізація створює надійну багаторівневу систему контролю, де жоден рівень влади не лишається поза аудитом.

Основна діяльність Bundesrechnungshof включає три ключових напрями: фінансовий аудит, аудит відповідності та аудит ефективності. Фінансовий аудит охоплює перевірку правильності виконання федерального бюджету, що дає змогу виявляти порушення законності чи бухгалтерського обліку. Проте найбільш вагомим інструментом є аудит ефективності, спрямований на оцінку економності та результативності державних програм. Такий підхід дозволяє не лише засвідчувати факти неправильного використання коштів, а й аналізувати, наскільки доцільно, раціонально й ефективно держава реалізує свої політики. Наприклад, аудит ефективності може включати аналіз витрат на інфраструктурні проекти, соціальні програми, оборонні закупівлі чи цифровізацію державного сектору. Саме цей тип аудиту робить систему фінансового контролю Німеччини орієнтованою не тільки на покарання, а й на вдосконалення управління[32].

Взаємодія Федеральної рахункової палати з парламентом є ключовою складовою її впливу. Щорічні аудиторські звіти надходять до Бундестагу та Бундесрату, де стають основою парламентських слухань. Комітети парламенту викликають представників міністерств для пояснень щодо виявлених порушень чи неефективності. Рекомендації Палати, хоча й не мають примусового характеру, фактично є обов'язковими для реалізації, оскільки ігнорування таких рекомендацій тягне за собою політичну відповідальність та можливі наслідки для керівництва державних установ. Завдяки цьому аудиторські звіти стають дієвим інструментом контролю за діяльністю уряду.

Особливо важливою є консультативна функція Bundesrechnungshof. Орган виступає не лише контролером, а й стратегічним радником держави. Він готує аналітичні документи щодо оптимізації витрат, пропонує уряду шляхи модернізації фінансової політики, оцінює ризики корупції чи нераціонального

використання ресурсів. У багатьох випадках саме ці рекомендації лягають в основу реформ державного управління. Ця особливість підкреслює еволюцію ролі вищих органів аудиту — від класичного контролю до активної участі у формуванні державної політики.

Прозорість діяльності Федеральної рахункової палати є ще одним принципом, що суттєво підсилює ефективність системи контролю. Значна частина звітів розміщується у відкритому доступі, що дозволяє громадянам та медіа контролювати діяльність органів влади. Публічність результатів аудиту створює суспільний тиск на державні установи, які мають реагувати на рекомендації аудитора, і тим самим зменшує корупційні ризики.

Варто також зазначити, що Німеччина активно застосовує міжнародні стандарти INTOSAI, що сприяє гармонізації аудиторських практик із глобальними підходами. Участь у міжнародних робочих групах дозволяє німецьким аудиторам обмінюватися досвідом, впливати на формування нових стандартів та впроваджувати унікальні інноваційні методики контролю[33].

Досвід Німеччини у сфері державного фінансового контролю демонструє, що ефективність системи значною мірою залежить від її інституційної незалежності, чіткої правової основи та здатності поєднувати аудит законності з аналізом ефективності державних програм. Проте, попри безперечну розвинутість німецької моделі, вона є лише одним із можливих варіантів організації контролю публічних фінансів у європейському контексті. Для цілісного розуміння сучасних підходів до фінансового нагляду важливо розглянути й інші країни, де державний аудит має іншу інституційну природу, інший спосіб взаємодії з парламентом та інші акценти в контролі державних витрат.

Однією з таких країн є **Велика Британія**, чия система державного аудиту належить до іншого інституційного типу. На відміну від Німеччини, де Федеральна рахункова палата вбудована у конституційну архітектуру й функціонує в умовах федеративної держави, британська модель ґрунтується на принципі парламентського верховенства і передбачає надання провідної ролі

незалежному аудиторському органу, який працює саме в інтересах парламенту, а не виконавчої влади. Це визначає інший формат взаємодії між аудиторами, урядом та законодавцями, інший порядок контролю за видатками, а також іншу логіку перетворення аудиторських висновків у політичні рішення.

Система державного фінансового контролю у Великій Британії ґрунтується на принципі парламентського нагляду за діяльністю уряду. Центральним органом цієї системи є **Національне аудиторське управління (National Audit Office, NAO)** — незалежна установа, яка перевіряє, як міністерства та інші державні органи використовують бюджетні кошти. Незалежність NAO забезпечує його підзвітність не уряду, а **Парламенту Великої Британії**, що є ключовою особливістю британської моделі контролю[34].

На відміну від багатьох країн, де аудиторські органи підпорядковані або уряду, або створені як окремі державні структури, британське NAO працює **в інтересах парламенту**, допомагаючи йому здійснювати нагляд за всіма видатками виконавчої влади. Уряд не може впливати на зміст аудиторських звітів чи визначати, які органи мають бути перевірені. Саме ця незалежність дозволяє NAO здійснювати неупереджений та професійний контроль.

На чолі NAO стоїть **Головний контролер та генеральний аудитор (Comptroller and Auditor General, C&AG)**. Це одна з найважливіших посад у системі фінансового контролю Великої Британії. C&AG не лише керує всією діяльністю NAO, а й особисто підписує кожен аудиторський звіт. Крім того, він виконує унікальну для британської моделі функцію — **контролює випуск коштів із Консолідованого фонду**, тобто надає дозвіл на витрачання коштів державного бюджету. Це означає, що контроль здійснюється не лише *після* використання коштів, а частково й *до* їх фактичного витрачання.

Основними напрямками роботи NAO є:

1. **фінансовий аудит**, який перевіряє правильність бухгалтерського обліку та відповідність витрат законодавству;
2. **аудит ефективності («value for money»)**, що визначає, чи витрачаються державні кошти економно, результативно і чи приносять очікуваний ефект.

Фактично NAO аналізує не лише те, чи правильно витратили гроші, а й чи мали ці витрати сенс[35].

Усі звіти NAO є публічними, що забезпечує високий рівень прозорості. Вони передаються до Комітету з державних рахунків (Public Accounts Committee, PAC) — одного з найважливіших органів парламентського контролю. PAC проводить слухання, на які викликає міністрів та керівників державних відомств, і вимагає пояснень щодо виявлених недоліків. Після цього комітет формує свої рекомендації уряду, а уряд зобов'язаний офіційно відповісти на них. Такий механізм робить виконання рекомендацій NAO політично обов'язковим.

Британська модель відрізняється тим, що акцент робиться не лише на фіксації проблем, а й на їх запобіганні. NAO регулярно публікує аналітичні огляди, які допомагають уряду й парламенту приймати рішення щодо реформ, підвищення якості державних послуг, оптимізації бюджетного процесу. Таким чином, орган виконує не лише контрольну, а й консультативну функцію[36].

Сильними сторонами британської системи є:

- висока інституційна незалежність NAO;
- поєднання контролю до і після видатків;
- сильні парламентські механізми відповідальності;
- публічність і прозорість аудиторських звітів;
- системний аналіз ефективності державних програм.

Разом із тим британська практика показує і певні виклики. У 2024 році NAO відмовилося сертифікувати консолідовані фінансові звіти публічного сектору через ненадійність даних місцевих рад, що оголило проблеми в системі місцевого аудиту. Це свідчить, що навіть у добре розвинених системах аудиту можуть існувати структурні слабкості, які потребують реформ[37].

Отже, державний фінансовий контроль у Великій Британії є прикладом ефективної, незалежної та прозорої моделі, яка забезпечує реальний нагляд парламенту за урядом, поєднує фінансовий аудит з аналізом ефективності та сприяє підвищенню якості управління державними ресурсами. Британський

досвід демонструє, що успішний аудит — це не лише перевірка витрат, а й інструмент покращення державної політики.

Після розгляду моделі державного фінансового контролю Великої Британії, яка акцентує увагу на парламентському нагляді за урядом через незалежний аудиторський орган, доцільно дослідити іншу практику — модель Ізраїлю. Ізраїль має специфічний досвід: він постійно перебуває в умовах воєнної або воєнноподібної ситуації, що накладає істотні вимоги на систему контролю публічних фінансів. Аналіз ізраїльської практики допомагає виявити, як працює державний фінансовий контроль у кризових умовах — що особливо актуально для України[38].

Однією з визначальних характеристик ізраїльської системи є поєднання фінансового аудиту із системною оцінкою ефективності державних програм, що включає аналіз економності, результативності та відповідності управлінських рішень установленим цілям. Державний контролер має повноваження проводити перевірки не лише в мирний час, але й у період воєнних операцій, що підтверджується практикою аудиту урядових рішень та оборонних витрат після нападів 7 жовтня 2023 року й подальших широкомасштабних операцій у секторі Газа. Наприклад, у низці звітів за 2024–2025 роки Контролер зафіксував суттєві недоліки у підготовці держави до війни, зокрема відсутність комплексної політики національної безпеки та недостатню готовність до мобілізації, що призвело до перевантаження резервістів і неузгодженості між військовими та цивільними структурами [39].

Важливою рисою ізраїльської системи є постопераційні аудити — тобто оцінювання витрат, управлінських рішень і логістики після кожної великої військової операції. Державний контролер аналізує використання коштів, постачання, підготовку резервістів, інформаційну взаємодію між урядом і армією, а також вплив рішень на цивільне населення та місцеве самоврядування. До прикладу, у звітах щодо операцій 2023–2024 років було детально розглянуто порушення в оплаті резервістів, недоліки в роботі місцевої влади під час евакуацій та проблеми з розгортанням системи цивільного захисту, що мало

значні фінансові наслідки для бюджету й показало потребу у змінах в управлінні оборонними ресурсами.

Система парламентського нагляду в Ізраїлі базується на діяльності Комітету з державного аудиту Кнессету, який аналізує всі аудиторські звіти, викликає міністрів та керівників відомств і вимагає від них офіційних пояснень щодо виявлених недоліків. Однак, на відміну від деяких інших країн, контролер не має примусового механізму застосування санкцій, а виконання рекомендацій залежить від політичної волі та тиску парламенту, що часто стимулюється значним медіа-висвітленням аудиторських звітів. Незважаючи на це, рівень незалежності органу вважається одним із найвищих серед країн з подібною безпековою ситуацією, що підтверджується дослідженнями міжнародних інституцій, які відзначають ефективність контролера в питаннях оборони та національної безпеки[40].

З огляду на український контекст, ізраїльська модель має важливе практичне значення. По-перше, вона демонструє, що державний фінансовий контроль має функціонувати безперервно, навіть у період активних бойових дій, коли обсяг бюджетних ризиків стрімко зростає. По-друге, контроль повинен охоплювати не лише центральні органи влади, але й місцеве самоврядування, оскільки саме на місцях створюється перша лінія реагування на загрози. По-третє, аудит оборонних та мобілізаційних витрат має бути системним, включати оцінку ефективності рішень і коректність планування. По-четверте, публічність звітності та парламентський контроль за їх виконанням забезпечують зміцнення довіри суспільства та підвищують підзвітність уряду. У підсумку досвід Ізраїлю показує, що ефективний фінансовий контроль у воєнний час повинен ґрунтуватися на поєднанні незалежності, широких повноважень, швидкого доступу до інформації та активної ролі парламенту, що робить цю модель особливо корисною для України на сучасному етапі.

Попередній аналіз моделі Ізраїлю показав, що ефективний державний фінансовий контроль у воєнний час можливий лише за наявності незалежних інституцій, широких повноважень аудитора, публічності звітів та реального

парламентського нагляду. Проте не всі держави демонструють подібну ефективність. Для комплексного розуміння міжнародної практики важливо розглянути не лише успішні моделі, але й приклади країн, де системи контролю виявилися слабкими або фактично неспроможними виконувати свої функції. Такий аналіз дає змогу побачити, які саме інституційні ризики та прорахунки можуть призвести до фінансових криз, масштабних корупційних схем та втрати контролю над публічними ресурсами.

Саме тому після позитивних прикладів доцільно розглянути держави з негативним досвідом — зокрема Зімбабве та Малаві — де слабкість фінансового контролю стала одним із ключових факторів бюджетної нестабільності та корупції.

У Зімбабве система управління публічними фінансами стикається з низкою глибоких інституційних викликів, що проявляються у втраті значних ресурсів, непрозорій звітності та слабкому контролю за витратами. Насамперед, вогнищем проблем є законодавство — хоча існує закон про управління публічними фінансами (Public Finance Management Act, PFMA) та інші акти, їх виконання залишається дуже слабким. Так, аналітичний огляд зазначає, що держава щороку втрачає мільярди доларів через те, що PFMA не виконується належним чином — контролюючі органи не мають достатніх повноважень, а бюджетні процеси часто обходяться без належного моніторингу[43].

На рівні місцевого самоврядування ситуація виглядає ще гіршою. Дослідження «Local government revenue leakages through corruption during the Covid-19 pandemic: The case of Zimbabwe» показує, що збори місцевих доходів фактично не доходять до місцевих бюджетів, а значна частина коштів «витікає» через корупційні схеми, шахрайство з надходженнями, приховані платежі чи неконтрольовані витрати[44].

Ослаблена система бухгалтерської звітності, нестача аудиту на місцях, слабка внутрішня підзвітність — усе це створює умови, в яких корупція стає звичною практикою, а контролю практично немає. Третім ключовим аспектом є зростаюча проблема корупції у видатках, включаючи закупівлі, державні

підприємства та виділення ресурсів. Дослідження «The Influence of Corruption on Public Sector Accounting in Zimbabwe's public sector accounting» підкреслює, що практика хабарництва, фальсифікації фінансової звітності, маніпулювання даними та розкрадання державних коштів стала системною в державному секторі Зімбабве[45].

Через це довіра до державних фінансів падає, а бюджетне планування стає нестабільним.

Як наслідок, бюджетна дисципліна порушується: кошти витрачаються нерегулярно, без належного погодження і контролю, часто залишаються непрорахованими або зникають до моменту проведення аудиту. Це ускладнює можливість держави ефективно планувати та реалізовувати публічні програми — вони або фінансуються недостатньо, або витрачаються з порушеннями. У доповіді Банку світу «Assessment of the Zimbabwe Public Finance Management System» йдеться про те, що, незважаючи на те що інституції формально існують, ефективність їх діяльності залишається низькою.

Також варто зазначити, що корупція посилює державну заборгованість та фінансову нестабільність. Згідно з доповіддю «Nexus between Corruption and Public Debt» корупційні дії у Зімбабве стали одним із каталізаторів накопичення державного боргу, оскільки бюджетні витрати неефективні, кошти втрачені або витрачені з порушеннями, що підсилює тиск на державні фінанси[46].

У політичному та інституційному плані основною слабкістю є низька автономія аудиторських і контролюючих органів, відсутність істинної підзвітності та слабка політична воля до реформ. У звіті громадянського суспільства «Civil Society Report on Zimbabwe – ACT-SA/UNCAC Coalition» підкреслюється, що хоча законодавство щодо боротьби з корупцією і управління публічними фінансами існує, **реального виконання немає** — багатьом аудитам бракує ресурсів, а результати часто не оприлюднюються або не призводять до санкцій[47].

З огляду на усе це, можна дійти висновку: негативний досвід Зімбабве в галузі державного фінансового контролю є тривалим і структурним. Проблеми

охоплюють і законодавчу базу, і інституційну спроможність, і практичне виконання. Для країни на кшталт України, яка також стикається з викликами у сфері публічних фінансів, цей досвід є актуальним застереженням — він показує, що **створення формальних структур не гарантує ефективний контроль**, якщо немає незалежності, ресурсів, прозорості та політичної волі.

У контексті Малаві, одним із найвідоміших прикладів системної слабкості державного фінансового контролю є скандал «Cashgate», який вибухнув у 2013 році та став показовим прикладом того, як недоліки в управлінні публічними фінансами, відсутність незалежного аудиту та слабка внутрішня система контролю здатні спричинити масштабні корупційні зловживання. Первісно держава впровадила інформаційну систему управління фінансами IFMIS (Integrated Financial Management Information System), що мала забезпечити прозорість та облік усіх операцій із бюджетними коштами. Однак саме недоліки її технічної архітектури та відсутність відповідних процедур контролю стали передумовою наймасштабнішого фінансового злочину в історії країни[41].

Корупційна схема була побудована на взаємодії державних посадовців, бухгалтерів казначейства та пов'язаних із ними приватних компаній. За допомогою службового доступу до IFMIS вони створювали фіктивні контракти, підроблені інвойси та рахунки на оплату від імені компаній, які фактично не надавали жодних послуг державі. Система, що мала бути бар'єром для зловживань, виявилася вразливою: IFMIS дозволяла здійснювати платежі без достатніх підтверджуючих документів, а ключовим недоліком була можливість видаляти або редагувати записи після проведення операції. Таким чином, після списання коштів із бюджетних рахунків інформація про транзакції часто просто зникала, що робило відстеження руху коштів практично неможливим навіть у разі подальшої перевірки.

Фіктивні компанії, які використовувалися у схемі, були створені спеціально для отримання незаконних платежів: вони не мали офісів, персоналу або реальної діяльності. За декілька місяців зі спеціальних рахунків держави було незаконно виведено, за оцінками міжнародних аудиторів, понад 30 мільйонів доларів США.

Виявлення схеми розпочалося після того, як один із бухгалтерів казначейства був затриманий із великою сумою готівки у своєму автомобілі; цей інцидент спричинив подальші розслідування та відкрив доступ до масштабних фінансових маніпуляцій. Замовлені урядом Великої Британії форензик-аудити підтвердили існування організованої мережі чиновників і бізнес-структур, які використали слабкість IFMIS для реалізації злочинної схеми.

Наслідки скандалу були надзвичайно серйозними для Малаві: головні донори — Велика Британія, Німеччина, Норвегія та інші держави — призупинили бюджетну підтримку країни, оскільки втратили довіру до її системи управління фінансами. Це спровокувало глибоку фінансову кризу, зростання дефіциту бюджету, затримки виплат державним службовцям та знецінення національної валюти. Хоча окремі учасники схеми були засуджені, системні проблеми залишилися невирішеними, що свідчить про недостатню ефективність як внутрішнього контролю, так і зовнішнього аудиту.

Скандал «Cashgate» є показовим прикладом того, що формальна наявність сучасних електронних систем, таких як IFMIS, не гарантує прозорості чи безпеки фінансових операцій, якщо система не супроводжується належним інституційним контролем, чіткими юридичними процедурами, незалежним аудитом і відповідальністю посадовців. Він також підкреслює, що без політичної волі та реальних санкцій навіть найкращі технічні рішення стають інструментом корупції, а не способом її подолання[42].

Аналізуючи загальні причини слабкостей у цих двох країнах, можна виділити кілька ключових факторів. По-перше, слабка правова база або її неретельне виконання — коли закони існують, але немає механізмів забезпечення відповідальності чи санкцій. У Малаві, наприклад, хоча існувала система IFMIS і відповідне законодавство, контролю не працювали, що дозволило великі вибуття коштів. По-друге, недостатня інституційна незалежність аудиторських і контролюючих органів — коли вони не мають ресурсу, повноважень або політичної підтримки для ефективної роботи (як у Зімбабве). По-третє, слабкий моніторинг виконання рекомендацій аудиту та відсутність культури підзвітності

— навіть коли аудити проводяться, багато рекомендацій залишаються не реалізованими. Потім — низька якість даних і бухгалтерської звітності, що створює умови для фальсифікацій та корупційних схем, і, нарешті, політична воля: коли керівники держави або не зацікавлені у реформі, або органічно залучені до корупційних схем, контроль виявляється номінальним.

Розгляд негативного досвіду Малаві із скандалом «Cashgate» показав, до яких наслідків може призвести слабка система державного фінансового контролю за наявності лише формальних інструментів і відсутності реальної незалежності, належного аудиту та політичної волі. Подібна ситуація спостерігається і в Зімбабве, де законодавча база формально існує, але механізми її виконання залишаються фактично недієвими, що призводить до хронічних «витоків» бюджетних коштів і фіскальної нестабільності. На противагу цим державам Велика Британія, Німеччина та Ізраїль демонструють розвинуті, інституційно незалежні та професійні моделі контролю публічних фінансів, які забезпечують високий рівень прозорості й підзвітності.

Для того щоб узагальнити ці спостереження і зробити їх більш наочними, доцільно звернутися до порівняльної таблиці, у якій відображено ключові характеристики систем державного фінансового контролю п'яти країн — Великої Британії, Німеччини, Ізраїлю, Зімбабве та Малаві — з акцентом на їхню структуру, сильні та слабкі сторони, а також практичну значущість для України.

Таблиця 3.1

Порівняльна таблиця досвіду державного фінансового контролю

Країна	Структура та підзвітність органу контролю	Сильні сторони моделі	Слабкі сторони / ризики	Чим цей досвід корисний для України
Велика Британія	National Audit Office (NAO), підзвітний парламенту; C&AG — незалежна посадова особа	Незалежна модель; парламентський контроль; прозорість; сильні VFM	Вимагає високої інституційної культури; великий обсяг звітності	Показує, як незалежність + парламентський контроль дають максимальний ефект; важливий зразок для реформ Рахункової палати
Німеччина	Bundesrechnungshof — «вищий федеральний орган»,	Технократичність, стабільність,	Немає попереднього контролю;	Дає приклад професійності, методологічної

	незалежний від уряду та парламенту	федеративна модель контролю	рекомендації не є обов'язковими	глибини та сильної аналітики
Ізраїль	State Comptroller, підзвітний Кнессету (парламенту), конституційна незалежність	Контроль під час війни; аудит оборонних витрат; постопераційні аудити; висока публічність	Немає санкційної сили; виконання залежить від політичної волі	Найцінніший досвід для України у воєнний час: аудит оборонного сектору, мобілізації, логістики, воєнні lessons learned
Зімбабве	Supreme Audit Institution формально існує, але слабка автономія; тиск уряду	Лише формальні структури	Масштабна корупція; втрати бюджету; слабкі місцеві бюджети; відсутність виконання рекомендацій	Приклад того, що формальний аудит = неефективний аудит. Важливе застереження, як може виглядати “паперова” система без реального контролю
Малаві	National Audit Office Malawi Аудиторський орган існує, але обмежений у повноваженнях; немає незалежності	Наявність системи IFMIS (цифрової)	Скандал Cashgate: >30 млн дол. викрадено; IFMIS легко обходили; слабкий аудит; донори припинили фінансування	Показує, що цифровізація без контролю = катастрофа. Україна повинна поєднувати цифрові системи (наприклад, Prozorro) з сильним аудитом і санкціями

(Джерело: сформовано за матеріалами[32-47])

Порівняльна таблиця 3.1., у якій зіставлено системи державного фінансового контролю Великої Британії, Німеччини, Ізраїлю, Зімбабве та Малаві, дозволяє глибоко проаналізувати ключові інституційні параметри, що визначають ефективність аудиторських органів. Для коректного тлумачення таблиці важливо не лише порівняти формальні характеристики, а й зрозуміти, хто контролює орган аудиту, які інструменти він використовує, які сильні та слабкі сторони має кожна модель, а також які уроки може винести Україна. Особливе значення має також пояснення поняття підзвітності: що означає підзвітність парламенту, що означає автономність та як це впливає на здатність органу реально контролювати уряд.

Перший стовпчик є фундаментальним, оскільки демонструє не формальну назву органу, а те, кому він підзвітний і від кого він реально незалежний. У Великій Британії Національне аудиторське управління (NAO) підзвітне

виключно парламенту — це означає, що орган аудиту не підпорядковується уряду, а працює у інтересах парламенту, який представляє народ. Така модель дозволяє аудитору незалежно перевіряти діяльність уряду, не побоюючись звільнення чи тиску. Подібний принцип діє в Ізраїлі: Державний контролер обирається Кнессетом і підзвітний лише парламенту, а його звіти розглядає спеціальний парламентський комітет, який може викликати міністрів та вимагати пояснень.

У Німеччині ситуація інша: Федеральна рахункова палата не підпорядкована ані уряду, ані парламенту, а має автономний конституційний статус «вищого федерального органу». Це забезпечує дуже високу професійну незалежність, адже ніхто не може диктувати палаті, що перевіряти та що писати у звітах. Водночас така модель дещо послаблює політичний тиск на уряд, адже парламент не може прямо зобов'язати уряд виконати рекомендації.

На противагу цьому, у Зімбабве та Малаві аудиторські органи хоча й існують формально, але їхня підзвітність виконавчій владі або слабкі інституційні гарантії незалежності роблять їх практично неефективними. Уряд часто контролює аудит, а не навпаки, що створює сприятливе середовище для корупції та бюджетних втрат. Порівняння показує ключову закономірність: ефективний державний фінансовий контроль можливий лише тоді, коли орган аудиту підзвітний парламенту або має високий рівень автономності, а його керівництво захищене від тиску уряду.

Стовпчик «Сильні сторони» у порівняльній таблиці дає можливість комплексно оцінити, чому одні системи державного фінансового контролю демонструють високу результативність, стабільність та впливовість, а інші — залишаються слабкими й недостатньо спроможними забезпечити прозорість використання бюджетних коштів. Аналіз сильних сторін є важливим, оскільки дозволяє зрозуміти, які інституційні механізми забезпечують ефективність аудиту та які елементи можуть бути адаптовані Україною для підвищення власної системи контролю.

Першою у цьому контексті слід розглянути модель Великої Британії, яка поєднує у собі інституційну незалежність Національного аудиторського управління (NAO), ефективний парламентський контроль та розвинуту методологію аудиту ефективності (Value for Money, VFM). Саме синергія цих компонентів забезпечує унікальну якість британського контролю. Незалежність NAO полягає в тому, що орган не підпорядковується уряду, а працює виключно в інтересах парламенту, що усуває ризик політичного тиску. Другою ключовою перевагою є парламентський Комітет з державних рахунків, який розглядає аудиторські звіти та має право викликати міністрів для пояснень, тим самим забезпечуючи реальний політичний вплив на уряд. Третьою важливою сильною стороною є VFM-аудит, що дозволяє оцінювати не лише законність витрат, а й їхню доцільність, ефективність і результативність для суспільства. Така модель забезпечує комплексний аналіз державних програм та дає можливість уряду отримувати не лише критику, а й детальні рекомендації для покращення політики.

Німецька модель державного фінансового контролю відрізняється високим рівнем технократизму та професійної автономії Федеральної рахункової палати. Сильна сторона Німеччини полягає у тому, що орган аудиту має унікальний юридичний статус «вищого федерального органу», не підпорядкованого ані уряду, ані парламенту, що забезпечує винятково високий рівень незалежності від політичних впливів. Другою важливою перевагою є багаторівневість системи контролю — аудит здійснюється як на федеральному, так і на земельному рівнях, що дозволяє забезпечити повний охоплення державних фінансів. Крім того, німецька модель вирізняється глибоким методологічним підходом до аналізу ефективності, коли особлива увага приділяється технічним і структурним аспектам управління бюджетом. Саме це робить Німеччину прикладом збалансованої, раціональної та професійної системи, у якій основний акцент робиться на якості аналізу, а не на політичному впливі.

Ізраїльська модель має унікальну сильну сторону, яка не зустрічається в більшості інших країн світу: це можливість забезпечувати ефективний

державний фінансовий контроль у сфері оборони та безпеки навіть у період воєнних дій. Державний контролер Ізраїлю має прямий доступ до інформації Міністерства оборони та Генерального штабу, що дозволяє проводити аудит не лише фінансових операцій, а й оперативних рішень, закупівель озброєння, логістики та мобілізаційних процесів. Важливим елементом є проведення постопераційних аудитів — детальних аналізів ефективності військових операцій після їх завершення, де оцінюється якість планування, витрачання ресурсів, прийняття рішень та виконання завдань. Крім того, ізраїльський аудит має високу публічність: звіти Державного контролера є важливими суспільними документами, що сприяє зростанню довіри громадськості до системи управління й створює додатковий механізм впливу на урядові структури. Саме тому ізраїльська модель є надзвичайно важливою для України, яка перебуває у стані війни й потребує ефективного контролю над оборонними витратами та логістичними рішеннями.

На противагу цим трьом країнам, Зімбабве та Малаві демонструють слабкі інституційні системи, але навіть у них можна виділити важливі уроки. Сильними сторонами цих країн можна вважати наявність формально створених органів аудиту та спроби впровадження сучасних інструментів обліку, як-от IFMIS у Малаві. Однак ці «сильні сторони» є лише формальними та не підкріплені реальною незалежністю, політичною волею чи інституційною спроможністю. Їхня роль у порівняльному аналізі полягає не у демонстрації позитивного досвіду, а у тому, що вони слугують важливими прикладами того, що формальне створення інституцій без незалежності та контролю не забезпечує ефективного функціонування системи державного фінансового **контролю**. Зімбабве і Малаві показують, що навіть цифрові системи або законодавчі акти можуть бути безсилі у боротьбі з корупцією, якщо немає реального політичного механізму їхнього виконання.

Узагальнюючи, можна зазначити, що сильні сторони розвинених моделей — Великої Британії, Німеччини та Ізраїлю — демонструють різні підходи до побудови ефективних систем контролю: британська модель базується на

політичному впливі парламенту й оцінці ефективності державної політики, німецька — на технократичній автономності й високій професійній культурі, ізраїльська — на здатності здійснювати аудит у критичних секторах під час війни. Натомість негативний досвід Зімбабве та Малаві підкреслює, що незалежність і підзвітність є ключовими елементами, без яких фінансовий контроль перетворюється на формальність. Саме аналіз сильних сторін цих систем дає можливість Україні виокремити елементи, які можуть бути адаптовані під її умови для побудови ефективної, незалежної та прозорої системи державного фінансового контролю.

Аналіз слабких сторін систем державного фінансового контролю є ключовим для розуміння того, чому навіть за наявності органів аудиту, законодавчих норм і формальних процедур державам не завжди вдається забезпечити прозорість та ефективність управління публічними фінансами. Саме слабкі сторони виявляють структурні та політичні недоліки, які перешкоджають практичній реалізації контролю та нівелюють потенційну ефективність аудиторських інституцій. Вивчаючи ці слабкі сторони — як у розвинених країнах, так і в державах із нестабільними інституціями — можна побачити, які ризики потребують усунення в Україні.

Почати варто з Великої Британії. Попри те, що британська модель вважається однією з найефективніших, вона має і свої обмеження. Насамперед це **висока ресурсомісткість**, адже розгалужена система аудиту, регулярні VFM-дослідження й постійна взаємодія з парламентськими комітетами потребують значних фінансових та людських ресурсів. Крім того, через надзвичайну деталізацію та широту аудиторських звітів виникає інколи явище «перевантаження інформацією», коли уряд отримує так багато аналітики, що її складно оперативно врахувати. Це не знижує загальну ефективність британської моделі, але демонструє, що сильний фінансовий контроль потребує значних інвестицій та стабільної інституційної культури, що не завжди легко відтворити в інших країнах.

У Німеччині слабкі сторони системи зумовлені іншим характером: Федеральна рахункова палата, маючи абсолютну інституційну автономність, не має механізмів примусу до виконання рекомендацій. Її висновки є надзвичайно професійними, але вони не обов'язкові для уряду. Німецька модель переважно реагує на порушення після факту (*ex post*) і не передбачає превентивних інструментів (*ex ante*). Внаслідок цього уряд може проігнорувати рекомендації або відреагувати на них із великим запізненням, що зменшує можливість запобігти майбутнім фінансовим ризикам. Отже, головна слабкість німецької моделі полягає не у якості аудиту, а у відсутності політичного важеля для забезпечення виконання результатів аудиту.

Ізраїль, хоч і має унікальну модель контролю в умовах війни, також не позбавлений слабких сторін. Ключовим недоліком є те, що результати аудиту **не** мають прямої юридичної обов'язковості для уряду, а тому ефективність виконання рекомендацій залежить від політичної волі, громадського тиску та реакції парламентського комітету. В окремих випадках це може призводити до затримок у впровадженні змін або до часткового ігнорування рекомендацій у складних політичних умовах. Крім того, баланс між безпекою та прозорістю інколи зумовлює обмеження *open-data* у військовій сфері, що ускладнює аналіз для зовнішніх експертів. Проте ці слабкі сторони не нівелюють загальну унікальність моделі, а лише демонструють межі її реалізації в умовах постійних загроз.

Натомість у Зімбабве слабкі сторони системи мають системний характер і повністю деформують державний фінансовий контроль. Головна проблема полягає у відсутності реальної незалежності органу аудиту, який де-факто підконтрольний уряду. Це створює можливості для приховування зловживань, вибіркового перевірок та маніпуляцій. Додатковими слабкими сторонами є хронічна корупція, відсутність якісного бухгалтерського обліку, слабкість місцевих бюджетів і відсутність політичної відповідальності за порушення. Через це аудит у Зімбабве часто існує лише «на папері», а виконання рекомендацій є мінімальним.

Малаві демонструє ще драматичніший приклад: навіть за наявності сучасної електронної системи IFMIS слабкі інституційні механізми призвели до розкрадання десятків мільйонів доларів (скандал «Cashgate»). Головною слабкою стороною тут є повна відсутність ефективного контролю за електронними транзакціями, неможливість аудиторів самостійно отримувати дані, слабка підготовка персоналу та відсутність превентивних інструментів контролю. Фактично цифровізація не перетворилася на інструмент посилення аудиту, а навпаки стала способом маскуванню фінансових махінацій.

Аналіз досвіду Великої Британії, Німеччини, Ізраїлю, Зімбабве та Малаві дає можливість чітко зрозуміти, які інституційні моделі та механізми державного фінансового контролю можуть бути адаптовані в Україні, а які — навпаки — є прикладами того, як не варто організовувати систему аудиту. Стопчик «Чим цей досвід корисний для України» фактично є синтезом усієї порівняльної таблиці, адже дозволяє сформулювати комплексне уявлення про ті елементи, що можуть бути інтегровані в українську систему зовнішнього та внутрішнього державного контролю.

Найбільш цінним для України є досвід Великої Британії. Він демонструє, що ефективний державний фінансовий контроль можливий лише тоді, коли вища аудиторська інституція **підзвітна парламенту**, а не уряду. Саме парламентська підзвітність забезпечує реальний механізм впливу на виконавчу владу, оскільки парламент має інструменти політичного примусу — виклик міністрів, проведення слухань, публічні звіти та можливість створювати політичний тиск на уряд у разі невиконання рекомендацій. Британська модель також акцентує на важливості **VFM-аудиту**, який дозволяє оцінювати не лише законність, а й ефективність державних програм. Для України це особливо актуально, адже значна частина бюджетних витрат спрямовується на соціальні, інфраструктурні та оборонні напрями, де якість управління ресурсами є критичною. Впровадження системного VFM-підходу здатне підвищити результативність державних програм та зменшити кількість неефективних витрат.

Німецький досвід для України корисний переважно з точки зору технічної, професійної та методологічної складової. Німеччина демонструє, наскільки важливо будувати аудит на принципах **технократизму, автономності та багаторівневості**, де контроль охоплює не лише центральний рівень, але й регіональні та місцеві структури. Для України, яка має розгалужену систему місцевого самоврядування та здійснює масштабну бюджетну децентралізацію, німецький підхід може бути основою для розвитку більш сильного регіонального аудиту, у якому обласні та місцеві органи контролю мають чіткі повноваження і методологічні стандарти.

Ізраїльська модель є особливо важливою для України в умовах війни. Ізраїль показує, що навіть за наявності загроз національній безпеці можна забезпечити **високий рівень прозорості, публічності та підзвітності** у сфері оборонних витрат. Постопераційний аудит військових операцій, аналіз мобілізаційних рішень, аудит оборонних закупівель та логістики — усе це є критично важливим для України, яка витрачає значні кошти на сектор безпеки й оборони. Ізраїльський досвід демонструє: війна не є підставою відмовлятися від контролю — навпаки, саме у воєнний час контроль має бути найсильнішим, щоб уникнути неефективності й корупційних ризиків.

Негативні приклади Зімбабве та Малаві також мають вагоме значення для України, оскільки показують, як саме виглядає система, де формально існує законодавство, електронні системи фінансового управління й аудиторські органи, але все це не працює. Основні уроки — це важливість реальної незалежності, політичної волі, прозорості та обов'язковості виконання рекомендацій. Обидві країни демонструють, що цифровізація, впровадження IFMIS або прийняття правильно сформульованого законодавства не мають жодної цінності без інституційної спроможності та реальної підзвітності уряду. Для України це застереження є важливим, адже без практичної незалежності Рахункової палати та Держаудитслужби, без посилення парламентського контролю та без прозорості оборонних і місцевих бюджетів ризики корупційних схем зростають у рази.

Узагальнюючи проведений порівняльний аналіз, можна зробити висновок, що ефективність державного фінансового контролю залежить від поєднання незалежності аудиторських інституцій, їхньої підзвітності парламенту, наявності чіткої методології аудиту та можливості реально впливати на діяльність уряду. Досвід Великої Британії, Німеччини, Ізраїлю, а також приклади Зімбабве й Малаві демонструють як сильні моделі контролю, так і системні помилки, яких має уникати Україна. Комплексне вивчення цих моделей дозволяє сформулювати чітке розуміння того, які інструменти є найбільш дієвими, а які — лише формально існують, не забезпечуючи реальних результатів.

3.2. Напрями впровадження зарубіжних практик для підвищення ефективності державного фінансового контролю в Україні

Аналіз сучасних наукових досліджень та практичних напрацювань свідчить, що система державного фінансового контролю України перебуває у стані глибокої трансформації, однак залишається недостатньо адаптованою до викликів воєнного часу та вимог європейської інтеграції. Науковці С. Бардаш та С. Свірко підкреслюють, що ефективність державного фінансового контролю є багатовимірною категорією, яка охоплює всі рівні управління — від національного до локального — та проявляється у різних видах контролю: бюджетному, податковому, валютному, інвестиційному та інших. На їхню думку, оцінка якості контролю має ґрунтуватися не лише на результативності та економічності, але й на узгодженості повноважень між контролюючими органами, рівні їх інформатизації та професійної підготовки.

Водночас дослідники Н. Гавкалова та М. Табацький звертають увагу на низку системних проблем, що стримують розвиток українського фінансового контролю: неузгодженість понятійного апарату, фрагментарність законодавства, відсутність повної гармонізації з нормами ЄС, недосконалість методичного забезпечення внутрішнього контролю та низьку якість документування результатів аудитів. Особливої актуальності ці проблеми набули в умовах

воєнного стану, коли значні обсяги бюджетних і донорських ресурсів спрямовуються на оборону, гуманітарні програми та відбудову. За таких умов відсутність уніфікованих методик, чітких процедур та єдиної концепції внутрішнього контролю створює підвищені ризики неефективного чи нецільового використання коштів і зменшує рівень довіри міжнародних партнерів.

Науковці також наголошують на необхідності переходу від переважно ревізійного підходу, орієнтованого на виявлення порушень постфактум, до моделі аудиту ефективності (VFM), що дозволяє оцінювати досягнення програмних цілей, оптимальність управлінських рішень та економічність використання публічних ресурсів. На наше переконання, саме поєднання ревізійних та аудиторських методів контролю в умовах воєнного стану є найбільш збалансованим підходом, оскільки гарантує і превентивність, і оперативне реагування на порушення, а також підвищує прозорість та підзвітність перед суспільством і міжнародними донорами.

У контексті місцевого самоврядування дослідники І. Лютий, А. Карпич та В. Зубченко визначають додаткові проблеми, пов'язані з недостатньою фінансовою дисципліною на рівні громад, дефіцитом кваліфікованих кадрів та недосконалістю бюджетного законодавства. Незважаючи на значну міжнародну підтримку України, неефективність використання місцевих бюджетів і надалі становить вагомую загрозу, що вимагає посилення контролю, удосконалення правової бази та професійної підготовки фахівців, задіяних у бюджетному процесі[48].

Узагальнюючи зазначене, можна стверджувати, що проблеми державного фінансового контролю України мають комплексний характер: від нормативної та методологічної фрагментарності до недостатнього рівня цифровізації, професіоналізації кадрів та інтеграції внутрішнього й зовнішнього контролю. Саме ці фактори свідчать про потребу в глибокому оновленні системи ДФК та адаптації сучасних світових практик, які вже довели свою ефективність у країнах Європейського Союзу, Великої Британії, Ізраїлю, Канади, Кореї та Сінгапуру.

Відповідно, далі доцільно розглянути ті міжнародні інструменти та підходи, які Україна може впровадити для підвищення прозорості, результативності та стійкості системи державного фінансового контролю в умовах безпрецедентних воєнних, економічних та інституційних викликів.

Сучасна система державного фінансового контролю України потребує модернізації відповідно до глобальних тенденцій, що формуються під впливом цифрової трансформації, посилення вимог до прозорості публічних фінансів та розвитку нових методологічних підходів у сфері аудиту. У світі відбувається перехід від традиційних моделей контролю до комплексних систем, заснованих на цифрових платформах, ризик-орієнтованому підході та тісній взаємодії держави й громадськості.

Такі зміни у сфері державного фінансового контролю не є випадковими. Їх підтверджують міжнародні дослідження, зокрема матеріали Міжнародної організації вищих органів аудиту (INTOSAI), яка розробила власну систему професійних стандартів — *Framework of Professional Pronouncements* (IFPP)[49]. Ця система містить комплекс вимог і принципів, що визначають, як саме мають працювати сучасні органи державного аудиту: які сфери вони повинні перевіряти, яким чином планувати аудиторські процедури, які методи аналізу застосовувати та як формувати доказову базу. Стандарти INTOSAI встановлюють єдиний підхід до проведення фінансового, комплаєнс-аудиту та аудиту ефективності, визначають структуру та зміст аудиторських звітів, а також формують професійні та етичні вимоги до аудиторів. Окрім того, IFPP регламентує організацію роботи вищих органів контролю, включно з управлінням якістю, внутрішнім наглядом, ризик-орієнтованим плануванням і впровадженням сучасних цифрових рішень у контрольні процедури. Таким чином, стандарти INTOSAI не лише задають методологічні рамки, а й формують сучасну модель аудиту, яка базується на прозорості, професійності та системному підході до оцінки державних фінансів.

Одним із головних напрямів удосконалення контролю в Україні є поглиблена цифровізація аудиторських процедур. На відміну від традиційного

аудиту «post factum», світова практика переходить до моделей електронного аудиту (e-audit) та моніторингу транзакцій у режимі реального часу. Особливо показовим є досвід Сінгапуру, який вважається одним із глобальних лідерів цифрового державного управління. У межах національної цифрової програми *Smart Nation*, що створює комплексну екосистему державних даних, уряд Сінгапуру запровадив технологічні рішення, які дозволяють органам контролю аналізувати великі масиви інформації, відстежувати транзакції та виявляти аномальні витрати майже миттєво. Окрім того, впроваджена державою система управління штучним інтелектом *Model AI Governance Framework* визначає етичні, організаційні та технічні принципи застосування алгоритмів, включно з їх використанням у сфері фінансового контролю. На практиці це означає, що Auditor-General's Office Singapore застосовує AI-моделі для автоматичної ідентифікації підозрілих платежів, визначення ризикових операцій та аналізу нетипової поведінки бюджетних установ, що підвищує швидкість і якість аудиту[50]. Для України впровадження подібної інтегрованої платформи контролю, яка об'єднає дані систем Prozorro, Є-Data, Державної казначейської служби, ДПС та інших державних реєстрів, створить можливість переходу до повного цифрового циклу аудиту. Це суттєво знизить ризики корупційних зловживань, прискорить виявлення порушень і забезпечить більш прозорий, аналітично орієнтований та оперативний державний фінансовий контроль[51].

Другим важливим напрямом є створення аналітичних центрів при органах державного аудиту, що здійснюватимуть прогнозування бюджетних ризиків, аналіз ефективності державних програм та моделювання можливих сценаріїв політики. Аналітичні центри (policy analysis units) — це спеціалізовані структурні підрозділи, які працюють не як класичні ревізори, а як експертні мозкові центри, що займаються глибоким дослідженням даних, підготовкою прогнозів, аналітичних моделей та оцінок державних рішень. Їхня ключова функція полягає не в пошуку порушень, а у виявленні причин неефективності, оцінюванні довгострокових наслідків бюджетних рішень, розрахунку економічних ризиків та формуванні обґрунтованих рекомендацій для парламенту

й уряду. Світова практика показує, що такі підрозділи працюють у Нідерландах, Фінляндії, Новій Зеландії та Канаді, де вони підтримують органи аудиту аналітичними даними, моделюваннями та оцінками суспільного впливу програм. З точки зору методології їхнє створення повністю узгоджується зі структурою IFPP від INTOSAI, де наголошується на необхідності переходу від суто ревізійного підходу до широкого застосування стратегічного аналізу, оцінки результативності та ризик-орієнтованого планування перевірок. Таким чином, аналітичні центри є важливою умовою формування в Україні сучасного та інтелектуально орієнтованого державного фінансового контролю[52].

Третім напрямом є розширення моделі відкритих даних (open data) як інструменту демократичного контролю. У ЄС відкриті дані розглядаються як засіб підзвітності держави та запобігання корупційним практикам, що закріплено в Директиві (EU) 2019/1024 про відкриті дані та повторне використання інформації державного сектору[53]. На відміну від країн ЄС, де політика відкритих даних передбачає повне розкриття інформації щодо великих інфраструктурних проєктів, державної допомоги, результативності політик та детальних бюджетних операцій, українські платформи відкритості (зокрема Prozorro, Spending.gov.ua, Є-Data) поки що охоплюють лише окремі сегменти державних фінансів і не забезпечують комплексного розкриття всіх видів публічних витрат. У Європейському Союзі дані часто публікуються у стандартизованих форматах, містять деталізовані метадані та підлягають машинному зчитуванню, що дозволяє аналітикам, журналістам та громадським організаціям здійснювати глибокий аналіз витрат і ефективності державних програм. В Україні ж значна частина інформації подається у фрагментованому вигляді, без уніфікованої структури та без системної інтеграції між різними державними реєстрами. Для того щоб українська модель відкритих даних відповідала європейським вимогам, необхідно розширити перелік публічної інформації, включивши дані про реалізацію великих державних інвестиційних проєктів, оборонні закупівлі (з урахуванням безпекових обмежень), обсяги та напрями використання міжнародної технічної допомоги, а також детальні дані

про виконання місцевих бюджетів. Додатковим кроком має стати створення єдиного державного каталогу відкритих даних, де інформація буде публікуватися у машинозчитуваних форматах, синхронізуватися між платформами та оновлюватися у режимі, максимально наближеному до реального часу. Це не лише надасть громадянам і міжнародним партнерам доступ до повної та прозорої картини фінансових операцій держави, а й створить додатковий рівень демократичного контролю, що сприятиме зменшенню корупційних ризиків та підвищенню довіри до публічних інституцій.

Четвертим перспективним напрямом є впровадження механізмів громадського аудиту та партисипативного контролю. Партисипативний контроль — це форма громадської участі, за якої мешканці громади не просто спостерігають за діями влади, а *безпосередньо беруть участь у прийнятті фінансових рішень, контролюють хід реалізації проєктів і мають право впливати на бюджетні пріоритети*. Світова практика показує, що такі моделі працюють найефективніше у країнах із розвиненою системою місцевого самоврядування — зокрема в Бразилії, Південній Кореї та Португалії. Яскравим прикладом є місто Порту-Алегрі (Бразилія), де з кінця 1980-х років запроваджено партисипативний бюджет (*participatory budgeting*): щороку мешканці міста беруть участь у відкритих зборах і голосуванні за те, на які проєкти слід спрямувати частину міського бюджету[54]. Така модель дозволяє громадськості контролювати виконання рішень, а муніципалітети зобов'язані звітувати про результати. Подібні практики застосовуються й у Південній Кореї, де громадяни можуть подавати електронні звернення щодо бюджетних зловживань через державну платформу «e-People» та брати участь у моніторингу державних інфраструктурних проєктів. Для України цей досвід є надзвичайно актуальним, оскільки децентралізація значно збільшила фінансову самостійність громад, але водночас підвищила ризики неефективності та корупційних зловживань на місцевому рівні. Створення ефективних інструментів партисипативного контролю — від бюджетів участі до електронних моніторингових платформ —

дозволить посилити підзвітність місцевої влади та забезпечити прозорість у використанні коштів територіальних громад.

П'ятим напрямом модернізації є посилення внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту за моделлю Public Internal Financial Control (PIFC), рекомендованою країнам-кандидатам Європейського Союзу. Модель PIFC передбачає створення системи, в якій кожна бюджетна установа – міністерство, агентство чи місцева влада – не просто піддається зовнішньому аудиту, а сама має внутрішній контроль та внутрішній аудит для того, щоб забезпечувати ефективне, економне і результативне використання публічних ресурсів. Як зазначає інформація Європейської Комісії, система PIFC має дати "розумну впевненість, що державні кошти використовуються за призначенням і у спосіб, що відповідає принципам раціональності, ефективності та результативності"[55].

Для України ця модель корисна з кількох причин: по-перше, вона дозволяє зменшити навантаження на зовнішні аудиторські органи, такі як Рахункова палата України чи Державна аудиторська служба України, оскільки багато питань контролю вирішуються на рівні самих установ; по-друге, вона підсилює управлінську відповідальність керівників бюджетних установ: модель PIFC чітко визначає, що керівник установи відповідає за внутрішній контроль і результати використання ресурсів.

По-третє, вона сприяє підвищенню прозорості й якості управлінських рішень, оскільки внутрішній аудит має доступ до даних, аналізує процеси до того, як вони завершаться, і допомагає виявляти ризики заздалегідь. Для України, яка отримує значні обсяги міжнародної допомоги та реалізує масштабні реформи, впровадження моделі PIFC дасть змогу побудувати більш стійку систему державного фінансового управління, зменшити корупційні ризики й підвищити довіру громадськості та міжнародних партнерів.

Шостим напрямом є розвиток аудиту оборонних ресурсів за ізраїльською моделлю, яка поєднує жорсткий контроль, високу аналітичність та здатність працювати навіть у період активних бойових дій. Державний контролер Ізраїлю (State Comptroller of Israel) здійснює комплексний аудит оборонної сфери, що

включає постопераційний аудит (after-action audit), аудит мобілізаційних процесів, логістики та ефективності військових закупівель. Постопераційний аудит полягає в аналізі того, як планувалися й виконувалися військові операції, чи адекватно використовувалися ресурси, та які організаційні помилки вплинули на результат. Також контролю підлягають закупівлі в оборонному секторі, включаючи перевірку прозорості контрактів, чесності тендерних процедур і ризиків завищення вартості. Звіти Державного контролера Ізраїлю регулярно публікуються та містять ґрунтовні висновки щодо конкретних операцій, діяльності Міністерства оборони, Генерального штабу та оборонної інфраструктури. У звіті за 2022 рік, наприклад, наголошується на необхідності кращої координації між військовим командуванням і цивільними органами управління, оптимізації мобілізаційних ресурсів і модернізації системи забезпечення військ[56].

Для України, яка перебуває в умовах повномасштабної війни, впровадження аналогічних механізмів контролю є критично важливим. По-перше, це дозволить оптимізувати використання оборонних ресурсів і скоротити втрати, спричинені неефективними управлінськими рішеннями. По-друге, такий аудит створить необхідний рівень прозорості для міжнародних партнерів, які надають військову та фінансову допомогу. По-третє, інструменти постопераційного аудиту дадуть змогу систематизувати досвід проведених військових операцій, уникати повторення помилок і формувати стратегії, засновані на доказах і глибокому аналізі. Таким чином, ізраїльська модель демонструє, що навіть у період війни можливі ефективний контроль, детальний аналіз та стратегічне планування, і саме цей підхід може стати основою модернізації оборонного аудиту в Україні.

Сьомим напрямом є професіоналізація та інституційне зміцнення аудиторських органів. У світовій практиці вважається, що якісний державний аудит можливий лише тоді, коли аудитори володіють сучасними знаннями, мають доступ до актуальних методик і проходять системну професійну підготовку. INTOSAI наголошує, що компетентність персоналу є одним із базових принципів

ефективного функціонування органів вищого аудиту, а також ключовою умовою дотримання стандартів IFPP (INTOSAI Capacity Building Committee). Навчання аудиторів охоплює не лише класичні аспекти фінансового та комплаєнс-аудиту, але й сучасні напрями: аудит ефективності (VFM), аналіз даних, ризик-орієнтований підхід, цифровий аудит та використання інструментів штучного інтелекту. Важливою є й участь працівників у міжнародних програмах технічної допомоги та проєктах підвищення кваліфікації, які організовуються INTOSAI Development Initiative (IDI), що реалізує масштабні навчальні модулі для країн, які реформують системи контролю[57].

Крім того, багато країн успішно використовують систему міжнародної професійної сертифікації аудиторів державного сектору, що забезпечує єдині вимоги до компетентності та підвищує якість аудиту.

Для України професіоналізація аудиторів має особливе значення, оскільки система державного фінансового контролю працює в умовах великих обсягів бюджетних ресурсів, міжнародної допомоги та високих ризиків неефективності. Посилення кадрового потенціалу означає формування сучасної культури аудиту, здатної працювати з цифровими платформами, аналізувати великі дані, будувати обґрунтовані рекомендації та забезпечувати прозорість під час воєнного стану та післявоєнного відновлення. Інституційне зміцнення також передбачає розвиток внутрішніх систем управління якістю в аудиторських установах, удосконалення внутрішніх процедур, підвищення незалежності аудиторських органів, розширення аналітичних підрозділів та обмін досвідом із країнами ЄС. Таким чином, професіоналізація є ключовим фактором, що визначає здатність України будувати ефективний, надійний і сучасний державний фінансовий контроль.

Узагальнюючи результати аналізу, можна стверджувати, що для підвищення ефективності державного фінансового контролю Україні необхідно здійснити комплексну модернізацію, яка має охоплювати як методологічні, так і організаційні, цифрові та кадрові аспекти. Насамперед йдеться про гармонізацію національної системи контролю зі стандартами INTOSAI/IFPP та поступовий перехід від традиційного ревізійного підходу до моделі аудиту ефективності,

заснованої на ризик-орієнтованому аналізі та оцінюванні результатів державних програм. Важливим напрямом є поглиблена цифровізація аудиторських процедур шляхом створення єдиної інтегрованої інформаційної платформи, що об'єднає Prozorro, Є-Data, Казначейство, ДПС та інші державні реєстри, забезпечуючи можливість моніторингу транзакцій у режимі, наближеному до реального часу, та використання сучасних інструментів аналізу даних і штучного інтелекту.

Водночас Україні необхідно сформувати аналітичні центри при органах державного аудиту, здатні здійснювати прогнозування бюджетних ризиків, аналіз ефективності програм та моделювання стратегічних сценаріїв. Не менш важливим є розширення системи відкритих даних, включно з інформацією про великі інвестиційні проєкти, оборонні закупівлі, міжнародну допомогу та місцеві бюджети, що сприятиме підвищенню прозорості та підзвітності. Важливо також розвивати партисипативні механізми контролю, які дозволять громадськості брати активну участь у моніторингу використання публічних ресурсів на місцевому рівні.

Окремого значення набуває впровадження моделі внутрішнього контролю PIFC, яка забезпечує персональну відповідальність керівників бюджетних установ за ефективне використання ресурсів та зменшує навантаження на зовнішні аудиторські органи. У контексті воєнного стану особливо актуальним є розвиток оборонного аудиту за ізраїльською моделлю, що поєднує постопераційний аналіз, аудит мобілізації та логістики, а також перевірку прозорості військових закупівель. Нарешті, ключовим чинником модернізації є професіоналізація аудиторів — системне навчання, міжнародні сертифікації, участь у програмах INTOSAI/IDI та інституційне зміцнення органів контролю.

Таким чином, ефективне впровадження зарубіжних практик має стати не фрагментарним запозиченням окремих інструментів, а створенням цілісної, сучасної та стійкої системи державного фінансового контролю, здатної забезпечувати прозорість, підзвітність і фінансову безпеку України в умовах воєнних і післявоєнних викликів.

ВИСНОВКИ

У процесі проведеного дослідження було досягнуто наступних результатів:

1. Визначено теоретико-методологічні засади державного фінансового контролю, зокрема уточнено поняття, сутність та основні види ДФК. Установлено, що державний фінансовий контроль є ключовим механізмом забезпечення прозорості, законності та ефективності використання бюджетних ресурсів, особливо в умовах воєнного стану та високих ризиків зловживань.

2. Розглянуто систему суб'єктів державного фінансового контролю та окреслено їхні повноваження. Проаналізовано функціональну структуру основних органів контролю: Рахункової палати, Державної аудиторської служби України, Державної податкової служби, Державної митної служби та Державної казначейської служби. Встановлено, що ефективність ДФК залежить від чіткої координації функцій між цими органами та належного методичного забезпечення.

3. Розкрито критерії та показники, що застосовуються для оцінювання ефективності державного фінансового контролю. Визначено найважливіші індикатори результативності, такі як: обсяг охоплених контролем ресурсів, кількість проведених заходів, обсяг виявлених та усунених порушень, результати моніторингу закупівель. Наголошено на важливості використання ризик-орієнтованого підходу при оцінюванні діяльності контролюючих органів.

4. Проаналізовано діяльність основних органів державного фінансового контролю в Україні. Установлено, що воєнні умови суттєво змінили формати роботи контролюючих органів, зокрема зменшили кількість ревізій у 2022 році, але водночас підвищили роль моніторингів закупівель та дистанційних форм контролю.

5. Досліджено організацію та результативність діяльності Державної аудиторської служби України. З'ясовано, що ДАСУ демонструє стабільну динаміку ефективності роботи, поступово адаптується до умов воєнного стану, активно впроваджує цифрові інструменти та посилює аналітичну складову контролю. Особливу увагу в роботі приділено аналізу обсягів охоплених

контролем ресурсів, тенденціям виявлених порушень та ефективності їх усунення.

6. Проаналізовано результати фінансового контролю у сфері освіти на прикладі Одеської області. Встановлено, що найбільші обсяги порушень спостерігалися у 2022 році, що зумовлено початком війни, порушенням логістичних та управлінських процесів та масовою потребою в екстрених закупівлях. У 2023–2025 роках зафіксовано тенденцію до поступового зменшення порушень, але зниження частки їхнього усунення. Значну роль відіграють порушення у сфері закупівель, зокрема за результатами моніторингів, що в окремі роки становили понад половину всіх виявлених порушень.

7. Побудовано та інтерпретовано регресійну модель для визначення впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на обсяг виявлених порушень законодавства. Аналіз моделі продемонстрував, що найбільший вплив мають обсяги охоплених контролем ресурсів та видатки державного бюджету. Середня заробітна плата проявила статистично значущий, але кількісно мінімальний вплив. Модель дозволила встановити як прямі, так і зворотні залежності та підтвердила наявність системного зв'язку між масштабами фінансових потоків і рівнем виявлених порушень.

8. Розглянуто міжнародну практику щодо підвищення ефективності державного фінансового контролю. Узагальнено досвід країн ЄС, Великої Британії, Німеччини, Ізраїлю та інших держав, який свідчить про важливість цифровізації процесів аудиту, застосування ризик-орієнтованих інструментів, відкритості та прозорості звітності, а також про суттєву роль громадського контролю у забезпеченні підзвітності влади.

9. Надано пропозиції щодо впровадження зарубіжних практик з метою підвищення прозорості та ефективності державного фінансового контролю в Україні. До рекомендацій включено: цифровізацію контролю і розширення аналітичних платформ, автоматизацію ризик-індикаторів у сфері закупівель, посилення превентивної функції контролю, удосконалення внутрішнього

контролю в органах влади та запровадження регулярної публічної звітності за міжнародними стандартами INTOSAI.

Загалом результати дослідження підтверджують, що державний фінансовий контроль є ключовим інструментом забезпечення фінансової дисципліни, прозорості та ефективності використання бюджетних ресурсів. Комплексний підхід, що поєднує аналітичні методи, практичний аналіз діяльності ДАСУ та порівняння із зарубіжним досвідом, дозволяє сформулювати стратегію модернізації системи державного фінансового контролю відповідно до сучасних викликів, включаючи умови воєнного стану, необхідність швидкого прийняття рішень та зростаючі ризики у сфері публічних фінансів. Отримані результати мають як теоретичне, так і практичне значення та можуть бути використані для вдосконалення державної політики у сфері фінансового контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хмельков А. В. Державний фінансовий контроль : Навчальний посібник. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 549 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84006484.pdf> (дата звернення: 25.11.2025).
2. Про основні засади діяльності органів державного фінансового контролю : проект Закону України від 11.12.2017 р. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/1057> (дата звернення: 25.11.2025).
3. Русіна Ю. О. Державний фінансовий контроль: основні проблеми в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 2 (284). С. 148-160. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2025/02/2.25._topic_Yuliia-O.-Rusina-148-160.pdf (дата звернення: 25.11.2025).
- Гулько К. А. Інституційні засади розвитку державного фінансового контролю. *Економічний вісник університету*. 2023. № 57. С. 126-132. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1167917> (дата звернення: 25.11.2025).
4. Катроша Л. В. Види державного фінансового контролю. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2012. № 36. С. 194-199. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3c5e0644-1585-4722-b9bb-2299013c9043/content> (дата звернення: 25.11.2025).
5. Форми та методи фінансового контролю. *Studies*. URL: <https://studies.in.ua/finansove-pravo-shporu/3327-formi-ta-metodi-fnansovogo-kontrolyu.html> (дата звернення: 25.11.2025).
6. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 25.11.2025).
- Про Рахункову палату : Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

7. Катроша Л. В. Види державного фінансового контролю. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2012. № 36. С. 194-199. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3c5e0644-1585-4722-b9bb-2299013c9043/content> (дата звернення: 25.11.2025).
8. Фінансовий контроль. *Букліб*. URL: <https://buklib.net/books/31408/> (дата звернення: 25.11.2025).
9. How does Ukraine's State Audit Service operate during wartime? *Fiscal Research Center*. URL: <https://fiscalcenter.org/en/news/how-does-ukraine-s-state-audit-service-operate-during-wartime/> (date of access: 25.11.2025).
10. Державний фінансовий контроль у публічному управлінні : навч. посібн. / за ред. В. М. Русіна та Б. С. Шулюк. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. 214 с. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/34552/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%B7%20%D0%94%D0%A4%D0%9A.pdf> (дата звернення: 25.11.2025).
11. INTOSAI. ISSAI 3000: Performance Audit Standard. URL: <https://www.issai.org/wp-content/uploads/2019/08/ISSAI-3000-Performance-Audit-Standard.pdf> (date of access: 25.11.2025).
12. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993 № 2939-XII (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text> (дата звернення: 25.11.2025).
13. Особливості методів державного фінансового контролю. *Освіта.UA*. URL: https://ru.osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18156/ (дата звернення: 25.11.2025).
14. Поняття та суб'єкти фінансового контролю. *StudFiles*. URL: <https://studfile.net/preview/7900351/page:29/> (дата звернення: 25.11.2025).
15. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 25.11.2025).
16. Про Рахункову палату : Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

17. Стаття 110. Повноваження Рахункової палати з контролю за дотриманням бюджетного законодавства. *Протокол.* URL: https://protocol.ua/ua/byudgetniy_kodeks_ukraini_statnya_110/ (дата звернення: 25.11.2025).
18. Термін «Суб'єкти державного фінансового контролю». *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/29163> (дата звернення: 25.11.2025).
19. Повноваження ВРУ у сфері фінансового контролю. *Studies.* URL: <https://studies.in.ua/finansove-pravo-shporu/3328-povnovazhennya-vru-u-sfer-fnansovogo-kontrolyu.html> (дата звернення: 25.11.2025).
20. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 25.11.2025).
21. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України : Постанова Каб. Міністрів України від 20.08.2014 № 375 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-п#Text> (дата звернення: 25.11.2025).
22. Державна аудиторська служба України. URL: <https://dasu.gov.ua/> (дата звернення: 25.11.2025).
23. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (дата звернення: 25.11.2025).
24. Місія та принципи діяльності. *Міністерство фінансів України.* URL: <https://mof.gov.ua/en/mission-and-principles-of-work> (дата звернення: 25.11.2025).
25. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/> (дата звернення: 25.11.2025).
26. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/> (дата звернення: 25.11.2025).
27. Митне оформлення в умовах воєнного стану. *Державна митна служба України.* URL: <https://customs.gov.ua/en/mitne-oformlennia-gumanitarnoyi-dopomogi-v-umovakh-voennogo-stanu> (дата звернення: 25.11.2025).

28. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/> (дата звернення: 25.11.2025).
29. Фонд державного майна України. URL: <https://www.spfu.gov.ua/> (дата звернення: 25.11.2025).
30. Внутрішній (Відомчий) фінансовий контроль у системі виконавчої влади. *Pidru4niki*. URL: https://pidru4niki.com/15890315/finansivnutrishniy_vidomchiy_finansoviy_kontrol_sistemi_vikonavchoyi_vladi (дата звернення: 25.11.2025).
31. Шевченко Н. В. Критерії та показники оцінки ефективності державного фінансового контролю. *Облік і фінанси АПК*. 2011. № 2. С. 82-85. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/kriterii-ta-pokazniki-ocinki-efektivnosti-derzhavnogo-finansovogo-kontrolyu.html> (дата звернення: 25.11.2025).
32. Bundesrechnungshof. URL: https://www.bundesrechnungshof.de/DE/0_home/home_node.html (date of access: 25.11.2025).
33. Intosai. URL: <https://www.intosai.org/> (date of access: 25.11.2025).
34. National Audit Office. URL: <https://www.nao.org.uk/> (date of access: 25.11.2025).
35. Legislation.gov.uk. URL: <https://www.legislation.gov.uk/> (date of access: 25.11.2025).
36. UK Parliament. URL: <https://www.parliament.uk/> (date of access: 25.11.2025).
37. National Audit Office. URL: <https://www.nao.org.uk/> (date of access: 25.11.2025).
38. Basic Law: The State Comptroller. Jerusalem, 1988. URL: <https://library.mevaker.gov.il/En/Laws/Documents/Laws-Basic-law.pdf> (date of access: 25.11.2025).
39. Office of the State Comptroller and Ombudsman of Israel. URL: <https://www.mevaker.gov.il/en> (date of access: 25.11.2025).
40. State Control Committee. *Wikiwand*. URL: https://www.wikiwand.com/en/articles/State_Control_Committee (date of access: 25.11.2025).

41. Chiwala V. S. Cash gate scandal in Malawi. *The Global Expert Group Meeting on Corruption involving Vast Quantities of Assets held in Lima, Peru*. 3rd December, 2018. URL: https://www.unodc.org/documents/corruption/LimaEGM2018/Presentations/Case_Gate_Scandal_in_Malawi_-_Victor_Samuel_Chiwala.pdf (date of access: 25.11.2025).
42. Malawi's Cashgate Crisis – an African corruption metaphor or a sign of hope? *Basel Institute on Governance*. URL: <https://baselgovernance.org/blog/malawis-cashgate-crisis-african-corruption-metaphor-or-sign-hope> (date of access: 25.11.2025).
43. Zimbabwe: Weak public finance systems expose government graft. *The Africa Report*. URL: <https://www.theafricareport.com/250166/zimbabwe-weak-public-finance-systems-expose-government-graft/> (date of access: 25.11.2025).
44. Tashu K. T. Local government revenue leakages through corruption during the Covid-19 pandemic in Africa: The case of Zimbabwe. *Journal of Anti-Corruption Law*. №6(1).P.80–96.URL: https://www.researchgate.net/publication/382751979_Local_government_revenue_leakages_through_corruption_during_the_Covid-19_pandemic_in_Africa_The_case_of_Zimbabwe (date of access: 25.11.2025).
45. Kunyete R. The Influence of Corruption on Public Sector Accounting in Zimbabwe. *International Journal for Multidisciplinary Research*. 2024. Vol. 6. № 6. 11 p. URL: <https://www.ijfmr.com/papers/2024/6/29412.pdf> (date of access: 25.11.2025).
46. Farai S. Mutondoro. Nexus between Debt and Corruption in Zimbabwe's Public Finance Management. URL: <https://zimcodd.org/wp-content/uploads/2020/12/Nexus-between-Corruption-and-Public-Debt.pdf> (date of access: 25.11.2025).
47. Zimbabwe: Civil Society Report by Anti-Corruption Trust of Southern Africa An input to the UNCAC Implementation Review Mechanism: Third year of review of UNCAC Chapters II and V. URL: <https://uncaccoalition.org/wp-content/uploads/COSP9-submission-UNCAC-Coalition-ACT-SA-Civil-society-parallel-report-Executive-summary-Zimbabwe.pdf> (date of access: 25.11.2025).

48. Русіна Ю. О. Державний фінансовий контроль: основні проблеми в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 2 (284). С. 148-160. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2025/02/2.25._topic_Yuliia-O.-Rusina-148-160.pdf (дата звернення: 25.11.2025).
49. IFPP. URL: <https://www.issai.org/> (date of access: 25.11.2025).
50. Singapore's Approach to AI Governance. *Personal Data Protection Commission Singapore*. URL: <https://openresearch-repository.anu.edu.au/server/api/core/bitstreams/c538e44f-4038-428d-b434-61b264731b5d/content> (date of access: 25.11.2025).
51. The Institute of International and European Affairs. URL: https://www.iiea.com/digital?gad_source=1&gad_campaignid=22339636043&gbraid=0AAAAAD30q8DknbAFAXdks7zRn-A7tmiik&gclid=Cj0KCQiAoZDJBhC0ARIsAERP-F8r2HY_4PklVrTncyuvh6PzoBx7idZUiGdOT9rKndr-S86ZuSQongEaAn-7EALw_wcB (date of access: 25.11.2025).
52. Audit Standards. *INTOSAI*. URL: <https://www.intosai.org/focus-areas/audit-standards.html> (date of access: 25.11.2025).
53. Open data. *Shaping Europe's digital future*. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/open-data> (date of access: 25.11.2025).
54. Participatory budgeting in Brazil. *World Bank*. URL: <https://documents.worldbank.org/pt/publication/documents-reports/documentdetail/600841468017069677> (date of access: 25.11.2025).
55. Public Internal Control. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/protection-eu-budget/public-internal-control_en (date of access: 25.11.2025).
56. Office of the State Comptroller and Ombudsman of Israel. URL: <https://www.mevaker.gov.il/> (date of access: 25.11.2025).
57. INTOSAI Development Initiative. URL: <https://idi.no/> (date of access: 25.11.2025).

58. Рахункова палата. *Офіційний сайт*. URL: <https://rp.gov.ua/home/> (дата звернення: 01.12.2025).

59. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/> (дата звернення: 01.12.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Динаміка результатів зовнішнього державного аудиту Рахункової палати
України, 2020–2024 рр.

Рік	Кількість перевіраних об'єктів	Обсяг публічних коштів, охоплених контролем, млрд грн	Сума виявлених порушень, млрд грн
2020	285	1 185,00	26,26
2021	490	2 590,40	179,9
2022	355	351,30	58,6
2023	399	771,10	60,8
2024	304	3 686,40	217,5

Додаток Б

Динаміка структури виявлених порушень у сфері використання публічних
фінансів за їх видами у 2020–2024 роках

Рік	Неефективне управління та використання коштів і майна, млрд грн	Порушення законодавства, включаючи нецільове використання та порушення при плануванні, млрд грн	Порушення та недоліки при адмініструванні дохідної частини бюджету, млрд грн	Порушення при плануванні публічних фінансів, млрд грн
2020	11,93	9,56	4,77	0,00
2021	27,7	38	8,8	83,8
2022	7,2	4,5	45,9	1
2023	18,9	14,9	19,2	7,7
2024	205,5	8,7	3,3	0

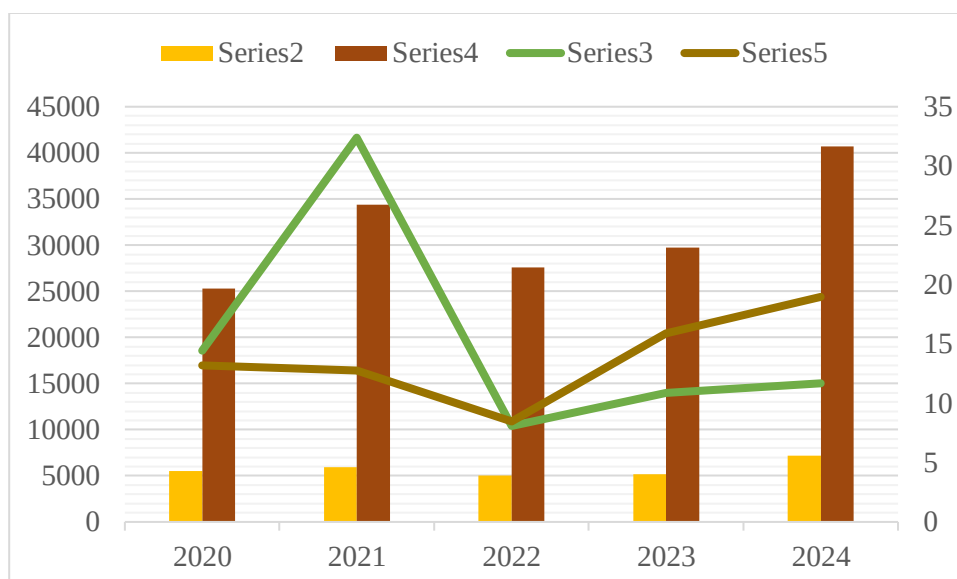
Додаток В

Динаміка результатів регуляторного нагляду НКЦПФР та застосування
фінансових санкцій у 2020–2024 роках

Рік	Кількість розглянутих справ	Кількість фінансових санкцій	Сума накладених фінансових санкцій, млн грн
2020	1069	359	3
2021	535	240	3,2
2022	381	53	1,2
2023	258	92	2,22
2024	107	58	2,8

Додаток Г

Динаміка результатів превентивного фінансового контролю органів
Казначейства щодо попередження порушень бюджетного законодавства у
державному та місцевих бюджетах, 2020–2024 рр.

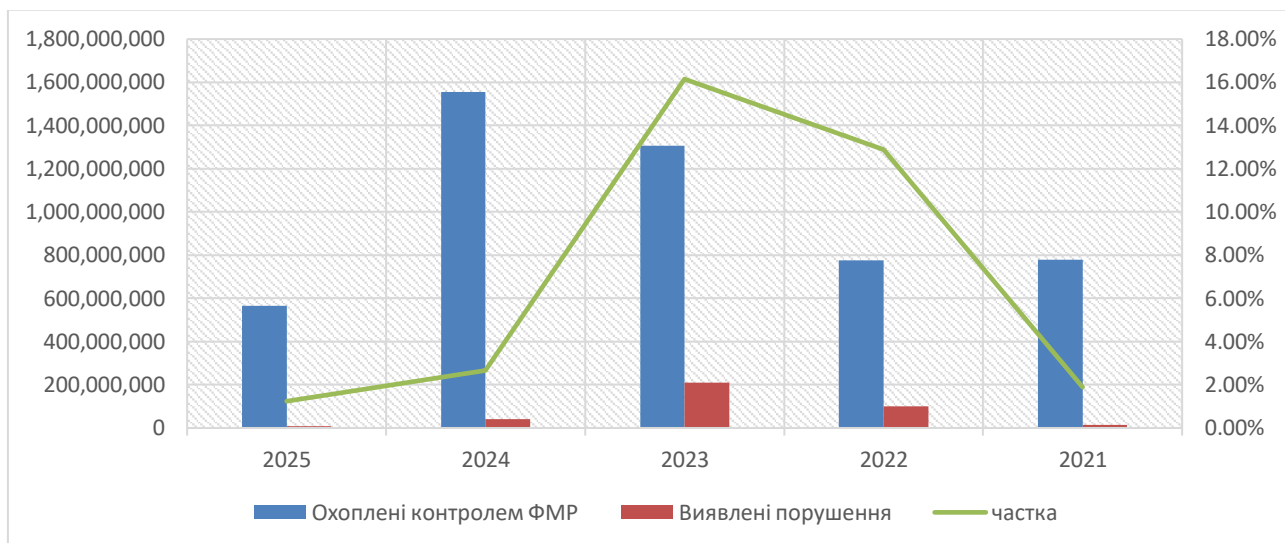

Додаток Г

	результативний	внутрішній	внутрішній	зовнішній	зовнішній	внутрішній	зовнішній
	Виявлено порушень законодавства, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, млн грн	Обсяг охоплених контролем фінансових та матеріальних ресурсів (всього)тис грн	Проведено заходів державного фінансового контролю (всього, шт)	Обсяг видатків державного бюджету, млн грн	Середня місячна заробітна плата за галузями, млн грн	Виявлено порушень законодавства у сфері закупівель (всього)тис грн	індекс інфляції, %
	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6
1кв2020	959,85	111 996,34	2417	144 739,20	0,0110	16 738,74	100,23
2кв2020	1 521,94	315 337,17	5637	438 375,70	0,0108	46 124,55	100,43
3кв2020	78 239,31	881 936,04	8072	727 004,60	0,0118	93 171,84	99,9
4кв2020	154 425,22	1 013 293,67	10744	1 288 016,70	0,0128	152 590,03	101,07
1кв2021	2 161,31	179 122,29	2363	164 335,70	0,0128	35 039,70	101,33
2кв2021	8 022,10	325 181,92	5283	509 428,20	0,0138	73 370,67	100,73
3кв2021	12 848,85	479 715,19	8983	828 410,30	0,0142	114 754,72	100,37
4кв2021	14 750,56	779 804,80	12039	1 490 258,90	0,0153	153 173,85	100,77
1кв2022	2 268,30	129 690,69	3094	182 993,80	0,0146	19 009,84	102,47
2кв2022	85 663,01	456 540,72	5458	784 213,90	0,0137	60 734,81	102,97
3кв2022	95 189,43	636 952,81	9402	1 450 245,70	0,0146	125 250,86	101,23
4кв2022	99 853,85	774 391,60	12991	2 705 423,30	0,0165	162 882,62	101,3
1кв2023	11 782,14	339 472,70	3052	748 620,20	0,0154	25 612,53	101,00
2кв2023	20 220,67	581 313,47	7177	1 785 887,70	0,0172	46 984,41	100,50
3кв2023	209 208,69	1 159 981,57	10230	2 825 553,20	0,0179	82 412,75	99,50
4кв2023	210 996,76	1 306 470,99	13299	4 014 418,10	0,0192	107 911,46	100,67
1кв2024	35 915,74	960 089,93	3366	841 145,50	0,0189	17 954,50	100,40
2кв2024	36 689,61	1 134 368,02	6249	1 935 282,90	0,0210	39 286,75	101,00
3кв2024	39 510,26	1 347 455,73	8753	2 977 706,30	0,0219	74 628,79	100,70
4кв2024	41 198,26	1 554 521,91	11564	4 486 682,70	0,0242	91 757,14	101,70
1кв2025	1 184,26	105 094,35	2782	1 164 747,00	0,0235	18 592,04	101,17
2кв2025	2 870,09	401 772,29	6406	2 417 917,30	0,0240	53 395,41	100,93
3кв2025	7 015,01	566 458,27	9323	3 639 354,70	0,0247	81 928,22	99,97

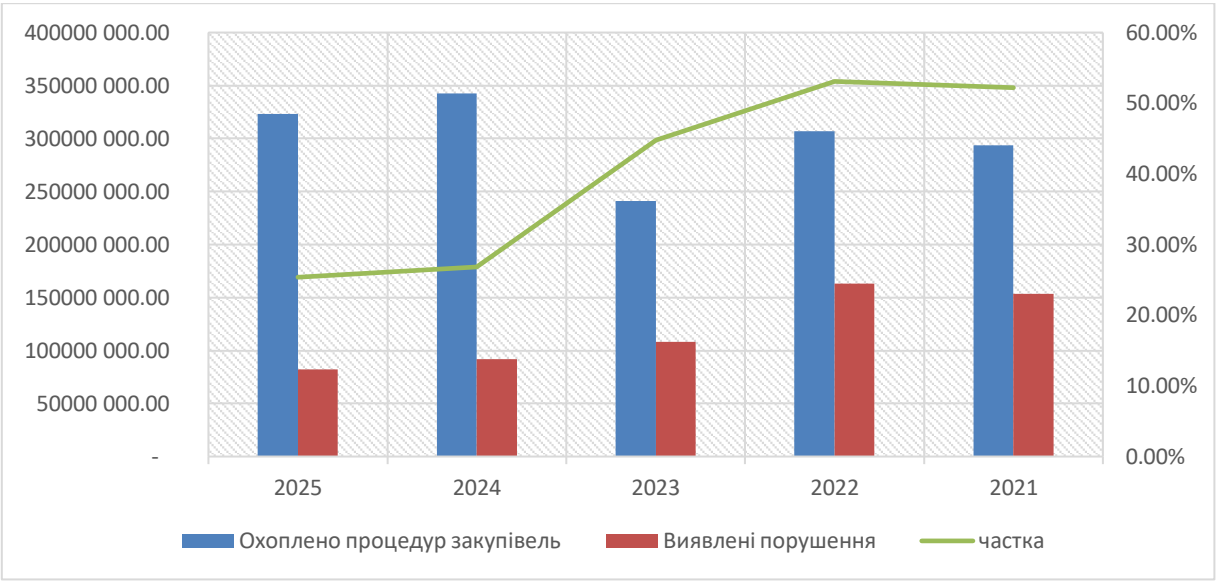
Додаток Д

Динаміка обсягів та частки порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, 2021-2025 рр

Додаток Е

Динаміка обсягів та частки порушень законодавства у сфері закупівель, 2021-2025рр

Динаміка виявлених та усунутих порушень законодавства у сфері освіти в
Одеському регіоні та кількість проведених ревізій у 2021–2025 рр.

Рік	Сума виявлених порушень, тис грн	Усунуто порушень, тис грн	Кількість ревізій, од.
2021	27475,77	11139,37	12
2022	33147,05	32358,01	6
2023	17969,25	7373,55	7
2024	12490,31	3782,38	10
за 8 міс 2025	8406,55	4031,63	5